

ISSN 1728-8657

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university

ХАБАРШЫ

«Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
Series of «Art education: art – theory – methods»

4 (69), 2021

Алматы

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university

ХАБАРШЫ

«Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
Series of «Art education: art – theory – methods»
4 (69)

Алматы, 2021

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ

«Көркемөнерден білім беру:
өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
№4 (69), 2021

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор – п.ғ.к., профессор
Т.М. Қожағұлов

Бас редактордың орынбасары және
жауапты хатшы – п.ғ.к., ҚР ЖАК доценті
Ш.Ә. Ақбаева

Редакция алқасы:

Reser Gulmes – Associate Professor (Түркия);

Xie Henging – Professor (Қытай);

Rafis Abazov – PhD докторы, Колумбия
университетінің профессоры (АҚШ);

Omer Zaimoglu – PhD докторы, Акдениз
университетінің доценті (Түркия);

К.Д. Добаев – п.ғ.д., профессор (Қырғызстан);

А.Т. Калдыбаева – Қырғызстан
Республикасы. Бішкек қаласы, И.Арабаев
атындағы Қырғыз мемлекеттік
университетінің профессоры, п.ғ.д.
(Қырғызстан);

О.В. Шалыпин – п.ғ.д., профессор (Ресей);

Н.Б. Смирнова – п.ғ.д., доцент (Ресей);

М.Ж. Тәнірберген – п.ғ.к., М.Әуезов
атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік
педагогикалық университетінің профессоры;

Б.Н. Байділдә – Қазақстан еңбек сіңірген
қайраткері, Т.Жүргенов атындағы ҚазҰӨА
профессоры;

Л.Ш. Какимова – п.ғ.к., доцент;

А.Қ. Ахметова – п.ғ.д., профессор;

В.В. Ващенко – әскер.ғ.к., ҚР ЖАК доценті;

Р.Ж. Нарибай – б.ғ.к. ҚР ЖАК доценті,
кафедра профессоры

Қ.К. Мұратаев – өнертану кандидаты, профессор;

А.С. Сманова – п.ғ.к., қауым.профессор;

М.Ә. Султанова – өнертану кандидаты,
қауым.профессор;

Ж.Н. Шайгозова – п.ғ.к., қауым.профессор;

З.Ж. Рабилова – PhD доктор, аға оқытушы.

© **Абай атындағы**

Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2021

Қазақстан Республикасының Мәдениет және
ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген №10099-Ж

Басуға 07.12.2021. қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 11,75 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 456.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

М А З М Ұ Н Ы
С О Д Е Р Ж А Н И Е
C O N T E N T

I БӨЛІМ. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ
РАЗДЕЛ I. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ
ОБРАЗОВАНИЕ

- Золотарева Л.Р.** Теоретическое и практическое обоснование инновационного курса «история художественного образования»..... 7
- Золотарева Л.Р.** «Көркем білім беру тарихы» инновациялық курсының теориялық және практикалық негіздемесі
- Zolotareva L.R.** Theoretical and practical justification of the innovative course «History of art education»
- Джанаев М.Б.** Көркем білімдегі этнопедагогикалық зерттеулердің әдіснамалық мәселелері..... 12
- Джанаев М.Б.** Методологические проблемы этнопедагогического исследования в художественном образовании
- Dzhanayev M.B.** Methodological problems of ethno-pedagogical research in art education
- Нысанғалиева Б.Т.** Сурет салудың дәстүрлі емес әдістері және олардың мектеп жасына дейінгі..... 17
- балалардың дамуындағы рөлі
- Нысанғалиева Б.Т.** Нетрадиционные техники рисования и их роль в развитии детей дошкольного возраста
- В.Т.Nysangaliyeva.** Non-traditional drawing techniques and their role in the development of preschool children
- С.Ж. Бодиков, Қ.А. Балабеков, С.Б. Сулейменова.** Көркем өнер пәні бойынша оқушылардың шығармашылыққа қызығушылығын арттыру..... 21
- С.Ж. Бодиков, Қ.А. Балабеков, С.Б. Сулейменова.** Повышение интереса обучающихся к искусству по художественной дисциплине
- Bodikov S.Zh., K.A. Balabekov, S.B. Suleimenova.** Increasing students' interest in art in artistic discipline
- А.Қ. Әбді, А.М. Ермаханбетова.** Жалпы орта мектептерде сабақтан тыс жұмыстарында оқушылардың көркем шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың әдіс-тәсілдері..... 26
- Абди А.К., Ермаханбетова А.М.** Методы развития художественных способностей, учащихся на внеурочной деятельности в общеобразовательной школе
- A.K. Abdi, A.M. Ermakhanbetova.** Methods of developing artistic abilities students at extracourse activities in a general school
- А.Б. Бодық, Г.А. Ахметжанова, С.Ж. Бодиков.** Көркем шығармашылықтағы экодизайн мәселелері..... 32
- А.Б. Бодық, Г.А. Ахметжанова, С.Ж. Бодиков.** Проблемы экодизайна в художественном творчестве
- Bodyk A.B., Akhmetzhanova G.A., Bodikov S.Zh.** Problems of environmental design in artistic works

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
№ 4 (69), 2021

Выходит, с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор – к.п.н., профессор
Кожягулов Т.М.

Заместитель главного редактора и
ответственный секретарь –
к.п.н., доцент ВАК РК Акбаева Ш.А.

Члены ред.коллегии:

Reser Gulmes – Associate Professor (Турция);
Xie Henging – Professor (Китай);

Rafis Abazov – доктор PhD, Профессор
Колумбийского университета (США);

Omer Zaimoglu – доктор PhD, Доцент
университета Акдениз (Турция);

Добаев К.Д. – д.п.н., профессор (Киргизия);

Калдыбаева А.Т. – Республика Киргизия.
г. Бишкек, д.п.н., профессор Киргизского
государственного университета
им. И.Арабаева (Киргизия);

Шаляпин О.В. – д.п.н., профессор (Россия);

Смирнова Н.Б. – д.п.н., доцент (Россия);

Танирберген М.Ж. – д.п.н., профессор
Южно-Казахстанского педагогического
государственного университета
им. М.Ауэзова;

Байдилда Б.Н. – заслуженный деятель
Казахстана, профессор КазНАИ им.Т.Жургенова;

Какимова Л.Ш. – к.п.н., доцент;

Ахметова А.К. – д.п.н., профессор;

Вашенко В.В. – канд.военных н., доцент ВАК РК;

Нарибай Р.Ж. – к.б.н., доцент ВАК РК,
профессор кафедры

Муратаев К.К. – профессор, кандидат
искусствоведение;

Сманова А.С. – к.п.н., ассоц.профессор;

Султанова М.Э. – кандидат
искусствоведение, ассоц.профессор;

Шайгозова Ж.Н. – к.п.н., ассоц. профессор;

Рабилова З.Ж. – доктор PhD,
ст. преподаватель;

© Казахский национальный
педагогический университет имени Абая,
2021

Зарегистрировано Министерстве
культуры и информации
Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10099-Ж

Подписано в печать 07.12.2021.
Формат 60x84¹/₈. Объем 13,75 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 456.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая
Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического
университета имени Абая

Канленов М.Г.-М., Абдрахманов М.Т. түсті офорт
мәнерін тәжірибеде үйрену жолдары..... 37

Канленов М.Г.-М., Абдрахманов М.Т. Способы
изучения стиля цветного офорта на практике
Kanlenov M.G.-M., Abdrahmanov M.T. Ways to study
the of color etching in practice

К.И. Құдабаева, Д.М.Турғанбеков. Мүсін өнері
және педагогикалық инновациялар саласындағы
мамандарды даярлау..... 42

К.И. Кудабаяева., Д.М.Турганбеков. Подготовка
специалистов в области скульптуры и педагогиче-
ских инноваций

K.I. Kudabayeva., D.M.Turganbekov. Training of
specialists in the field of sculpture and pedagogical
innovations

А.А. Сагимбаев, С.Ж. Бодиков, А.М. Тышқанбай,
Е.М. Теміргалиев. Шығармашылық ойлауды
қалыптастыру туралы..... 48

Сагимбаев А.А., Тышқанбай А.М., Бодиков С.Ж.,
Е.М.Теміргалиев., О формировании творческого
мышления

Sagimbaev A.A., Tyshkanbay A.M., Bodikov S.Zh.,
E.M.Temirgaliev. On the formation of creative thinking

А.Т. Қожағұлов. Білім мен мәдениет құрылымының
элеуметтік байланысы..... 54

А.Т.Кожягулов. Социальная связь образования и
структуры культуры

A.T. Kozhagulov., Social connection of education and
the structure of culture

Құсымжанов А., Ақбаева Ш.Ә., Сәнді қолданбалы
өнері сабақарында оқушылардың көркемдік-дүние-
танымдық көзқарасын қалыптастыру (үйірме жұмыс-
тары негізінде)..... 60

Кусумжанов А., Акбаева Ш.А., Формирование миро-
возренческих взглядов учащихся на уроках декоративно
прикладного искусства (на основе кружковых занятиях)

Kusumzhanov A., Akbaeva Sh.A., Formation of world
views of students at the lessons of decarative applied art
(because of circle classes)

II БӨЛІМ. МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ РАЗДЕЛ II. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Косикова Ш.Б., Батырханова Д.С., Бекетаева Б.М.,
Влияние музыки и ритма для развития саморегуляции
слуха и эстетики в детском возрасте..... 69

Косикова Ш.Б., Батырханова Д.С., Бекетаева Б.М., Бала
кезіндегі өзін-өзі реттеу, есту және эстетиканы
дамьтуға музыка мен ырғақтың әсері

Kosikova Sh.B., Bатыrkhanova D.S., Beketayeva B.M., The
influence of music and rhythm for the development of self-
regulation, hearing and aesthetics in childhood

Kazakh national pedagogical university named after Abai

BULLETIN

**A series of
«Art education: art – theory – methods»
№4 (69), 2021**

Periodicity – 4 issues per year.
Published since 2001

Chief Editor – candidate of pedagogical sciences,
Professor **T.M. Kozhagulov**

Deputy chief editor and Executive Secretary –
candidate of pedagogic Sciences, HAC associate
Professor **A.Sh. Akbaeva**

Members of editorship:

Reser Gulmes – Associate Professor (Turkey);

Xie Henging – Professor (China);

Rafis Abazov – doctor PhD, Professor at Columbia
University (USA);

Omer Zaimoglu – doctor PhD, associate Professor
at Akdeniz University (Turkey);

Dobaev D.K. – doctor of pedagogical sciences,
Professor (Kyrgyzstan);

Kaldybayeva A.T. – The Republic of Kyrgyzstan.
Bishkek, doctor of Economics, Professor of Kyrgyz
state University named after I. Arabaev (Kyrgyzstan
);

Shalyapin O.V. – doctor of science, Professor (Russia);

Smirnova N.B. doctor of pedagogical Sciences,
associate Professor (Russia);

Tanirbergenov M. Zh. – doctor of pedagogical
Sciences, Professor of the South Kazakhstan
pedagogical state University named after
M. Auezov;

Baidilda B.N.-honored worker of Kazakhstan,
Professor of KazNAI named after T. Zhurgenov;

Kakimova L.S. – candidate of pedagogical
Sciences, associate Professor;

Akhmetova A.K. doctor of pedagogical Sciences,
Professor;

Vashchenko V.V. – Candidate of military Sciences,
associate Professor of the higher attestation
Commission of the Republic
of Kazakhstan;

Naribay R.Zh. – Candidate of biological Sciences,
associate Professor of HAC RK, Professor of the
Department

Musataev K.K. – Professor, candidate of art history;

Smanova A.S. – candidate of pedagogical sciences,
Associate Professor;

Sultanova M.E. – candidate of art history,
Associate Professor;

Shaikozova Zh. – candidate of pedagogical
sciences, Associate Professor;

Rabilova Z.Zh. – doctor PhD, senior lecturer.

© **Kazakh National Pedagogical University
named after Abai, 2021**

Registered in the Ministry of Culture and
Information of the RK, 8 May, 2009
№ 10099-Ж.

Signed to print 07.12.2021.

Format 60x84 1/8. Book paper. 13,75
300 copies. Order 456.

050010, 13 Dostyk ave.

Almaty. KazNPU. Abai Publisher "Ulagat" Kazakh
National Pedagogical University named after Abai

А.М. Құмаржанов, Г.Құндықбаева, Заманауи тақырыптағы
қазақ балеттері (Ғазиза Жұбанованың 95 жылдығына орай).... 78

А.М. Кумаржанов, Г.Құндықбаева, Современная
тематика казахстанских балетов (к 95 летию Газизы
Жубановой)

A.M. Kumarzhanov, G.Kundykbaeva, Modern theme
of kazakhstan ballets (to the 95th anniversary of Gaziza
Zhubanova)

III БӨЛІМ. СӘНДІ ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР РАЗДЕЛ III. ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО

Г.Б. Арыстанова., А.А. Жұмысқан, Т.М. Мұрат, Қазақи
нақыштағы заманауи киім үлгілерін жобалау әдістері 84

Г.Б. Арыстанова., А.А. Жұмысқан., Т.М. Мурат.
Методы проектирования образцов современной одежды в
казахском национальном стиле

G.B. Arystanova., A.A. Zhumyskan, T.Murat, Modern
analysis of the development of kazakh ethno modern
clothing

IV БӨЛІМ. ӨНЕРТАНУ РАЗДЕЛ IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Әзімтай Ә.Р., Құлбаев А.Б., Сахна өнерінің анасы.... 89

Азимтай А.Р., Құлбаев А.Б., Мать сценического
искусства

Azimtai A.R., Kulbaev A.B., Mother of stage art

Бараков А.А., Рабилова З.Ж., Архитектурное
пространство столицы казахстана: вызовы нового
времени..... 96

Бараков А.А., Рабилова З.Ж. Қазақстан астана-
сының сәулет кеңістігі: жаңа заманның талаптары
Barakov A., Rabilova Z., Architectural space of the
capital of kazakhstan: challenges of the new time

А.С. Сманова Р.А. Ибатбекова. «Абай» трагедия-
сындағы Абай..... 100

А.С. Сманова, Р.А. Ибатбекова. Абай в трагедии
«Абай»

A.S. Smanova., R.A. Ibatbekova, Abay's person in
poetry

I БӨЛІМ. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ
РАЗДЕЛ I. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

УДК 37: 000.7: [7.071.5]
МРНТИ: 14.35.07

Золотарева Л.Р.

*кандидат педагогических наук, профессор КарУ им. Е.А. Букетова,
академик АПН Казахстана. Караганда, Казахстан, zolotareva-larisa@yandex.ru*

**ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО
КУРСА «ИСТОРИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ»**

Аннотация

В научной статье рассматривается теоретическое и практическое педагогическое обоснование инновационного курса «История художественного образования», выявляются основные категории, сопряженные с понятием «художественное образование»: педагогика искусства, педагогическое искусствоведение; содержание художественного образования от древних цивилизаций Востока, античности, Возрождения; идеи эстетического воспитания, или эстетической педагогики, и их влияние на развитие художественно-педагогической мысли; академическая система художественного образования в Европе в XVI – начале XIX века. Особое внимание уделяется вопросам современного художественного образования в России и Казахстане: становление и развитие художественного образования в Казахстане; тенденции художественного образования и педагогики искусства в Республике Казахстан; научно-педагогическое обеспечение этнохудожественного процесса. Описывается зарубежный опыт педагогики искусства в США, Англии, Франции, Германии, Японии. Анализируется сущность понятия «поли художественность», взаимосвязь и интеграция искусств как педагогическая проблема, принципы и признаки взаимосвязи искусств; изучается художественное восприятие как фактор педагогики искусства; дается сравнительный анализ традиционного обучения с теорией и практикой личностно-ориентированного образования.

Ключевые слова: художественное образование, педагогика искусства, Россия, Казахстан, опыт дальнего зарубежья, профессиональная компетентность.

Л.Р. Золотарева

*Педагогика ғылымдарының кандидаты, қару профессоры. Е.А. Букетова,
Қазақстан АПН академигі. Қарағанды қ., Қазақстан, zolotareva-larisa@yandex.ru*

**«КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУ ТАРИХЫ» ИННОВАЦИЯЛЫҚ КУРСЫНЫҢ
ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ**

Аңдатпа

Ғылыми мақалада «көркем білім беру тарихы» инновациялық курсының теоретикалық және практикалық педагогикалық негіздемесі қарастырылады, «көркем білім» ұғымымен ұштасатын негізгі категориялар анықталады: өнер педагогикасы, педагогикалық өнертану; Шығыстың ежелгі өркениеттерінен, ежелгі дәуірден, Қайта өрлеу дәуірінен көркем білімнің мазмұны; эстетикалық тәрбие немесе эстетикалық педагогика идеялары және олардың көркемдік-педагогикалық ойдың дамуына әсері; XVI-XIX ғасырдың басындағы Еуропадағы көркемдік білім берудің академиялық жүйесі. Ресей мен Қазақстандағы қазіргі заманғы көркем білім беру мәселелеріне ерекше көңіл бөлінеді: Қазақстанда көркем білімнің қалыптасуы мен дамуы; Қазақстан Республикасындағы көркем білім беру мен өнер педагогикасының үрдістері; этноөнер процесін ғылыми-педагогикалық қамтамасыз ету. АҚШ, Англия, Франция, Германия, Жапониядағы өнер педагогикасының шетелдік тәжірибесі сипатталған. «Полихудожественность» ұғымының мәні, өнердің өзара байланысы мен интеграциясы педагогикалық проблема ретінде, өнердің өзара байланысының принциптері мен белгілері талданады; көркемдік қабылдау өнер педагогикасының факторы ретінде зерттеледі; дәстүрлі оқытуға жеке тұлғаға бағытталған білім беру теориясы мен практикасына салыстырмалы талдау жасалады.

Түйін сөздер: көркем білім, өнер педагогикасы, Ресей, Қазақстан, алыс шетел тәжірибесі, Кәсіби құзыреттілік.

Zolotareva L.R.

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor E.A. Buketova, Academician of the
APN of Kazakhstan. Karaganda, Kazakhstan, zolotareva-larisa@yandex.ru

THEORETICAL AND PRACTICAL JUSTIFICATION OF THE INNOVATIVE COURSE «HISTORY OF ART EDUCATION»

Abstract

The scientific article examines the theoretical and practical pedagogical justification of the innovative course «History of Art Education», identifies the main categories associated with the concept of «art education»: art pedagogy, pedagogical art criticism; the content of art education from ancient civilizations of the East, antiquity, Renaissance; the ideas of aesthetic education, or aesthetic pedagogy, and their impact on the development of artistic and pedagogical thought; the academic system of art education in Europe in the XVI – early XIX century. Special attention is paid to the issues of modern art education in Russia and Kazakhstan: the formation and development of art education in Kazakhstan; trends in art education and pedagogy of art in the Republic of Kazakhstan; scientific and pedagogical support of the ethno-artistic process. The article describes the foreign experience of art pedagogy in the USA, England, France, Germany, Japan. The essence of the concept of «poly-art», the interrelation and integration of the arts as a pedagogical problem, principles and signs of the interrelation of the arts are analyzed; artistic perception as a factor of art pedagogy is studied; a comparative analysis of traditional teaching with the theory and practice of personality-oriented education is given.

Keywords: art education, pedagogy of art, Russia, Kazakhstan, experience of foreign countries, professional competence.

Введение

Актуальность научной статьи обусловлена настоятельной необходимостью: студенты, обучающиеся по образовательной программе 6В01406 – «Визуальное искусство, художественный труд, графика и проектирование», будущие педагоги в школе, бакалавры искусства, должны свободно ориентироваться в теории и практике художественного образования в масштабах мирового пространства и внедрять ее достижения в современный художественно-педагогический процесс. Кроме того, данный курс введен по MINOR-программе на специальности 6В02101 – «Дизайн» для того, чтобы будущие дизайнеры могли работать в образовательных учреждениях, в частности, в системе дополнительного художественного образования.

Цель статьи: аргументировать научно-педагогическое обоснование авторского курса «История художественного образования», введенного как компонент по выбору в учебные планы на педагогическом факультете указанных специальностей.

Ведущая идея исследования: обоснование значимости истории и теории художественного образования как междисциплинарной области гуманитарно-педагогического знания, разработка новых подходов, способных разрешить противоречия в эстетико-педагогической подготовки бакалавров образования и искусства, способствовать успешной реализации формирования поли художественной личности будущего педагога.

Теоретическая и методологическая основа исследования: комплексны меж научный подход, объединяющий различные грани гуманитарного знания; педагогика-антропологические, культур антропологические, эстетические, теоретико-творческие, искусствоведческо-педагогические концепции, раскрывающие сущность художественного образования.

Источники исследования: Дорожная карта художественного образования ЮНЕСКО, официальные и нормативные документы об образовании в Республике Казахстан, работы зарубежных и казахстанских ученых по исследуемой проблеме, учебники и учебные пособия, применялся ретроспективный анализ личной практической деятельности и исследований в области художественного образования и педагогического искусствоведения.

Методы исследования: при анализе источниковой базы были использованы теоретические и эмпирические методы исследования: общенаучные методы, метод историзма, проблемно-логический, типологически-системный, искусствоведческие методы, метод искусствоведческого анализа.

Научная новизна проблематики заключается в систематизации научно-педагогического и искусствоведческо-культурологического материала, отражающего развитие истории и теории художественного образования; разработаны принципы воплощения в образовательный процесс.

Авторская модель преподавания курса «История художественного образования» отрабатывается в учебно-образовательном процессе КарГУ им. Е.А. Букетова.

Основная часть

Структура и содержание курса обусловлены логикой изучения предмета [1]. *Введение к изучению курса «История художественного образования»:* определение «художественное образование»; содержание художественного образования; основные понятия, сопряженные с понятием «художественное образование»: педагогика искусства, педагогическое искусствоведение. *Идеи эстетического воспитания, или эстетической педагогики:* эстетическое воспитание в период античности; эстетическое воспитание в эпоху Возрождения; теория эстетического воспитания в период Просвещения; идеи эстетического воспитания в философии, эстетике и педагогике конца XVIII – XIX веков; современное эстетическое воспитание – ценностно-ориентированная педагогика; эстетический аспект современной педагогической деятельности. *Художественное образование: исторический экскурс:* художественное образование в эпоху античности и Возрождения. *Предпосылки педагогики искусства в истории художественного образования:* академическая система художественного образования в Европе в XVI – начале XIX века; академическая система художественного образования в России в XVIII–XIX веках; художественная дидактика в Московском училище живописи, ваяния и зодчества. *Российская школа художественного образования. Основные научные школы:* эстетико-искусствоведческие и педагогические идеи А.В. Бакушинского; педагогика искусства как новое направление культуры сообразного образования; искусствоведы-педагоги и художники-педагоги Российской школы XX века [2, 3, 4]. *Опыт дальнего зарубежья в области художественного образования:* сравнительная педагогика – самостоятельная область научного педагогического знания; художественное образование и воспитание в США, Англии, Франции; гуманитарный опыт Вальдорфской педагогики; японская модель художественного образования и воспитания. *«Дорожная карта художественного образования»:* создание творческого потенциала для XXI века (I-я Всемирная конференция ЮНЕСКО по образованию в области искусств, 2006, Португалия, Лиссабон): первая Всемирная конференция ЮНЕСКО по образованию в области искусств; содержание «Дорожной карты художественного образования»; понятия, связанные с художественным образованием; основные стратегии эффективного художественного образования; преподавать и учиться через искусство; обучение и поддержка преподавателей и творческих работников; исследования в области художественного образования и обмен знаниями; культурное разнообразие [5]. *Художественное образование в Казахстане:* становление и развитие художественного образования в Казахстане; тенденции художественного образования и педагогики искусства в Республике Казахстан; научно-педагогическое обеспечение этнохудожественного процесса [6]. II-я Всемирная конференция ЮНЕСКО по образованию в области искусств, 2010, Южная Корея, Сеул): подготовка к Сеульской конференции, ее цель; состояние художественного образования: осмысление национальных традиций и сближение культур; проблемы модернизации художественного образования в Казахстане [7]. *Поли художественность как сущность художественного образования:* сущность понятия «поли художественность»; взаимосвязь и интеграция искусств как художественно-педагогическая проблема; принципы и признаки взаимосвязи искусств [8; 5, с. 99]. *Художественное восприятие. Развитие восприятия и творчества:* природа, структура и типы восприятия; художественное восприятие как процесс; творческий характер восприятия. *Художественное образование – искусство педагогики:* понятие «педагогическая технология»; традиционное обучение; личностно-ориентированный подход в художественном образовании. *Урок-образ – жанр художественного образования:* урок – основная «творческая лаборатория» учителя искусства; принципы урока-образа; ведущий принцип – принцип художественно-педагогической драматургии; типы творческих уроков. [10, с. 275]. *Педагогическая культура современного урока:* понятие «культура урока»; примерная схема анализа современного урока; методы организации, осуществления, стимулирования и мотивации образовательной деятельности; методы контроля и самоконтроля учебной деятельности. *Научно-исследовательская работа в области художественного образования:* основы исследования по педагогике искусства; рецензирование; метод тестов; метод проектов; требования к использованию метода проектов.

Профессиональная компетентность бакалавра в области художественного образования: понятия «компетенция», «компетентность»; структура художественно-педагогической культуры педагога искусства; профессиональная компетентность преподавателя искусства [10, с. 290].

Цель преподавания: изучение истории, теории и практики художественного образования, педагогики искусства в контексте программы ЮНЕСКО.

Содержание курса определяется сочетанием теоретических знаний и практических навыков студентов в сфере истории и теории художественного образования; обуславливается основными тенденциями современного художественного образования, научно-практической подготовкой будущих педагогов к педагогической деятельности.

В последнее время в Республике Казахстан, как и на всем постсоветском пространстве, произошли значительные изменения в таких влияющих на духовный потенциал общества областях, как образование, наука и социокультурная сфера. Особую значимость приобретает профессиональная подготовка специалистов в области художественно-педагогического образования – преподавателей визуального искусства и дизайна, которым предстоит обучение и воспитание средствами искусств нового поколения в условиях новой модели общеобразовательной школы и тем самым обеспечить социокультурное реформирование в стране. «Поставить образование преподавателей искусства новым приоритетом в системе образования, давая им возможность внести более эффективный вклад в процесс изучения и культурного развития», – отмечается в документе ЮНЕСКО, принятом на Первой Всемирной конференции по образованию в области искусства [5]. Определяющее значение имеет дополнительное художественно-эстетическое образование: ДМШ, ДХШ, школы искусства, творческие студии и др.

Современные культурологи, эстетики, искусствоведы, педагоги-исследователи (Н.Н. Гришанович, М.С. Каган, А.А. Мелик-Пашаев, Б.П. Юсов, Ж.Ж. Наурызбай, М.Х. Балтабаев, и др.) подчёркивают, что наиболее полно художественное образование осуществляется в своей культурной, творческой функции. Творческая функция художественного образования обеспечивает социализацию личности, формирует её социально-творческую самодостаточность. Развитие модели социально-культурной личности – «человека культуры» – остаётся проблемой гуманитарных, профессионально-художественных факультетов в системе университетского образования.

Стратегическое направление художественного образования устанавливается основными положениями Деклараций I и II Всемирных конференций ЮНЕСКО по образованию в области искусства (Лиссабон, Португалия, 2006; Сеул, Корея, 2010), Дорожной картой художественного образования: «преподавать и учиться через искусство» [5; 7]. В последние десятилетия в Казахстане в системе художественного образования произошли существенные изменения, заметно усилился культур союзный подход. Вместе с тем оно, интегрируя достижения европейского и казахстанского образования, основывается в первую очередь на этнокультурных традициях, которые определены в научно-аналитическом докладе «Художественное образование в Республике Казахстан: осмысление национальных традиций и сближение культур» (Сеул, 2010). Центральной составляющей художественного образования является *личностно-ориентированная* ценность: «признать ценности и возможности применения искусств в процессе обучения и их роли в развитии познавательных и социальных навыков, способствующих развитию мышления и творческого потенциала».

Сущностью художественного образования является поли художественность. В контексте нашего исследования поли художественное образование как личностная ценность предполагает формирование художественных ориентиров, культуры таланта, опыта творчества и восприятия средствами взаимосвязи различных видов искусства и интеграции разнообразных видов художественной деятельности. Поли художественное образование обеспечивает такую форму приобщения обучающихся к искусству, которая позволяет им понять специфику разных видов художественной деятельности и приобрести профессиональные представления в области каждого искусства, в отличие от моно художественного подхода к преподаванию истории изобразительного искусства, когда занятия строятся на основе профессиональной системы одного какого-либо вида художественного творчества.

В ходе анализа опыта художественного образования в пространстве дальнего зарубежья (США, Англии, Франции, Германии, Японии) были систематизированы основополагающие принципы педагогики искусства: художественное воспитание мыслится как противодействие нарастающей дегуманизации человеческой личности в современном обществе; художественное воспитание – это гуманистическое воспитание человека в искусстве и через искусство; «искусство должно быть

основой воспитания»; «искусство есть путь воспитания; не столько предмет, которому следует учить, сколько метод обучения любому и всем предметам»; развитие целостной личности через искусство; формирование посредством искусства культурно-гуманитарных знаний и восприятия; взаимосвязь восприятия и творчества [10, с. 186].

Профессиональная компетентность преподавателя искусства (на основе поли художественности): искусствоведческая, этнохудожественная, творческая, научно-исследовательская, музееведческая, педагогическая компетентности [9, с. 149]. Педагогическая компетентность включает такие критерии: способность выбирать собственную траекторию дидактики; умение продуктивно действовать в процессе педагогической деятельности; освоение инновационной педагогической технологии; владение личностно-ориентированными технологиями; овладение искусством риторики, богатством специальной словесно-понятийной базы; наличие эмпатической способности и др. [9, с. 171].

В процессе изучения дисциплины студенты выполняют пять обязательных заданий. 1 задание. Выдающиеся русские художники-педагоги: Венецианов А.Г; Брюллов К.П; Саврасов А.К; Репин И.Е.; Серов В.А; Коровин К.А.; Бакушинский А.В; Неменский Б.М. и др. 2 задание. Художественное образование в странах дальнего зарубежья: Вальдофская педагогика, Германия; Франция; Англия; США; Япония и др. 3 задание. Анализ метода проектов Джона Дьюи. 4 задание. Научно-исследовательский проект: Тенденции современного художественного образования в Казахстане. 5 задание. Профессиональная компетентность педагога искусства [1].

Заключение

Укрепление творческого потенциала, повышение статуса образования и культуры в XXI веке – сложная и важная задача, прогнозирующая следующие перспективы: связь художественного образования с современными социальными проблемами общества; увеличение уровня информированности общественности и разъяснения ценности и социальной значимости художественного образования; создание спроса на художественное образование и квалифицированных преподавателей искусства для современной системы образования; универсализация профессиональной подготовки педагогов искусства; активизация и расширение исследований в области художественного образования и творческий обмен знаниями на международном уровне.

Литература

1. Золотарева Л.Р. *История художественного образования: Слайд-лекции*. – Караганда: КарУ, 2021. Авт. дог. №4644 от 06.09.2021.
2. Алексеева Л.Л., Быховская И.М., Школяр Л.В. *Художественное образование в Российской Федерации. Развитие творческого потенциала в XXI веке: аналитический доклад*. – М., 2011. – С. 68., табл.
3. Ломов С.П., Аманжолов С.А. *Методология художественного образования: Учеб. пособие*. – М.: Прометей, МГПУ 2011. – С. 187., ил.
4. Фомина Н.Н. *История художественного образования в России XX века в лицах, фактах, событиях, произведениях художественного творчества детей и подростков*. – М.: Альтекс, 2002. – С. 376
5. *Дорожная карта художественного образования: Всемирная конференция по образованию в области искусств: создание творческого потенциала для XXI века. Лиссабон, 6-9 марта 2006 г. / ЮНЕСКО. [Электронный ресурс]*. – URL: <https://docplayer.com/30487586-Dorozhnaya-karta-hudozhestvennogo-obrazovaniya.html>
6. *Художественное образование в Республике Казахстан: осмысление национальных традиций и сближение культур: Научно-аналитический доклад Республики Казахстан (рус. яз.)*. – Алматы: Каз. Нац. Федерация Клубов ЮНЕСКО, Кластерное Бюро ЮНЕСКО в Алматы, 2010. – С.62.
7. *Вторая Всемирная конференция по образованию в области искусств. [Электронный ресурс]*. – URL: http://portal.unesco.org/culture/en/files/41357/12875695005/Seoul_Agenda_Goals_for_the_Development_of_Arts_Education_Russian.pdf/Seoul%2BAgenda_Goals%2Bfor%2Bthe%2BDevelopment%2Bof%2BArts%2BEducation_Russian.pdf
8. Юсов Б.П. *Взаимосвязь культур генных факторов в формировании современного художественного мышления учителя образовательной области «Искусство»*. – М., 2015. – С.253.
9. Золотарева Л.Р. *Культурологические основы полихудожественного образования: Монография – Saarbrücken, Germany: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. – 510 p., tab.*
10. Золотарева Л. Р. *Педагогическое искусствоведение: Монография*. – Алматы: Изд-во Эверо, 2016. – С. 396., ил., табл.

ӘОЖ 378.02:37.016
МРНТИ 14.35.09

М.Б. Джанаев

Абай атындағы Қаз ҰПУ-нің «Көркем білім» кафедрасының
қауымдастырылған профессор м.а., п.ғ.к., ҚР СО мүшесі.
Алматы, Қазақстан, miyat53@mail.ru

КӨРКЕМ БІЛІМДЕГІ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Көркем білімдегі этнопедагогикалық зерттеулердің әдіснамалық мәселелері. Этнопедагогикалық зерттеулердегі көркем білім мәселелерін педагогикалық ғылым позициясынан зерттеу ұлттық рухани және мәдени құндылықтарды, олардың табиғи ерекшеліктерін есепке алу мен мазмұнына сүйенуі тиіс.

Мақалада көркем білімде ұлттық көркем-танымдық және этнопедагогикалық құндылықтарды, тәрбиенің халықтық тәжірибесі мен ұлттық мәдени дәстүрлерді қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Көркем білімдегі этнопедагогикалық зерттеулердің әдіснамалық мәселелері осы негізде зерттеледі. Көркем мәдениет дамуындағы және білімгерлердің этнопедагогикалық тәрбиесіндегі басымдық тенденциялар халықтық педагогика мәнінің негізгі тенденцияларымен тікелей байланысты. Сондай-ақ этнопедагогикалық зерттеулердің көрсеткіштері мен нәтижелері, осы мақсат-міндеттермен анықталады, сонымен қатар көркем білім әдістеріне және рухани адамгершілік тәрбиенің халықтық дәстүрлеріне тәуелді.

Тұтастай алғанда көркем білімнің жаңғыруындағы қазіргі сапалы қасиеттер этнопедагогикалық зерттеулер контекстінде қарастырылған.

Түйін сөздер: көркем білім, этномәдениет, рухани мәдениет, мәдени құндылықтар, халықтық педагогика, этнопедагогика, әдіснама, ұлттық дәстүр, көркем шығармашылық.

Джанаев М.Б.

И.о. ассоциированного профессора кафедры «Художественного образования»
КазНПУ им. Абая, к.п.н., член СХ РК, г. Алматы, Казахстан, miyat53@mail.ru

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

Методологические проблемы этнопедагогических исследований в художественном образовании. С позиций педагогической науки изучение проблем художественного образования в этнопедагогических исследованиях должно опираться на учет и содержание национальных духовных и культурных ценностей, их природных особенностей.

В статье рассматриваются возможности применения в художественном образовании национальных художественно-познавательных и этнопедагогических ценностей, народных практик воспитания и национальных культурных традиции. На этой основе изучаются методологические проблемы этнопедагогических исследований в художественном образовании. Доминирующие тенденции развития художественной культуры и этнопедагогического воспитания обучаемых, непосредственно связано с главными тенденциями значения народной педагогики. Показатели и результаты этнопедагогических исследований также определяются этими целями и задачами, зависят от методов художественного образования и народных традиций духовно-нравственного воспитания.

В целом рассмотрены современные качественные свойства преобразования художественного образования в контексте этнопедагогических исследований.

Ключевые слова: художественное образование, этнокультура, духовная культура, культурные ценности, народная педагогика, этнопедагогика, методология, национальная традиция, художественное творчество.

Dzhanayev M.B.
Elder professor of pulpit «Creative Specialty» Kaz NPU name of
Abay, c.p.s., member of UP RK. Almaty, Kazakhstan,
E-mail: miyat53@mail.ru

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF ETHNO-PEDAGOGICAL RESEARCH IN ART EDUCATION

Abstract

Methodological problems of ethno pedagogical research in art education. From the standpoint of pedagogical science, the study of the problems of art education in ethno pedagogical research should be based on the consideration and content of national spiritual and cultural values, their natural features.

The article discusses the possibilities of using national artistic-educational and ethno pedagogical values, folk practices of education and national cultural traditions in art education. On this basis, the methodological problems of ethno pedagogical research in art education are studied.

The dominant trends in the development of artistic culture and ethno-pedagogical education of students are directly related to the main trends in the significance of folk pedagogy. The indicators and results of ethno pedagogical research are also determined by these goals and objectives; depend on the methods of art education and folk traditions of spiritual and moral education.

In general, the modern qualitative properties of the transformation of art education in the context of ethno pedagogical research are considered.

Keywords: art education, ethno culture, spiritual culture, cultural values, folk pedagogy, ethno pedagogy, methodology, national tradition, artistic creativity.

Кіріспе. Еуразияның ұлы даласында алғашқы қауымдық қоғамнан және ежелгі түркі әлемінен бастау алған ұлттық көркем дүниетанымдық үлгілердің, қазіргі кезеңдегі кәсіби көркем педагогикалық деңгейдегі мәселелері мен бағыт-бағдары этнопедагогикалық зерттеу қажеттігін туындатады. Мұндағы басты мақсат қазақ этнопедагогикасы мен тарихының көркем дүниетанымдық әмбебаптарға сай бүгінгі көркем педагогикалық ғылыми түсініктерді барынша кеңейту, шығармашылыққа баулу. Зерттеуде қазақ этнопедагогикасындағы көркем тәрбие мәселелері көркем мәдениет пен ой-сана тарихының түрлі сипатта орын алған формаларын сараптау арқылы нәтижеге жетуді көздейді.

Қазақ этнопедагогикасындағы көркем тәрбие мәселелерін, көркем мәдениет пен ой-сана тарихының түрлі сипаттағы формаларын ұлттық дүниетаным тұрғысынан сараптау бірнеше деңгейде қарастырылуы қажеттігін туындатады. Осы тұрғыда төменгідей басты бағыттарды назарға алу маңызды:

- этнопедагогикадағы көркем мәдениет пен тәрбие, ұлттық көркемдік сана мәселелері;
- ұлттық рухани және материалдық құндылықтардың көркем танымдық негіздері;
- қалыптасқан ұлттық мәдениет пен көркем тәрбие халық мәдениетінің, жаһандық деңгейдегі өркениетінің қалыптасуы мен дамуының алғы шарттарының негізі ретінде.

Ұлттық рухани және материалдық мәдениет пен көркемдік тәрбие халықтың әлімсақтан бергі қалыптасып дамуының, өркендеуінің, бүкіл болмысының тарихи көрінісі.

Негізгі бөлім. Рухани және материалдық мәдениеттегі әр көркемдік таным мен бейне-бедердің өзіндік ұлттық мән-мазмұндық нышаны болады. Оның сыртында ұлттың этномәдени тыныс тіршілігі, салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, наным-сенімі, тарихи орны мен белгісі, дүниетанымы көрініс тауып ұлттық санаға қатысты ықпалын айғақтайды. Демек, халықтың көркемдік танымы мен мәдениеті осы ұлт болмысының рухани бейнесі. Оның халықтың тарихи санасымен байланысты адамзат қалыптасып дамуының алғашқы кезеңдерінен бастау алатындығы археологиялық, тарихи этнографиялық зерттеулерден белгілі. Себебі, бейнелік, петроглифтік пиктограммалық сурет, белгі, бедерлердің өзінен ақ, көркемдік бейнелер құбылысының, осы көркем бейнелеу дәстүрінің жемісі екендігін аңғарамыз. Оларды өнер туындысы дейтін болсақ, онда өнер туындысы адамзаттық рухани құндылық екендігі белгілі. Жалпы әр халықтың сан мыңдаған жылдар бойы көрініс тауып келе жатқан көркемөнер шығармашылығы осы ұлттың рухани құндылығы. Демек, көркемөнер шығармашылығы

арқылы адамзат рухани және материалдық мәдениет тәжірибелері орын алған. Олай болса, кезкелген көркемөнердің өзіне тән табиғи көрінісі, ерекшеліктері, бағыт-бағдары, өзіндік даму жолы мен тәжірибесі, дәстүрі болады. Онда ұлт рухани санасы, табиғи тарихи тылсым сыры тұнып тұрады.

Жалпы көркемөнер кез келген халықтың даму тарихында болғанымен, әр халықтың өздеріне тән ұлттық ерекшеліктері мен тарихи негіздері болады. Яғни, бұл ақиқат танымдық ой желілері көркемөнер мен мәдениеттің әртүрлілігі мен әр халыққа тән әмбебаптылық құбылысы. Көркемөнердегі әмбебаптылық – бұл мәдениет пен өнердегі әр халыққа тән рухани, материалдық, тақырыптық, сюжеттік, бейнелік тіл, композициялық құрылым, образдық тұтастық т.б. Бұл жерде айта кететін мәселе, палеолит дәуіріндегі, алғашқы қауымдық қоғамдағы петроглифтік, пиктограммалық бейне-сызбалар пайда болуы негізіндегі визуалды-көрнекілік коммуникациясынан бастау алатын көркемдік мәдениетке ынталандыру, адамзат дамуының көзі, өркениет бастамасы болды деуге болады.

Халқымыздың қоғамдық тарихи кезеңдердегі көркемдік мұралары мен мәдени ұлы жетістіктері, ұлттық білім мен тәрбиесі ғалым, ағартушы педагогтар Ш.Уәлиханов, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Х.Арғынбаев, С.К. Қалиев еңбектерінде ондағы көркем эстетикалық тәрбие мен білімін терең толғап талдау, оны ұлт өмірімен тығыз байланысты қарастыру көзделеді [1,2,3,4,5,6]. Оларға адамзат тарихи даму сатыларында түрлі факторлар өмір сүру ортасы, әдет ғұрпы, салт дәстүрі, дүниетанымы, тарихи, саяси әлеуметтік жағдаяттары әсер етеді. Бұл әр халықта өзіндік көркемдік тілді, шығармашылық мәнер мен бағытты, стильді қалыптастырады.

Қазақ халқының қол өнерінің көркем танымдық жүйесі мен ерен байлығын, сан қырлы даму заңдылықтарын педагогикалық өнертанымдық тұрғыдан зерттеу этнопедагогикалық маңызды мәселе. Қазақстандағы көркем өнердің алғашқы нышандары палеолит дәуіріндегі қазақ жерін мекендеген тайпалардың негізгі кәсібі, дәстүрі, әдет-ғұрпы туралы мәлімет береді. Петроглифтік бейнелер сюжеті олардың таным түсінігіндегі өмір тіршілігіне, тұрмысына, діни наным сенімдеріне бағытталған. Таңбалыдағы тастағы б.з.б. II ғ. тасқа бедерленген шекіме суреттердің озық үлгілері мен қатар онда XVI-XVII ғ. салынған суретті бейнелер де орын алған.

Қола мәдениетінің соңғы кезеңіндегі Беғазы-Дәндібай мәдениеті тұсында (б.з.б. IX-VIII ғ.) байырғы көне өнер түрлері де неғұрлым жаңа үлгілермен толыққан. Осындай үлгілер арқылы б.з.б. VII ғ. адамдардың кәсібі мен тұрмысының толыққан өзгерістері б.з.б. IV ғ. ежелгі сақ, ғұн, үйсін өнерінің дамуына себепші болды. Кейін қол өнері түрлерінің ою-өрнек, тері өңдеу, қыш өнері, ағаш ұқсату, зергерлік өнері, бәдіз өнері, қыш өнері, киіз бұйымдары өнері т.б. қолөнер түрлері қалыптасты. Қазақстандағы обалар мен қорымдардан табылған бұйымдар, қолөнер туындылары халық мәдениетінің даму ерекшелігін айқындай түседі.

VI-VIII ғ. сақ, ғұн, үйсін өнері негізінде ежелгі түрік өнері мен мәдениетінің даму үрдісін байқаймыз. Осы түрік кезеңдерінде біртіндеп түрік қағандығы (VI-VIII ғ.), қыпшақ заманындағы (VII-XIII ғ.) балбал тастар өзіндік наным сенім жоралғыларын көрсетіп, халық өмірі туралы түсінік береді. VIII-XII ғ. көне қалалар Тараз, Отырар, Сығанақ, Сайрам, Құлан, Мерке, Баласағұн т.б. қалаларда ұлттық қолөнердің, сәулеттік құрылыс өнердің түрлі салалары өркендеді. XVI-XVIII ғ. ою-өрнек және декоративті тұрғыдағы құлпытастар орын алды. Осы айтылғандардан халық өнерінің сандаған ғасырлар бойы қалыптасып, уақыт кеңістігінде зерделі сыналып, ұлттың мәдени рухани болмысының негізі болып қалыптасқандығын көреміз. Бұл көрсетілген тарихи деректер әрине ұлттық көркем өнердегі мәдени танымдық, халықтық тәрбие мен зерде сабақтастығы. Сондықтан да халқымыздың төл мәдениеті мен өнерін сақтап жетілдіріп қадірлеу, оның сыры мен тәсілдерін келешек ұрпаққа дарыту ұлттық мәдениет сабақтастығының негізінде, оны дамыта отырып көркем білім мен тәрбиеде қолдану мүмкіндігін арттырады. «Кеңістік аясындағы мәдениеттің автохонды екендігін шешудің басты жолы осы мәдениетті құраған этникалық бөліктерді, этномәдени аймақты мәңгі өзгермейтін тұтастық ретінде емес, «жанды тарихи құбылыс» күйінде қозғалыс үстінде қарау, көршілес халықтардың тарихи тағдырымен салыстыра отырып, әрбір этникалық топтың өзінің қазіргі негізгі жеріне қай уақытта жылжыды, міне, осындай межелерді анықтау арқылы жүзеге асады» [7,157 б.].

Сондықтан мәдени көркемдік жәдігерлер мен рухани құндылықтар бүгінгі таңда да мәдени үлгі ретінде қарама қайшылықтарда, даму жолын таңдауда бағыт берер артефактілер болып табылады. Мұндай жағдайда бұл мәселе этнопедагогикалық ғылыми талдауды талап етеді. Қоғамдық өмірде бұл мәселе бейнелі көркем тілде орын алады. Этномәдени көркемдік үрдіс қазіргі өмірімізде өзіндік қисыны бар тың жаңа бағыттағы сапаға енеді. Бұл тұрғыда «Адамдардың өмір болмысының сан-

алуан қырларын меңгеруі, сананың ерекше формасы саналатын көркемдік формада, түрлі өнер арқылы, шығармашылық іс-әрекеттер барысында өтеді. Ол – рухани немесе материалдық мазмұндағы көркем шығармашылық арқылы қалыптасқан эстетикалық құндылықтардың сапалы нәтижелері қоғамның, халықтың көркем-эстетикалық мәдениетінің негізін қалайды» дейді ғалым Ә.О. Қамак [8,81 б.]. Тарихи қалыптасқан этномәдени типтің әр кезеңдердегі орын алып ұлғаюы, қазіргі мәдени кеңістіктегі жаңа үлгіде толысып артуы, көркем білім беруде этнопедагогикалық негіздерді қалайды.

Дәстүрлі қазақ ұлттық тәлім тәрбиесіндегі өзіндік даралық қасиеттеріне сенім, наным, табиғатпен үндестік жатады. Мұндай қасиеттер басқа батыстық үлгілерден бөлек, қазақи ұлттық мағынада орын алады. Қазақ халқындағы рухани таным, өзінің табиғатпен үндестіктегі көркемдік мәдениеті ұрпақ аралық тектілік сабақтастықта дамиды. Көркемдік мәні бар ежелгі түркі бейнелеу өнерінде оның пластикалық айқындығы мен қарапайымдығы салтанатты әсемдік сипатты айқындайды.

Сонымен қатар, «Скиф-сақ өнері қазіргі замандағы мүсіндеу бедерлеме өнерінің кез келгенімен тайталаса алады, тіпті ықшамдап (стилизициялап) жасау шеберлігімен, ойлылығымен, әсемдігімен олардан оқшау, алда тұра алады. Оның бір дәлелі, қазіргі суретші-мүсіншілердің көбі ежелгі «хайуанат стиліне» еліктеп, соның тұңғыық тылсым сырына зерттей қарап, соған ұқсас туындылар әкелуде» деген осы автор ойы да, көркем мұралық сабақтастық қасиеттерді айғақтайды [9, 67 б.].

Осыдан келіп мынадай тұжырым қалыптасады: қазақ ұлттық көркем өнерінде кейбір стильдік тәсілдер әсемдік пен салтанаттылыққа, саналы танымға ұмтылыста әр кезеңдерде бір-бірімен сабақтастықта орын алып отырады. Ұлттық өнердегі көркемдік образдардың мағынасы өзінің халықтық тартымдылығымен, эпикалық сарынымен ерекшеленеді. Мәселен, ұлтымыздың қолөнерін халқымыздың тарихи көркемдік мәдениетімен байланысты талдау, ол бұйындардың олардың тұрмысында, салт-дәстүрінде, әдет-ғұрпында, наным-сенімдерімен сабақтастықта орын алғанын көрсетеді. Қолөнер туындылары ғасырлар кеңістігінде өздерінің бейне-өрнектерімен, бедерлерімен, түстер үйлесімімен, әсерлі нақышымен ұлттық тәрбиелік, рухани танымдық қызметімен, өнерлер қағидасын жеткізіп отырады.

Басқаша айтқанда, қазақ ұлттық өнері жеке дара мағынасыз бейнелер емес, ата-баба адами сипатының көрінісі, көркем бейне мен бұйымдар ұлттық дәстүрлі мәдениетте ерекше рәміздік руханилық қасиеттерге ие. Көркем бұйымдар сана мен көркем ойлаудың символикалық рәміздік функцияларын рухани мәдениетке негіздейді. Сөйтіп ұлттық өнер көркемдік әдістердің барлық маңызды принциптерін қамтиды.

Қорытынды. Сонымен адамның ұлттық көркемдік тәрбиесін көрсететін, адамдағы жеке тұлғалық қасиеттер, олар органикалық түрде өзара әрекеттесетін бір-бірімен байланысты факторлар. Кейбір жеке басымдықтағы этно-көркемдік қасиеттер басқада рухани танымдық қасиеттерге де ықпал етеді. Алайда олардың әрқайсысы қандайда ұлттық көркемдік сезім мен қатынасты көрсететін өз табиғи қасиеттерімен, белгілерімен ерекшеленеді. Сондықтан біздің зерттеуімізде адамның ұлттық көркем дүниетанымдық қасиеттері мен мәдениетін ғылыми сараптау мен талдау негізіне және көркемдік деңгейлеріне жатқызуға болатын көрсеткіштер анықталды, олар:

- ұлттық дүниетанымдық қасиеттер мен адами құндылықтарды игеру;
- этномәдени және этнопедагогикалық үрдістер байланысында көркем білім мен тәрбиеге баулу;
- халқымыздың дүниетанымының этникалық мәдени тамырлары негізінде, көркем өнер арқылы білім мен тәрбие беруге алғышарттар жасау;
- ұлттық мәдениет үлгілерін қолдану арқылы жас буындардың көркемдік санасын қалыптастыру;
- этникалық білім мен көркемдік тәрбие негіздерін жаңғыртып қолдану;
- қазақ халқының тарихи және мәдени ескерткіштері мен жәдігерлерін, рухани көркем мұраларын саралай отырып көркем өнерге баулу, оның этникалық мәдени тәлім-тәрбиелік мәнін сабақтастық үрдісінде толықтыру;

Осы көрсеткіштердегі факторлар көркем білім берудегі этнопедагогикалық зерттеулер шеңберінде қоғамдық әлеуметтік құрылым мен алдыңғы қатарлы прогрессивтік ұлттық дәстүрлерге байланысты шешім табады.

Сонымен, этнопедагогикалық зерттеулердегі білім мазмұнының құндылықтық компоненті көркем білім берудегі рухан танымдық, әлеуметтік өзара тығыз қатынастармен бағдарланады. Бұлар білім алушылардың көркем танымдық, рухани этникалық тәртібі мен көркем шығармашылық қызметінің көрінісі болып табылады. Өз халқының текті мәдениетімен байланысты көркем

шығармашылық қызмет, білімгердің белсенділігін қамтамасыз етіп қажетті рухани көркем танымдық және ұлттық этникалық дүниетаным қалыптастырады.

Осыдан, білімгердің рухани көркем этномәдени қалыптасып дамуының басты межелерін қамтитын қазіргі білім беру жүйесінде этнопедагогикалық болжамдық білім мен тәрбие үрдістерінің моделін жасау қажеттілігін туындатады. Мұндай модель көркем білімдегі этнопедагогикалық талдаулар мен білімгерлердің әлеуметтік және рухани қызығушылықтарына негізделіп жасалады. Адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуы оның қоршаған орта шындығына рухани таным тұрғысындағы көркемдік этномәдени мұралар мен оның мән мазмұнына, әсері мен қызметіне жоғары құндылықтық қатынасының дамуымен байланысты.

Халқымыздың замандар бойы жинақталған бай этномәдени тәжірибесін, көркемдік ой-санасын, тәрбиелік дәстүрлері мен рәсімдерін, имандылық пен инабаттылық құлық жігерін жеткіншек қауымға дарыту қазіргі жаһандық өркениет дәуіріндегі басты мақсат. Ұлттық көркем танымдық және этнопедагогикалық құндылықтарды, халықтық тәрбие тәжірибелері мен мәдени ұлттық дәстүрлерді жаңғырта отырып, білім мазмұнына қолдану қазіргі ұлттық білім мен тәрбие жүйесінде болашақ мамандарды кәсіби даярлау мәселелерін толық қанды айқындауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Валиханов Ч.Ч. Собр.соч в пяти томах Т.1. – Алма-Ата: Казахская советская энциклопедия, 1984. – С. 304.
2. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 320 б.
3. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 106 б.
4. Аймауытов Ж. Жан жүйесі және өнер таңдау/ «Психология» атты оқулықта. – Алматы: Рауан, 1995. – Б.251 – 304.
5. Аргынбаев Х. Қазақ халқының қолөнері. – Алматы: Өнер, 1987.– 128б. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Рауан, 1998. – 128б.
6. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Рауан, 1998. – 128б.
7. Ғабитов Т.Х. Қазақ философиясы. – Алматы: Раритет, 2011. – 280 б.
8. Қамақ Ә.О. Қазақ халқының көркем-эстетикалық мәдени мұраларын игерудің тәрбиелік маңызы // Материалы II-й Межгосударственной научно-теоретической конференции «Актуальные проблемы этнопсихологии и этнопедагогики в изысканиях молодых ученых Казахстана и Кыргызстана» (VI-е Тажимаевские чтения). – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – С. 304., – С. 81-83.
9. Төлебиев Ә. Сақ-скиф мәдениеті – қазақ өнерінің бастауы // Форум художников Казахстана 12-25 ноября 2009 года. Материалы Международной научно-практической конференции. -Алматы, 2010. -140 стр. (-С.66-67)

ӘОЖ 37.013.43
МРНТИ 14.23.09

Б.Т. Нысанғалиева

*Аға оқытушы, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті,
Қазақстан, Семей қ., E-mail: bika.1972@mail.ru*

СУРЕТ САЛУДЫҢ ДӘСТҮРЛІ ЕМЕС ӘДІСТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ

Аңдатпа

Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту үшін дәстүрлі емес сурет салу әдістерінің маңыздылығы мен өзектілігі қарастырылады.

Автор бастауыш сынып мұғалімдерінің балалардың ойлау қабілетінің дамыту сапасын, сондай-ақ білім беру жүйесін арттыруға мүмкіндік беретін оқытудың әртүрлі нысандарын, әдістері мен құралдарын пайдалануда деп біледі.

Автор сурет салудың дәстүрлі емес әдістерін ұсынады, олардың мектепке дейінгі білім беру мекемесінде балалардың дамуындағы рөлін нақтылайды. Бұл жұмыс әдісі сурет салу процесінде балалардың дербестігі мен бастамасын қалыптастыру, шығармашылық қабілеттерін дамыту, өнер туындыларын эстетикалық қабылдау деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: дәстүрлі емес әдістер, мектепке дейінгі тәрбие, мұғалім, сурет салу, қиял, шығармашылық еркіндік.

Нысанғалиева Б.Т.

*Старший преподаватель, Университет имени Шакарима города Семей,
Казахстан, г. Семей, E-mail: bika.1972@mail.ru*

НЕТРАДИЦИОННЫЕ ТЕХНИКИ РИСОВАНИЯ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы значимости и актуальности нетрадиционных техник рисования для развития детей дошкольного возраста.

Автор считает, что учителя начальных классов используют различные формы, методы и средства обучения, позволяющие повысить качество развития мышления детей, а также систему образования.

Авторам приводятся нетрадиционные техники рисования, актуализируется их роль в развитии детей в условиях дошкольного образовательного учреждения. Данная техника работы позволяет повысить уровень формирования самостоятельности и инициативы детей в процессе рисования, развития творческих способностей, эстетического восприятия произведений искусства.

Ключевые слова: нетрадиционные художественно-графические техники, дошкольное воспитание, рисование, воображение, свобода творчества.

B.T. Nysangaliyeva
Senior teacher, Semey University named after Shakarim,
Kazakhstan. Semey, E-mail: bika.1972@mail.ru

NON-TRADITIONAL DRAWING TECHNIQUES AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract

This article discusses the importance and relevance of non-traditional drawing techniques for the development of preschool children.

The author believes that primary school teachers use various forms, methods and means of teaching to improve the quality of children's thinking development, as well as the education system.

The author's present unconventional drawing techniques actualize their role in the development of children in a preschool educational institution. This technique of work allows increasing the level of formation of independence and initiative of children in the process of drawing, the development of creative abilities, and aesthetic perception of works of art.

Keywords: non-traditional artistic and graphic techniques, preschool education, drawing, imagination, freedom of creativity.

Кіріспе. Мектепке дейінгі жас – бұл бейнелеу белсенділігі тек «ерекше» дарынды ғана емес, сонымен бірге барлық балалардың тұрақты хоббиі бола алатын және жиі болатын кезең.

Өнермен қарым-қатынас мектеп жасына дейінгі балалардың өмірінде алатын мәні зор. Кішкентай кезінен бастап балалар өздерінің бейнелеу өнерінде қоршаған әлем туралы әсерлерін көрсетуге тырысады.

Балаларға сурет салу барысында техниканы, қалыптасқан дағдылар мен білімді, жұмыс әдістерін жоғары деңгейде болуы талап етіледі. Көбінесе бұл білім мен дағдылардың болмауы баланы сурет салудан тез арылтады, өйткені оның күш-жігерінің нәтижесінде сурет дұрыс емес болып шығады, ол баланың өзінің бейнелеуге тырысқан нақты объектісіне жақын суретті алуға деген ықыласына сәйкес келмейді.

Сурет салудың дәстүрлі тәсілдерінен басқа, балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда дәстүрлі емес сурет салу әдістері ерекше орын алады, өйткені мұндай әдістерді қолдану балалар үшін таныс заттарды (жарма, тұқым, шам, сабын, қағаз, пластилин) қолданудың күтпеген, ерекше тәсілдерін қолданудың нақты мысалы болып табылады. Яғни, осы орайда мектеп жасына дейінгі балалардың сурет салудың тиімділігін бақылау дәстүрлі емес әдістерді қолдану қажеттілігі туралы қорытындыға әкеледі, бұл балалар арасында сурет салуға тұрақты уәждеме қалыптастырады.

Көпжылдық тәжірибе көрсеткендей, дәстүрлі емес әдістерді қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың сюжеттік сызбаларын дұрыс құрастыруға жақсы ықпал етеді. Дәстүрлі емес сурет салу балалардың шығармашылық қабілеттерінің көріністерін шектемеуге мүмкіндік береді. Балаларға қоршаған әлемге өз көзқарасын олардың шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу барысы. Балабақшада қолданылатын бейнелеу өнерінің дәстүрлі емес әдістері қарындашты толығымен игере алмайтын балаларға қоршаған әлемді қабылдап қана қоймай, оны сурет арқылы да жеткізуге көмектеседі. Балалардың көргендерінің бәрі импровизацияланған құралдардың көмегімен қағазда өте қарапайым бейнеленеді. Сурет салудың дәстүрлі емес әдістерін қолдану балаларда көркемдік емес, шаблондық ойлауды дамытуға мүмкіндік береді [1].

Баланың сурет салу техникасын қаншалықты жақсы меңгергені маңызды емес, өйткені мұнда бастысы балаларды өз ойлары мен сезімдерін қағазға салуға және әртүрлі түстердің көмегімен көңіл-күйін жеткізуге үйрету болады. Сурет сабағы балалардың қиялын жақсы дамытады және шығармашылық пен шабыт, сонымен қатар сұлулық сезімін көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл жағдайда баланың жеке басы үйлесімді дамиды.

«Дәстүрлі емес» термині жалпы қабылданған, кеңінен танымал емес материалдарды, құралдарды, сурет салу әдістерін қолдануды білдіреді.

Сурет салудың дәстүрлі емес әдістері-бұл шығармашылық жұмыста бейненің барынша мәнерлілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін көркем бейнені, композиция мен колоритті жасаудың жаңа көркем-мәнерлі тәсілдерін қамтитын бейненің тиімді құралы [2].

Дәстүрлі емес материалдармен сурет салу көркем бейненің ең күтпеген, болжанбайтын нұсқаларын және балалардың қиялына үлкен серпін береді.

Ерекше материалдармен сурет салу балаларға ұмытылмас, жағымды эмоцияларды сезінуге мүмкіндік береді [3].

Дәстүрлі емес әдістер өте алуан түрлі, және әр техникада бала әртүрлі материалдарды қолдана отырып, оларды нақты формаларға енгізу арқылы сыртқы әлемнен алған әсерлерін көрсетуге мүмкіндік алады.

Мектеп жасына дейінгі балалармен бірге қолдануға болады:

- саусақтармен сурет салу;
- мақта бүршіктерімен сурет салу;
- алақанмен сурет салу.

Орта мектеп жасына дейінгі балаларды күрделі әдістермен таныстыруға болады:

- көбік бедері;
- трафарет бойынша басып шығару;
- майшам және акварель;
- бүрку;
- пластилинмен басып шығару;
- майлы пастель + акварель;
- жапырақ іздері;
- монотипия.

Үлкен мектепке дейінгі жаста балалар одан да қиын техниканы игере алады:

- бляшка;
- тіс тазалағышпен сурет салу;
- монотипия;
- батик;
- сабын көпіршіктерімен сурет салу;
- тұзбен сурет салу;
- пластилинография;
- граттаж;
- фроттаж.

Бұл әдістердің әрқайсысы кішкентай ойын тәріздес. Оларды қолдану балаларға өздерін еркін, батыл сезінуге, қиялын, шығармашылық еркіндігін дамытуға, қозғалыстарды үйлестіруді дамытуға мүмкіндік береді.

Дәстүрлі емес көркем-графикалық техникалар:

«Жапырақтарды басып шығару» – әр түрлі ағаш жапырақтарынан қолданылады. Қолданар алдында жапырақтары құрғақ екеніне көз жеткізу керек. Парақ басып шығару үшін қағаз парағын таңдап, кішкене палитраға бояуды сығу қажет. Пышақтың бетін бояумен бояп, жапырақтың барлық жағының жабылғанына көз жеткізіңіз. Парақ бояуын қағаздың бетін төмен қаратып абайлап бұрауды ұмытпаған жөн. Жұмыс көлемді әрі әдемі шыққанын қаласаңыз, әртүрлі мөлшерде және түрлі түстерде көбірек жапырақтарды қосыңыз. Нәтижесінде керемет пейзаждар алынады.

«Алақанмен немесе саусақтармен сурет салу». Бала алақанды гуашка түсіреді және қағазға басып шығарады. Әр түрлі түстермен боялған оң және сол алақандар балаларға таңғажайып эмоция сыйлайды.

«Бүрку (набызг)». Көпшілікке таныс бұл техника ерітінді, бояу және т.б. сияқты сұйық материалдарды алдын-ала дайындалған парақ бетіне шашырату әдісі.

«Мыжылған қағазбен басып шығару». Бала қолындағы қағазды жұмсақ болғанша мыжылады. Содан кейін ол допты домалатып шығарады. Оның өлшемдері әртүрлі болуы мүмкін. Осыдан кейін бала мыжылған қағазды сия төсеміне басып, қағазға таңбалайды.

«Нүктелік сурет». Иске асыру үшін фломастер, қарындаш алып, оны ақ қағазға перпендикуляр қойып, сурет салуды бастауға болады. Бірақ бұл жерде нүктелік кескіндерді бояулармен жақсы алуға болады. Ең бастысы – баланы бірден қызықтыру.

«Тіс щеткасымен, бір рет қолданылатын шанышқымен сурет салу». Щетка, шанышқы бояуға батырылады және қағазға басып шығарылады. Щеткамен паракты созу арқылы толқын, жел, ағын бейнесін алуға болады.

«Кляксография» – түтікпен үрлеу арқылы бейнелеу. Бастапқы материалдар - акварель қағазы, гуашь, түтік. Кляксография балаларды сия тамшысын істеуге үйретеді (қара және түрлі түсті). Үш жастағы сәби оған қарап бейнелерді, нәрселерді немесе жеке бөлшектерді көре алады. «Сия тамшылары неге ұқсайды?», «Сенің есіңе ол нені түсіреді?» деген сұрақтар өте пайдалы, бұл сұрақтар олардың ойлау және елестету қабілеттерін дамытады.

«Сабын көпіршіктерімен сурет салу». Сабын көпіршіктері-бұл әйгілі балалардың көңілділігі. Нәзік, мөлдір, олар кемпірқосақтың әртүрлі түстерімен әдемі жарқырайды және мереке сезімін оларды бояуға болады. Көпіршіктер қағаз парағының үстіне түсіп, із қалдырады. Басып шығару әрдайым әр түрлі болады, сондықтан олармен тәжірибе жасау өте қызықты.

«Батик» - айшықтау әдісі және нақышталып, безендірілген алуан түсті мата. Бұл әдіс бойынша бояу сіңбейтін құрамдас заттармен («ыстық батикті» қолданғанда қыздырылған балауыз, «суық батикті» қолданғанда резина желім) матаға әр алуан айшықты кескіндер, нақыш-өрнектер салады, одан кейін матаны бояйды. Қосымша түс, рең беру үшін жапсырылған балауыз ара-тұра аланып тасталады да, мата еселеніп қайта боялады.

«Монотипия». Монотипияның техникасы бояуларды қолмен басып шығару, қайталанбайтын көркем эстамптың әдісі, оның қосымша құндылығы-оны қайталау мүмкін емес. Басылған нәрсені сол формада қалдыруға болады немесе жаңа бөлшектермен толықтыруға болады.

«Балауыз қарындаштар мен акварельдер». Материалдар: балауыз қарындаштар, қалың ақ қағаз, акварель, щеткалар. Суретті алу әдісі: бала ақ қағазға балауыз қарындаштармен сурет салады. Содан кейін паракты акварельмен бір немесе бірнеше түстермен бояйды. Қарындаштармен сурет боялмайды.

«Шам және акварель». Ақ қағазға балауыз шамның ұшымен (шырша, үйшік) салынады. Бұдан кейін барлық суреттің үстіне қылқаламмен, ал мақта немесе поролон болса бояу тіпті жақсы жағылады. Сол себептен шаммен салынған майлы бейнеге бояу түспейді. Сондықтан балалардың көз алдында сурет кенеттен пайда болғандай көрінеді.

«Граттаж» – бұл қаламмен немесе үшкір аспаппен сиямен жабылған қағазды немесе картонды сырлау арқылы сурет салу тәсілі.

Аталған дәстүрлі емес сурет салу тәсілдері баланың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді; біртіндеп көркемдік белсенділікке деген қызығушылығын арттырады, психикалық процестерді дамытады [4].

Дәстүрлі емес материалдар мен әдістерді қолдана отырып бейнелеу әрекеті баланың дамуына ықпал етеді:

- қолдың ұсақ моторикасы және тактильді қабылдау;
- қағаз парағындағы кеңістікті бағдарлау;
- назар және табандылық;
- бейнелеу дағдылары мен біліктерін, байқағыштықты, эстетикалық қабылдауды, эмоционалды жауаптылықты;
- сонымен қатар, осы іс-әрекет барысында мектеп жасына дейінгі бала бақылау және өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастырады [5].

Қорытынды. Бүгінгі таңда мектеп жасына дейінгі баланың шығармашылық қабілеттерін дамытуға көп көңіл бөлінуде. Көп жағдайда баланың жұмысының нәтижесі оның қызығушылығына байланысты, сондықтан сабақта мектеп жасына дейінгі баланың назарын белсендіру, оны қосымша ынталандыру арқылы әрекетке итермелеу маңызды. Сонымен қатар, балаларға іс-қимыл тәсілдерін эмоционалды түрде түсіндіріп, бейнелеу тәсілдерін көрсеткен жөн.

Шығармашылық процеске қатыса отырып, балалар табиғат әлеміне, түс пен формалардың үйлесімділігіне қызығушылық танытады. Бұл олардың барлық орталарына ерекше қарауға, барлық тіршілік иелеріне деген сүйіспеншілікті оятуға мүмкіндік береді.

Дәстүрлі емес техникада сурет салудың тиісті тәжірибесін ала отырып, сәтсіздіктерден қорқуды жеңе отырып, бала болашақта жұмыстан ләззат алады, сурет салудың жана әдістерін игеруге кедергісіз көшеді.

Әдебиеттер

1. *Изобразительная деятельность в детском саду.* (Сакулина Н.П., Комарова Т.С. – М.: «Просвещение», 1982)
2. *Ильина А. Рисование нетрадиционными способами.* – М.: Дошкольное воспитание, 2004 – №2.
3. *Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте.* – СПб, 1997.
4. *Казакова Р. Г. Рисование с детьми дошкольного возраста. Нетрадиционные техники.* – М.: Сфера, 2006.
5. *Водинская, М. В. Развитие творческих способностей ребёнка на занятиях изобразительной деятельностью.* – Москва: «Теревинф», 2006.

ӘОЖ 378:7
МРНТИ 11.25.41

С.Ж. Бодиков¹, Қ.А. Балабеков,¹ С.Б. Сулейменова²

¹Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, аға оқытушы,
Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі, Ұлттық дизайн академиясының академигі,
Қазақстан, Қарағанды, Seyfolla_aa@mail.ru

¹Академик Е.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, аға оқытушы
Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі, Қазақстан суретшілер мүшесі,
Қазақстан, Қарағанды, kanysh-67@mail.ru

²№74 ЖББМ бейнелеу өнері мұғалімі,
Қазақстан, Қарағанды, samal1010@mail.ru

КӨРКЕМ ӨНЕР ПӘНІ БОЙЫНША ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада шығармашылықты дамытудың педагогикалық мәселелері көркем білім алушының ойлау қабілетін қалыптастыру заңдылықтарын ескере отырып, соның негізінде шығармашылыққа оқытудың әдістемесін, мазмұны мен оны шешудің оңтайлы жолдарын қарастыру басты мақсат саналады. Бейнелеу өнерін оқудағы қызығушылықтары басқа пәндердің материалдарын меңгеруге де септігін тигізеді. Меңгеру нәтижесінің сапасы оқушылардың білім, іскерлік, дағдыларын бағалау арқылы анықталады. Ал көркем білім сапасы – білімді меңгеру нәтижесі болып табылады. Білім – адамзаттың жинақталған тәжірибесі, заттар мен құбылыстарды, табиғат пен қоғам заңдарын тану нәтижесі. Білімді жеке адамның игілігіне айналдыру үшін оны ойлау операциясы, талдау, салыстыру, жіктеу және жинақтау арқылы терең ұғыну қажет. Оқушы ойлау операциясына сүйеніп өз білімін шындыққа айналдырады. Бұл дамытып оқытудың негізгі ережесі, яғни оқушылардың таным іс-әрекетін дамыту, оларды өз бетімен ізденуге, зерттей білуге және жаңа білімді еркін игеруге үйрету болып табылады. Оқушылардың білімі – оқыту процесін, ең бірінші кезекте оқу материалдарын меңгерудің нәтижесі. Білім – қандай да бір танымдық іс-әрекетті жасау негізі, ал танымдық іс-әрекет жеке тұлғаны қалыптастырады. Сөйтіп, білім – қоғамдық-өндірістік тәжірибеде қолданылады, меңгерілген сапалы білімнің көмегімен адам жаңа білімдер жасауға қатысады, еңбекке дағдыланады, қоғамдық-материалдық байланыстың артуына, рухани мәдениетінің дамуына өз үлесін қосады.

Түйін сөздер: Көркем білім, меңгеру, оқушы, шығармашылық, бейнелеу өнері, зерттей білу, педагогика, әдістеме, заттар, құбылыс

Бодиков С.Ж.,¹ Балабеков К.А.,¹ Сулейменова С.Б.²

¹Қарагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, старший преподаватель
Член Евразийского Союза Дизайнеров, Академик Национальной Академии Дизайна Казахстана, г.
Қараганда, Seyfolla_aa@mail.ru

¹Қарагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, старший преподаватель
Член Евразийского союза дизайнеров, член Союза художников Казахстана,
Казахстана, Қарағанды, kanysh-67@mail.ru

²Учитель изобразительного искусства, СОШ школа №74, Қараганда,
Казахстан, samal1010@mail.ru

ПОВЫШЕНИЕ ИНТЕРЕСА ОБУЧАЮЩИХСЯ К ИСКУССТВУ ПО ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ДИСЦИПЛИНЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются педагогические проблемы развития творчества и закономерности формирования мышления обучающегося, где главной целью является разработка методики, содержания обучения творчеству и оптимальные пути его решения. Основной целью статьи является рассмотрение педагогических вопросов творческого развития с учетом

закономерностей формирования мыслительных способностей учащихся искусств, на основе чего разработана методика обучения творчеству, содержание и оптимальные решения. Его интерес к изучению изобразительного искусства также способствует изучению материалов из других дисциплин. Качество результатов обучения определяется оценкой знаний, умений и навыков студентов. А качество художественного образования есть результат приобретения знаний. А качество художественного образования есть результат приобретения знаний. Знание – это накопленный человечеством опыт, результат познания предметов и явлений, законов природы и общества. Для того чтобы превратить знание в пользу личности, необходимо глубоко понять его посредством операции мышления, анализа, сравнения, классификации и обобщения. Ученик превращает свои знания в реальность на основе операции мышления. Это основное правило развивающего обучения, то есть развития познавательной активности учащихся, приучения их к поиску, изучению и свободному приобретению новых знаний. Знания учащихся являются результатом усвоения в процессе обучения, в первую очередь, учебных материалов. Знание является основой любой познавательной деятельности, а познавательная деятельность формирует личность. Таким образом, знания используются в социальной и производственной практике, с помощью приобретенных качественных знаний человек участвует в создании новых знаний, привыкает к труду, способствует росту социальных и материальных связей, развитию духовной культуры.

Ключевые слова: Художественное образование, мастерство, ученик, творчество, изобразительное искусство, исследование, педагогика, методология, предметы, явления

S.Zh. Bodikov¹. K.A. Balabekov,¹ S.B. Suleimenova²

*¹Karaganda University named after academician E.A. Buketov, senior lecturer
Member of the Eurasian Union of Designers, Academician of the National Academy of Design of
Kazakhstan, Karaganda, Seyfolla_aa@mail.ru*

*¹Karaganda University named after academician E.A. Buketov, senior lecturer
Member of the Eurasian Union of Designers, member of the Union of Artists of Kazakhstan, Kazakhstan,
Karaganda, kanysh-67@mail.ru*

²Fine arts teacher, school №74, Karaganda, Kazakhstan, samal1010@mail.ru

INCREASING STUDENTS' INTEREST IN ART IN ARTISTIC DISCIPLINE

Abstract

This article discusses the pedagogical problems of the development of creativity and the patterns of formation of the student's thinking, where the main goal is to develop a methodology, the content of teaching creativity and the best ways to solve it. The main purpose of the article is to consider the pedagogical issues of creative development, taking into account the patterns of formation of the mental abilities of art students, on the basis of which a methodology for teaching creativity, content and optimal solutions have been developed. His interest in the study of fine art also contributes to the study of materials from other disciplines. The quality of learning outcomes is determined by the assessment of knowledge, skills and abilities of students. And the quality of art education is the result of the acquisition of knowledge. The quality of learning outcomes is determined by the assessment of knowledge, skills and abilities of students. And the quality of art education is the result of acquiring knowledge. And the quality of art education is the result of acquiring knowledge. Knowledge is the experience accumulated by mankind, the result of the knowledge of objects and phenomena, the laws of nature and society. In order to turn knowledge in favor of the individual, it is necessary to deeply understand it through the operation of thinking, analysis, comparison, classification and generalization. The student turns his knowledge into reality on the basis of the operation of thinking. This is the basic rule of developmental learning, that is, the development of the cognitive activity of students, accustoming them to the search, study and free acquisition of new knowledge. Students' knowledge is the result of assimilation in the learning process, first of all, educational materials. Knowledge is the basis of any cognitive activity, and cognitive activity forms a personality. Thus, knowledge is used in social and industrial practice, with the help of acquired qualitative knowledge, a person participates in the creation of new knowledge, gets used to work, contributes to the growth of social and material ties, and the development of spiritual culture.

Keywords: Art education, skill, student, creativity, fine arts, research, pedagogy, methodology, objects, phenomena

Қазіргі таңда Отанымыз күрделі тарихи бетбұрыстар мен қоғамдық жаңартулар тұсында дамып келеді. Осы кезеңде елімізде жүріп жатқан ауқымды өзгерістердің мәнін білім беру жүйесін, мектептердегі жас ұрпақты тәрбиелеп, оқыту мәселесінің жаңа қарқынмен дамуға бет алуынан байқауға болады. Мектеп оқушыларының бейнелеу өнері арқылы танымдық іс-әрекеттерін арттырудың маңызы жоғары болып саналады. Олардың кеңістіктік ойлауын дамыту бүкіл дүниетанымын қалыптастыруға ықпал жасайды. Оқушыларға білім мен тәрбие беруде бейнелеу өнерінің оқуға қызығушылықтарын арттыруға тигізер әсері күшті. Олардағы оқуға қызығушылықтың негізінде қалыптасатын оқу іс-әрекетінің өнімдері білімдерде, іс-әрекетте, рухани өмірде, қоғамдық қатынастарда бейнеленеді. Сөйтіп, бұл оқу іс-әрекетінде тұлғаның барлық қажетті сапаларын қалыптастыруға көмектеседі. [1].

Өнерге жаны құштар, өз ісінің білгірі, терең ойлы бала жүрегін ұға алатын педагог өз кезегінде бала тәрбиесінде өнердің маңызын жете түсініп, өз мамандығын шығармашылық еңбекпен ұштастырады сөзсіз. Түрлі өнер саласы бойынша хабардар болып, жалпы көркемдік бағыттағы тәрбие туралы мәліметтер жинақтауы педагог беделін арттыра түседі. Әсіресе, бейнелеу өнері материалдарын пайдаланудың маңыздылығы да, көлемі де үлкен болып табылады. Бұл мәселелерге қатысты зерттеулер, оларды талдау мәселелері Б.М.Неменский, Л.С.Выготский, Б.Юсов, Т.Я. Шпикалова, М.Н. Ростовцев, С.Герасимов, Қ.Ералин, А.Қамақ, Қ.Болатбаев, Қ.Жеделов т.б. еңбектерінде орын алған [2].

Бейнелеу өнері – бұл адам баласының заманнан заманға рухани, эстетикалық байлығы ретінде ұласып келе жатқан өнер саласы, ал сурет – бұл шежіре, ондаған ғасырлар бойы бүкіл адам тарихтарын, тіршілік тарихын шашауын шығармай, жоғалтпай жеткізген бірден-бір куәгер. Бейнелеу өнерімен айналыса отырып, адам тек суретшінің практикалық дағдыларын ғана меңгеріп, шығармашылық ойларын жүзеге асырып қана қоймайды, сонымен бірге өзін талғампаздыққа тәрбиелейді. Мектеп кезеңіндегі оқушылардың бейнелеу әрекеті баланы көңілсіз жағдайдан шығарып, жүйкеге түскен салмақты азайтып, эмоционалдық көңіл-күй, оқуға қызығушылық туғызады.

Мектептегі бейнелеу өнері пәнінің оқу материалдарын игеру оқушыларға зор талап қоятыны белгілі. Өйткені, шындықтағы құбылыстардың сыр-сипатын, мән-жайын ұғыну – өте күрделі танымдық әрекет. Мұның өзі бірнеше кезеңдерден тұратыны қазіргі ғылымға белгілі. Мәселен, сабақта материалды ұғынып, түсінудің алғашқы таныстыру кезеңінде оқушы нені, қалай оқу керектігі жайлы жалпы мағлұмат алады. Бұдан кейінгі кезеңде, ол мұны тәжірибеде байқап көреді. Үшінші кезеңде түсінгенін, ұғынғанын сөзбен тұжырымдайды. Төртінші кезеңде олар ойына ұстап тұрады да, бесінші кезеңде оқушыда зат пен құбылыс туралы белгілі ұғым қалыптасатын болады. Ақыл-ой амалдарын меңгеру арқылы оқушы шындықтағы заттардың байланыс-қатынастарын меңгереді, бір затты екіншісімен салыстырып, олардың айырмашылық, ұқсастықтарын айыра білуге, соларды дәлелдей алуға үйренеді. Ұғыну, түсіну дегеніміздің өзі де – нәрседе себеппен қатар нәтиже болатындығына оқушының көзінің жетуі. Мектепте бейнелеу өнері пәнін оқытуда да осындай күрделі кезеңдердің барлығын тұтас ұстап тұратын өте маңызды және ауқымды күш – оқушылардың оқуға деген қызығушылықтары мен ынта-ықыластары болып табылады [3].

Мұғалім оқушы ойлауындағы талдау тәсілінің қалыптасуына жеткіліксіз көңіл бөлетін болса, ондайда оқушы материалдың бір-бірімен байланысының жеке жақтарын ғана меңгереді, әр ұғымның мәнін, өзіндік ерекшелігін жете түсінбей қалады. Сондай-ақ мұғалім сабақ беруде жинақтау тәсілін ойдағыдай пайдалана алмаса, онда берілетін мағлұмат бұрынғы материалмен дұрыс байланыспай қалады, бұл берілген мағлұматтың практикалық мәнінің төмендеуіне әкеліп соғады. Оқушыда белсенді ойлау процесін дамытудың орнына олардың есте сақтау, жаттау қабілетін өсіруге ерекше мән беріліп кетеді. Әрине, оқушының есте сақтау қабілетін дамыту қажет. Бірақ оқушыны оқуға қызықтыра отырып ойландырып, әр нәрсені бір-бірімен салыстырғызып, талдатып-жинақтатып, дәлелдеткізіп үйретсе ғана олардың танымы мен білімі мазмұнды болады [4].

Білім – адамзаттың жинақталған тәжірибесі, заттар мен құбылыстарды, табиғат пен қоғам заңдарын тану нәтижесі. Білімді жеке адамның игілігіне айналдыру үшін оны ойлау операциясы, талдау, салыстыру, жіктеу және жинақтау арқылы терең ұғыну қажет. Оқушы ойлау операциясына сүйеніп өз білімін шындыққа айналдырады. Бұл дамытып оқытудың негізгі ережесі, яғни оқушылардың таным іс-әрекетін дамыту, оларды өз бетімен ізденуге, зерттей білуге және жаңа

білімді еркін игеруге үйрету болып табылады. Оқушылардың білімі – оқыту процесін, ең бірінші кезекте оқу материалдарын меңгерудің нәтижесі. Білім – қандай да бір танымдық іс-әрекетті жасау негізі, ал танымдық іс-әрекет жеке тұлғаны қалыптастырады. Сөйтіп, білім – қоғамдық-өндірістік тәжірибеде қолданылады, меңгерілген сапалы білімнің көмегімен адам жаңа білімдер жасауға қатысады, еңбекке дағдыланады, қоғамдық-материалдық байланыстың артуына, рухани мәдениетінің дамуына өз үлесін қосады.

Мектепте бейнелеу өнерін оқытудағы эстетикалық тәрбиенің мазмұнын айқындаған педагог Б.Неменский өз еңбектерінде неміс ақыны Иоганн Вольфганг Гетенің сурет салуға өте үлкен мән беріп, оның балаларды өте қызықтыратындығын, дүниені кең әрі терең тануға көмектесетіндігін жазғандығын мысал ретінде келтіреді. Ол И.В. Гетенің: «Сурет салу мен өнерді оқып білу кедергі жасаудың орнына ақындық шығармашылыққа көмектеседі. Жазуды азайтып, сурет салуды көбейту керек» деген сөздерін тілге тиек етеді [4].

Осындай тұжырымдардың, идеялардың көп болғанына қарамастан бейнелеу өнерінің, сурет салудың мектептерде пән ретінде жүргізілуіне ХІХ ғасырда ғана қол жеткізілді. Оның жүзеге асырылуына көрнекті педагог И.Г. Пестолоццидің зор ықпалы болды, сондықтан ол сурет салуды мектептердің оқу бағдарламаларына пән ретінде енгізген педагог-ғалым деп саналады. Ол дүниені, қоршаған табиғатты дұрыс тану арқылы дұрыс ойлау мүмкіндігі сурет салумен туатындығын көрсетті. Ол өнерді талқылай отырып, игеру үшін арнайы жаттығулар, яғни көзді барлық заттар мен құбылыстарға салыстыра, талдай, топтастыра отырып қарауға үйрететін жаттығуларды ұсынды. Көрнекті ғалым жазудан бұрын сурет салуды үйренудің пайдалы әрі қызықты екендігін, яғни қызықты іс-әрекет ретінде сурет салу жазудың жеңіл үйретілуіне себепші болатындығын тәжірибе жүзінде дәлелдеген. Сөйтіп, сурет негіздеріне барлық баланы үйретуге болатындығын, сондықтан оның жалпы білім берушілік мәнін ескере отырып, басқа пәндермен қатар мектептегі өз орнын алуын қолдады [7].

Оқушылардың бейнелеу өнері арқылы оқуға қызығушылықтарын арттыруда олардың кеңістіктік түсінік, ұғымдарын, ойларын дамытудың ерекше ролі бар. Балалардың кеңістіктік елестетулерінің, қиялының дамуы олардың ойлау қабілетімен тікелей байланыста болады. Кеңістіктік ойлаудың әлсіз болуы ғылымдар негізін игеру міндетін орындауды қиындатады. Мәселен, бейнелеу өнерінің тәрбиелік теориясын қалыптастыруға үлес қосқан С.А. Герасимов бір заттың айналасындағы кеңістік құбылыстарын ғылыми перспектива элементтерін ескере отырып анықтау керектігін айтады. П.А. Сорокун оқушылардың кеңістіктік елестету ойлауын арттыру – олардың бейнелі ойлауының күрделі психикалық үрдістерінің дамуына ықпал етуші факторы деп есептеді [5].

Оқушылардың бейнелеу өнерін оқудағы қызығушылықтары басқа пәндердің материалдарын меңгеруге де септігін тигізеді. Меңгеру нәтижесінің сапасы оқушылардың білім, іскерлік, дағдыларын бағалау арқылы анықталады. Ал білім сапасы – білімді меңгеру нәтижесі болып табылады. Бұл жерде іскерлік дегеніміз – іс әрекетті жақсы істеуге керекті жұмыс тәсілдерін белгілі бір жағдайларға байланысты таңдау және қолдану, адамның жұмысты жаңа жағдайда өнімді, сапалы, уақытында істей білу қабілеті. Іс-әрекет іскерлікке айналу үшін педагогикалық жағдайлар жасалады. Іскерліктің құрылымына елес, ұғым, білім, дағды, зейінді шоғырландыру, бөлу, ауыстыру, қабылдау, ойлау, іс-әрекет процесін реттеу және өзін-өзі бақылау дағдылары енеді. Осы бөліктердің бірлігі арқылы оқушы өз жұмысының нәтижесін түсініп, оған жету үшін іс-әрекеттің тиімді тәсілдері арқылы жұмыс істеп жақсы нәтиже алады.

Оқушының оқуы – олардың танымдық іс-әрекеті болып табылады. Осы іс-әрекеттің маңызды белгілеріне өзін-өзі сынау және өз бетімен жұмыс істей білу, оқуға қызығушылық, қажеттілік, танымдық белсенділік, табындылық, жігерлілік, өзінің алдында тұрған міндеттерді дұрыс түсіну, керекті іс-қимылдарды таңдау жатады. Оқуға қызығушылықтың негізінде қалыптасатын оқу іс-әрекетінің өнімдері білімдерде, іс-әрекетте, рухани өмірде, қоғамдық қатынастарда бейнеленеді. Сөйтіп, оқу іс-әрекетінде тұлғаның барлық қажетті сапалары көрініп қалыптасады.

Оқушының білімді меңгеруі, ұғынуы, мұғалімнің сабақ оқытуы, екеуі де — «инемен құдық қазғандай» қиын нәрсе. Мәселен, мұғалім оқушыға бұрыннан таныс нәрсені ығыр қылып айта берсе, осы жағдай онда ақыл-ой тапшылығын, кейде тіпті оқуға қызығушылығын төмендетуі мүмкін. Сондықтан ұстаз әркез оқушының рухани тілектерін, таным белсенділігін шөліктерпей, оны ұдайы

қанағаттандырып, оның табиғатты, өмірді, адамдар еңбегін білуге құштарлығын дамытып отыруы қажет.

А.А. Бейсенбаева оқушылардың білім сапасын, оқуға қызығушылықтарын арттыруға тікелей ықпал жасаушы танымдық әрекеттердің өзіне тән ерекшеліктерін былай көрсетеді:

- таным процесінің ғылымдағы объектісі – белгісіз құбылыстар;
- оқушылардың таным процесі үнемдірек, яғни әдіскерлердің, ұстаздардың көмегімен әрбір мектеп пәні бойынша маңызды білімдер негізі іріктелініп алынады;
- оқыту процесінің ерекшелігі оқуды әрі қарай жалғастыруға және өз бетінше еңбек әрекетіне дайындалуына қажетті іскерлік пен дағдыларды игеру мен оның байланысы болып табылады;
- мектептегі таным процесі тек білім берушілік емес, сонымен бірге тәрбиелеушілік, дамытушылық сипатта болады. Білімді игеру барысында ақыл-ой қабілеттері дамиды, олардың көзқарастары мен сенімдері қалыптасады;
- оқушылардың таным процестері олардың жастарына сай ұйымдастырылады;
- таным процесі мұғалімнің бағыттаушылық рөлімен, оқушылармен тығыз өзара байланыста іске асырылады [9].

Сонымен, бейнелеу өнерін оқытуда оқушылардың таным үдерісін жандандыру олардың тәрбиесін, бүкіл білім ауқымын, дүниетанымдық түсініктерін арттыруға септігін тигізіп, олардың оқуға қызығушылықтарын арттырып, оқу іс-әрекеттерін жемісті болуына әсер етуші бірден-бір фактор болып табылады. Мектептегі бейнелеу өнерін оқушылардың жалпы оқуға деген қызығушылықтарын арттыруға өзіндік ықпал жасайтын ыңғайлы әрі өзіндік сипаты мен ерекшеліктері бар пән ретінде қарастыруымыз қажет. Осындай күрделі мәселенің бас-қасында әрине мұғалім тұрады. Мұғалім оқушылардың оқуға ынта-ықыласын, қызығушылығын тәрбиелеу арқылы олардың қабілеттерінің дамуына жол ашады. Ол алғашқы күннен бастап оқушының ынта-ықыласы мен бейімділігін, оның қолынан не істеу келетіндігін, оқу мен еңбекке ұқыптылығы қандай екендігін есепке алып, оқу үдерісін осы негізге орайластыра жүргізгені дұрыс. Себебі, мұғалім оқушы тәрбиесінің жан-жақты өсуіне және білімінің сапалы болып қалыптасуына ықпал етуші бірден-бір тұлға.

Әдебиеттер:

1. Щипанов А.С. *Әуесқой жас суретшілер мен мүсіншілерге.* – Алматы: Мектеп, 1989. – Б. 209-241.
2. Балкенов Ж.Ш. *Әдептеу (стилизация) Ғылыми-әдістемелік монография.* – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 1998.
3. Асқаров С. *Бейнелеу іс әрекеті мен үйрету әдістемесі.* – Алматы: Рауан 1985.
4. Бейсенбаев Ж. *Буырқанған бояулар.* – Алматы: Кітап, 1991.
5. Қасымбеков Қ. *Қазақстан өнері* – Алматы: Кітап, 1990.
6. Әл-Фараби. *Әлеуметтік-этикалық трактаттар.* – Алматы: Кітап, 1985. – 419 б.
7. Песталоцци И.Г. *Педагогическое наследие.* /сост. Джурунский А.Н. – Москва: Педагогика, 1988. – С. 185.
8. www.Kaz-referatik.ru сайты
9. Неменский Б.М. *Культура. Искусство. Образование. Цикл бесед.* – Москва: Центр ХКО, 1991. – С. 292.

ӘОЖ 373.1:371.8
МРНТИ 14.25.19

А.Қ. Әбді¹, А.М. Ермаханбетова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
5В010700 – «Бейнелеу өнері және сызу» мамандығының 4 курс студенті,
Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Дизайн кафедрасының магистр
оқытушысы, Қазақстан және Еуразиялық дизайнерлер одақтарының мүшесі.
Алматы қ., Қазақстан

ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕ САБАҚТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨРКЕМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада авторлар жалпы орта мектептерде сабақтан тыс жұмыстарында оқушылардың көркем шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың әдіс-тәсілдерін жан-жақты қарастырған. Қазіргі кезеңде жалпы орта мектептердің оқу тәрбие беру жүйесінде үйірме, практикum, семинар, конференция, консультация, факультативтік сабақтар, оқу саяхаттары мен өзбетінше үйде орындайтын жұмыстар ретінде қарастырылып, кейбір жағдайда дәстүрлі, қалыпты сипатқа қалып отырғандығын сөз етеді. Авторлар бүгінде жалпы орта мектепте пайдаланып жүрген, бекітілген оқу бағдарламалары мен мұғалімнің сабақтан тыс жұмыстар барысының сабақ үдерісінде көздеген мақсат-мүдделері өз үйлесімін табу қажеттігін айтады. Сонымен қатар авторлар сабақ барысында жүргізілетін оқытушылар арасында танымал сабақтан тыс формалық жұмысының бір түрі ол әрине - табиғат аясына және өнер мұражайлары, көркем галереяларына оқушылармен жасалатын саяхаттарды ерекше ашып, сипаттап, әр саяхаттың түріне, атқаратын қызметі мен маңызына ерекше тоқталып, оқушылардың көркемдік шығармашылық қабілетін арттыруда олардың қабылдау мүмкіндіктері мен шығармашылық қабілетінің барынша жетілдіруде саяхаттың рөлі зор екенігі мен мол мүмкіндігі бар екенін дәлелдеу үшін, шетелдік және отандық танымал педагог ғалымдардың айтқан сөздері мен тұжырымдамаларымен айғақтай білген.

Түйін сөздер: саяхат, үйірме, факультатив, мұражай, галерея, эстетика, дүниетаным, тәрбие, дәстүрлі, сабақ, талдау, көркемдік, қол өнері, бейнелеу өнері

¹Абди А.К., Ермаханбетова А.М. ²

¹Студентка 4 курса специальности 5В010700 – «Изобразительное искусство и черчение»
Казахского национального педагогического университета имени Абая,
г. Алматы, Казахстан.

²Магистр-преподаватель кафедры дизайна Казахского национального педагогического
университета имени Абая, член Союза Дизайнеров Казахстана и Евразии.
г. Алматы, Казахстан.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ, УЧАЩИХСЯ НА ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОБЩЕОБРАЗОВАЮЩЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация

В статье авторы подробно рассматривают методы развития художественных способностей, учащихся во внеурочной деятельности в общеобразовательных школах.

В настоящее время в системе общего образования общеобразовательные школы рассматриваются как клубы, мастерские, семинары, конференции, консультации, факультативные занятия, ознакомительные экскурсии и самостоятельные домашние задания, а в ряде случаев остаются традиционными и обычными.

Авторы подчеркивают необходимость поиска баланса между утвержденными учебными планами, используемыми сегодня в общеобразовательной школе, целями и интересами учителей предметников в процессе внеурочной деятельности на уроке художественного труда.

Кроме того, одной из самых популярных форм внеурочной деятельности в школе является, безусловно, специальное выявление и описанные экскурсии и поездки с учащимися в различные музеи искусства, художественные картинные галереи с акцентированием внимания на виде, функции и значении каждой экскурсии. С целью обосновать, что экскурсии имеют большую роль и большие возможности в развитии и формировании художественных способностей учащихся. А также авторами проанализированы высказывание и концепции наиболее известных зарубежных и отечественных ученых педагогов по поводу пользы для учащихся внеурочной деятельности.

Ключевые слова: экскурсия, кружок, факультатив, музей, галерея, эстетика, мировоззрение, воспитание, традиционный, урок, анализ, изобразительное искусство, ремесла, декоративное искусство

METHODS OF DEVELOPING ARTISTIC ABILITIES STUDENTS AT EXTRACOURSE ACTIVITIES IN A GENERAL SCHOOL

¹A.K. Abdi, A.M. Ermakhanbetova²

¹4th year student of the specialty 5B010700 – "Fine Arts and Drawing"
of the Kazakh National Pedagogical University named after Abay,
Almaty Kazakhstan

²Master-teacher of the design department of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai.
Member of the Union of Designers of Kazakhstan and Eurasia, Almaty Kazakhstan

Abstract

In the article, the authors consider in detail the methods of developing artistic abilities of students in extracurricular activities in secondary schools.

Currently, in the system of general education, general education schools are considered as clubs, workshops, seminars, conferences, consultations, extracurricular activities, study tours and independent homework, and in some cases remain traditional and ordinary.

The authors emphasize the need to find a balance between the approved curricula used today in general education schools, the goals and interests of subject teachers in the process of extracurricular activities in the art class.

In addition, one of the most popular forms of extracurricular activities at school is, of course, a special identification and described excursions and trips with students to various art museums, art galleries with an emphasis on the type, function and significance of each excursion. In order to substantiate that excursions have a great role and great opportunities in the development and formation of the artistic abilities of students. In addition, the authors analyzed the statement and concepts of the most famous foreign and domestic scientific teachers about the benefits for students of extracurricular activities.

Keywords: excursion, circle, elective, museum, gallery, aesthetics, worldview, education, traditional, lesson, analysis, fine arts, crafts, decorative arts

Кіріспе бөлім. Оқу жұмысының түрлері оқушылардың сабақ барысындағы оқу іс-әрекетінің заңды жалғасы болып есептеледі, Оқушыларды әрі қарай бағытты дамытуда қазіргі кезеңде үйірме, практикум, семинар, конференция, консультация, факультативтік сабақтар, оқу саяхаттары мен өзбетінше үйде орындайтын жұмыстарды кейбір жағдайда дәстүрлі сипатқа енген оқу-ұйымдастыру жұмысы ретінде қарастыруға болады. Кейбірі оқу ісінің негізгі түріне айналды.

Оқушылардың үйден өзбетінше орындайтын жұмыстары – сыныптан тыс іс-әрекеттердің ішіндегі ең негізгілерінің бірі. Оқушалар 45 минуттық академиялық сабақта алған білімін қайталамаса ұмытып қалуы да әбден мүмкін. Өзбетінше үйде орындалатын тапсырманың негізгі көздейтін мақсаты оқушылардың сабақта алған білімін кеңейтіп, тереңдету мен іскерлігін дамыту. Онымен бірге оқушының жеке қызығушылығы, дарындылығы және қабілеті өзбетінше іс-әрекетте кеңірек ашылуы мүмкін.

Әрине, өзбетінше жұмыс жүргізуге арналған тапсырмаларда оқушының өз қызығушылығы ескеріледі десек, әрине, сонымен бірге оқу бағдарламалары мен мұғалім көздеген мақсат-мүдделер бұл жерде үйлесімін табуы тиіс.

Үйге берілетін тапсырмалар біздің жағдайымызда оқушылардың көркемдік шығармашылық қабілетін қалыптастыруда және олардың дүниетанымын арттыруда күнделікті өмірмен байланысы ескеріледі. Күнделікті өмірден әсемдікті көре білу оқушының байқампаздылығын арттырса, екінші жағынан мектепте алған біліміне байланысты айналадағы қоршаған ортадағы құбылысқа саналы түрде анализ беру, оған байыппен қарау оқушы алған білімін практика жүзінде бекіте түседі. Ол бір жағынан оқушының кеңістікте ойлау қабілетін де дамытады.

Себебі оқушы алдында екі түрлі кеңістікті ұғу мәселесі тұрады.

Біріншісі – бейнелеу өнеріне қатысты кеңістік.

Екіншісі – қол өнеріне, яғни дәстүрлі дүниетанымды тану барысындағы кеңістік.

Оқушыларға үйге салыстырмалы талдау жүргізу үшін тапсырмалар беріледі.

Бірінші жағдайда Ә.Қастеевтің; Қ.Телжановтың, С.Мәмбеевтің, М.Кенбаевтың пейзажды жұмыстары, кең жазира қазақ табиғаты, ондағы адамдар бейнесі қарастырылса, екінші жағдайда қол өнері бұйымдары "әлемдік модель" ретінде қарастырылады.

Егер мұндай салыстырмалы жұмыстар сабақ барысында орындалса, ол мұғалім айтқан мысалдардан аспаған болар еді. Талдау жұмыстарын үйде жүргізу барысында оқушылар мұғалім берген әдебиеттерді қарастыруға, оларды өзбетінше оқып, түсінуге тырысады. Материалды жай меңгеру басты шарт емес. Басты шарт – меңгерілген материалдар бойынша оқушының өзбетінше жасаған тұжырымдары.

Осы тұжырымдар жазбаша немесе схемалық картина есебінде берілуі мүмкін. Жазбаша тапсырмалар көркем шығармаға анализ беру барысында оқушының ізденісінің нәтижесіндегі ойын жеткізу ниетінде жазылған шығарма есебінде беріледі. Бұл жағдай тапсырманы тереңдетумен бірге оқушыны өзбетінше ойлауға, өз ойын жазбаша білдіре алуға, сауаттылыққа, жаңаша қорытындылар жасауға үйретеді. Бұл проблемалы ситуация тудырудың бір көрінісі секілді.

Салыстырмалы талдау көркем шығарманы өзінше түсінуге, қабылдауға, түйсінуге, оған өзбетінше талдау жасауға, сауаттылыққа, пікір білдіру мәдениетін арттыруға, оқушының сөздік қорының молаюына, білімін өзбетінше тереңдетуге, ойын сонымен бірге жазбаша білдіруге, ондағы тылсым сырға үңілуге, өнердегі жай көзге байқала бермейтін реңдерді көре білуге, оны ашуға үйретеді. Сондықтан да үйге берілген тапсырманы сыныптан сыныпқа қарай, сатылы күрделендіріп отырудың маңызы зор.

Сабақ барысында өзбетінше шешімдер қабылдауға, іскерлікке, саналылық пен белсенділікке, ынталылыққа сүйенеді. Дұрыс ұйымдастырылған сабақ оқушы үшін өте маңызды.

Өзбетімен үйде орындалатын жұмыс сабақ кезінде берілетін білім мен іскерлікті бекітуде, сыныпта талданған оқу материалдарын кеңейтіп, тереңдетуде, жаттығуларды өзбетінше орындау іскерлігі мен машықтылығын қалыптастыруда, жеке өзіне берілген тапсырмаларды орындау барысында өзбетінше ойлау мүмкіндігін дамытуда, өзбетінше бақылау жасау, тәжірибе жүргізу секілді жұмыстар атқаруда белгілі-бір дидактикалық қызмет атқарады.

Өзбетінше үйге тапсырмалар беруге соңғы он-он бес жыл ішінде көптеген талас пікірлер жүрді. Көптеген педагогтар үйге берілетін тапсырмаларды шектеп, негізгі жұмысты мектеп қабырғасында шешу жөнінде ұсыныстар жасаған болатын. Дегенмен оқушы өзбетінше тәжірибе жинақтап, материалды үйде қайта жаңғыртпаса мектеп қабырғасындағы білім кесілген томар секілді өзбетінше қалады. Ол оқушы ынтасы, ықыласы, ізденісі негізінде ғана гүлденген ағашқа ұқсайды.

Негізгі бөлім. Сабақ барысында жүргізілетін оқытушылар арасында танымал сабақтан тыс формалық жұмысының түрі ол әрине – табиғат аясына және өнер мұражайларына жасалатын саяхаттар болып табылады. Оқушыларды суретшілермен жүзбе-жүз кездестіріп, олардың сөзін тыңдаған уақытта, оқушылардың бұндай сұхбаттардан алынған әсерлері өзгеше болатыны анық және де суретшілер табиғаттан артық оқытушы жоқ екендігін оқушылармен сұхбат барысында айтып жеткізеді. Сондықтан да балаларды әсемдікке тәрбиелегенде қоршаған ортаның сұлулығын көре білуге, аңғара білуге, түйсінуге және қабылдауға үйретуіміз керек. Сабақтардың ішінде маңызды бөлігі ретінде осы саяхат формасын таңдау себебіміз де осы. Ол қоршаған ортаны қабылдау арқылы оқушылардың өмірлік тәжірибеде теориялық біліммен қатар практикалық білімдерді де қатар алып

жүріп, сонымен қатар көптеген қызықты мәліметтерді өздерінің еңбектерімен жинақтауына біршама көмектесетіні анық.

Саяхаттау барысында оқушы қоршаған ортаны көркемдік қабылдауда оған өзінің аралық қатынасын орнатады. Қазіргі кезеңде қоршаған ортаны сол күйінде қабылдау проблемасына қойылатын міндеттер 1970-1980-шы жылдары педагогтар қойған сұрақтардан бөлегірек болып табылады. Өйткені, ол кезде айналадағы заттарды сол күйінде қабылдап, сол нәрсенің шыншыл суретін (реалистік бейнесін) салумен шектелетін. Салған сурет неғұрлым ұқсас болса, соғұрлым дұрыс деген шешім қабылданатын. Шығармашылық міндеттерге мұнан артық талаптар қойылмайтын болатын. Қазіргі заманауи кезеңдерде жаңаша тұрпатта оқыту жүйесінде бұл әрине аздық етеді. Өйткені, қазір әлемдік өнер мен мәдениеттің әр түрлі формаларына өзге қатынас орнады. Ұлттық өнерімізге терең дүниетанымдық игі қатынас орнауда. Мұның бәрі шындықты қабылдауда күрделі міндеттерді шешуде пән оқытушыларының алдына міндеттеп қоюға жүктейді:

– бір жағынан көркем шығармашылық өнер түрлерімен танысу барысында жаңаша қатынас пен көркемдік шығармашылық қабілеттер қалыптасатыны анық;

– екінші жағынан әлемдік классикалық және қазіргі кезеңдегі ұлттық өнерге деген қатынас дұрыс қалыптасқан уақытта көркемдік шығармашылық туындыларға оқушылардың дұрыс баға беру қабілеттері де артатыны мәлім;

– үшіншіден, кеңес дәуірінде қалыптасқан қазақстан бейнелеу өнері шығармаларын шындықты сол күйінде қабылдаудың негізінде өзіндік қатынас орнату мүмкіндіктері артады;

Оқушыларды саяхатқа апарғандағы негізгі мақсатымыз оларды көркем туындыларды көруге, терең түсінуге, қабылдай білуге, іштей түйсіне білуге итермелеу мен жағдай жасау. Қоршаған ортаны қабылдау барысында адам 90 пайыз ақпаратты көру арқылы (визуально) меңгеретіндігін ғалымдар айтып жүр. Көру қиын емес. Әйтеуір көз болған соң көреді ғой. Дегенмен көру бар, көре білу бар. Біздің жағдайымызда көре білу мәдениеті жөнінде айтылып отыр. Көре білу жай қарау емес, қарастыра білу, аңғару, көзбен бағалау, түйсіну, қабылдай білу. Оқушының көркем шығармашылық қабілетін арттыруда қабылдау мүмкіндіктері мен шығармашылық қабілетін жетілдіруде саяхаттың қосары қомақты. Суретші В.С. Щербakov кезінде былай деген еді: "Сущность обучения изобразительному искусству и состоит в развитии способности творчески воспринимать действительность" [1,67 б].

Енді осы көркем шығарманы түйсіну педагогтар мен психологтар, өнертанушылар мен философтар оған әр түрлі ұстанымдар арқылы келеді. Мысалы, педагог-өнертанушы, профессор А.В. Бакушинский суретшінің ойын оның шығармашылық лабораториясына ене отырып, бейнелеуші және айқындаушы құрал-тәсілдердің негізінде шығармашылықпен талдай білуге көңіл аударады. Ол суретші шығармасына неғұрлым жақын, бірақ жаңа эмоционалды екпінділікке толы өзіндік образды бейне қалыптастыруға көмектеседі екен. Оқушыларды экскурсия кезінде халық шеберлерінің шығармаларымен, халықтық рухқа толы суретшілердің бейнелі шығармаларымен таныстырған кезде ол дүниелерді сол күйінде қабылдай саламыз деп ойлау бекершілік. Көрермен оны өз тәжірибесіне, біліміне, сол кезеңдегі көңіл-күйіне және тағы да басқа қосымша ықпалдарға байланысты оны өзінше қабылдайды. А.В. Бакушинский тұжырымдауынша осы кезде жаңа көркем образ қалыптасады екен. Ол – көрермен қиялына сәйкес қалыптасқан образ.

Осы көзқарасты көптеген Батыс зерттеушілері де қолдайды. Олар көркемдік қабылдаудың күрделі ұстаным екендігін мойындай отырып, оны суретшіден тыс қалыптасқан екінші образ деп есептейді.

Көзбен қабылдау теориясын жасаушылардың бірі психолог Р.Арнхейм кез-келген қабылдау ой-санамен, кез-келген пікір интуициямен, кез-келген бақылау шығармашылықпен байланысты екендігін айтады [2,20; 21 б].

Көркем өнеріндегі бояу түсі, композиция заңдылықтарын зерттеуші, өнер шығармасын қабылдау теориясында өзіндік ой айтқан Н.Н. Волков көркем шығарманы қабылдаудың маңызы адамның танымдық мүмкіндігіне игі қызмет етеді. Бірақ кез-келген таным секілді оның да екі жағы бар дейді. Қабылдау шындыққа жүгінгенде оның ақиқат қасиеттері ашылады, ал екінші жағдайда ол жалған болуы мүмкін дейді. Неғұрлым толық, көркем шығарма мүмкіндіктері ескерілген барабар қабылдау ғана шығармашылық қабылдау бола алады. Н.Н. Волков осы шығармашылық қабылдау ғана суретші шығармашылығына жақын болуы мүмкін деген ой айтады. Ғалым шығарманың мағынасын

толығырақ түсініп, оның структурасына терең бойлаған уақытта көрермен шығармашылығы қалыптасады деп есептейді [3, 5 б].

Мұражайларға жасалған саяхаттық сабақтардың маңызы зор. Біз бұл жерде көзбен қабылдаудың маңызы жөнінде айттық. Енді осы көзбен қабылдау барысында адамның эстетикалық сезімі мен эстетикалық талғамы, оның көңіл күйі тәрбиеленеді десек қате болмас. Ол жөнінде профессор А.Харчев: "...мы без конца печемся об умственном развитии наших чад, забывая о восприятии их чувств. Оно отнесено на второй план... нет, нельзя заниматься миром чувств ребенка потом, "вторых". Все равно приходится переучиваться, поскольку за развитием науки поспеть не возможно. А вот пробелы эмоционального развития невосполнимы. Они ничем не компенсируются в будущем" [4].

Л.В. Занков өз зерттеулерінде балаларды тәрбиелеуде саяхаттың маңыздылығын айтады. Әрбір саяхат баланың сезімдік тәжірибесін тәрбиелейді. Саяхаттарды мазмұнына қарай – *эстетикалық тәрбиелік бағыттағы, салыстырмалы танымға* бағытталған, *кешенді* деп бөлеміз. Ал уақытына қарай ол *ұзақ және қысқа мерзімді* болуы мүмкін. [5].

Көркем-эстетикалық бағыттағы саяхаттар жылына кемінде төрт рет ұйымдастырылады. Төменгі сыныптарда оқу жылының басында және соңында табиғат аясына шығып, ондағы әсемдікті бағалауға үйреткен дұрыс. Ал тағы екі саяхат халық шеберлерінің шеберханасына немесе мүмкін жағдайда суретшілер көрмесіне апарған дұрыс. Табиғат аясында күз бен көктемнің айырмашылығын, жылдың әр мезгілінің өзіне тән сұлулығы бар екендігін бақылайды. Ал суретшілер шығармашылығын қарастырған кезде репродукция мен төлтума шығарма арасындағы айырмашылыққа, шын өнерді бағалай білуге үйренеді. Ал жоғарғы сыныптарда оқушылар халық шеберлерінің және суретшілердің шеберханаларына барып, олардың жұмыс істеу тәжірибесімен, эмоционалды құрал-тәсілдердің мазмұндық мән құрау ерекшеліктерін байқауға үйренеді.

Қысқа мерзімді салыстырмалы танымдық саяхаттарда сабақ алдындағы 5-7 минут ішінде балалар табиғат құбылыстарындағы өзгерісті бақылауға үйренеді. Осы қысқа мерзімді табиғатты бақылау барысында оқушылар аспан мен жердің, жер мен қардың, күзгі жапырақ реңдерінің, алыс-жақын үйлердің бояу түсіндегі реңдік айырмашылықтарды қарастыруға үйренеді. Бояу түсіндегі айырмашылықтарды ұғу – маңызды міндеттердің бірі.

Л.В. Занков зерттеулерінде нәрсенің бояу сипатына ерекше көңіл бөлінеді. Біз өз зерттеуімізде бояу түсінің оқушы қабылдауында маңызды үрдістің бірі екендігіне көзіміз жетті.

Салыстырмалы танымдық саяхаттың міндеті бір нәрсенің екі түрлі мағынасы бар екендігін аңғара білуінде. Мысалы бояу түсі де осындай. Оқушылар халық өнер шығармашылығымен танысқан уақытта бояу түсінің тұрақты мағынасымен танысады. Бояу түсінің тұрақты мағынасы біз қарастыратын еңбекте жақсы талданады [6]. Бұл еңбекпен балалар сабақ барысында танысады. Яғни ұлттық дүниетанымда ақ, қара, сары, көк, жасыл, қызыл түстер белгілі бір тұрақты мағына береді. Оны белгі ретінде қарастырып, осы белгінің рәміздік мағынасын ұғу оқушылар үшін өте маңызды.

Кескіндемелік шығармада және табиғат құбылыстарында бояу түсі басқа қырынан көрінуі мүмкін. Мысалы, экскурсиялық сабақтарда оқушылардың тұрақты түсінігін салыстырмалы талдаулардың негізінде жаңа қалып беруге тырысамыз.

Сабақта отырып:

"Даладағы қар қандай?" – десек,

Балалар ойланбастан:

"Даладағы қар – ақ", – деп жауап берер еді.

Ал енді оларды саяхатқа шығарған уақытта біз қар таңертең көгілдір, күндіз сарғылт, кешке қызғылт екендігін аңғарамыз. Ол оның үстіне айналадағы қоршаған ортаның әсерімен тағы да басқа реңдерге құбылады. Суретші де өз шығармасында қарды тек қана ақ етіп бейнелемейді екен. Олар міндетті түрде өзіндік құбылыстарды ескеріп отырады. Енді осы табиғи құбылыстағы өзгерістерді аңғару барысында аспан, жер, жайлау, т.т. түстері бір түс емес, көптеген реңдерге құбылатындығын аңғарамыз.

Салыстырмалы танымдық саяхаттарды сонымен бірге текеметтегі, алашадағы, құрақ көрпедегі, т.б. дәстүрлі тұрмыстық бұйымдардағы бояу түсінің, пішіндік-көлемдік ерекшеліктердің әр түрлілігін, оның симметриялы және асимметриялы сипатына салыстырмалы талдаулар жасалады.

Кешенді саяхаттар эстетикалық тәрбиелік сипатта болады да алдыңғы саяхаттарда қойылатын мақсат міндеттерді түгел қамтиды. Мұнда ұзақ уақыттық саяхаттар жасау барысында оқушылар бояу қарындаштарын ала шығады.

Бірінші кезде балалар табиғатты бақылай отырып, одан алған тікелей әсердің негізінде суреттер салады.

Екінші кезеңде балалар табиғатты бақылау барысында оған әркім өзінше талдау жасай отырып, оның алғашында табиғаттың жеке көріністерінің схемалық бейнесін жасауға ұмтылады. Кейін балалар осы схемалық бейнелерді өрнекке айналдыру барысында әр түрлі бұйымдар үшін ою құрастырады.

Сөйтіп саяхаттар барысында балалар табиғатты зерттеу арқылы оның заңдылықтарын тануға, қарапайым көріністерді халықтық ұлттық дәстүрлі бейнелерге айналдыруға мүмкіндік алады.

Бұл оқушылардың жекеден жалпыға, қарапайымнан күрделіге өту арқылы индукциялық және дедукциялық тәсілдерді бірдей пайдалана алады.

Кешенді саяхаттар кезінде оқушылар әр түрлі түске боялған қарапайым жапырақтар, әр түрлі пішіндегі қызықты формадағы шағын бұтақтарды, жұқа қайыршақ тастарды жинақтап олардың суретін салып, екінші үрдісте олардың схемасын жасайды. Жиналған нәрселер сабақ кезінде мұғалімнің басқаруымен ұжымды композицияға пайдаланылуы мүмкін.

Жалпы алғанда бұл тапсырмалар қарапайым болғанмен оқушылар мұны өзбетімен оңай орындай салмайды. Себебі оқушыларға жетпейтін нәрсе, әрине, сурет салу, композиция құрау, анализ беру тәжірибесі. Мұндай жағдайда ұйымдастырушы, бағыттаушы және оқушылар алдына нақты мақсат пен міндеттерді қоя отырып түсіндіруші мұғалім. Ол үшін мұғалім алдымен халық шеберлері жасаған бұйымдардағы композициялық, бояу түсі, жалпы гармониялық шешімге түсіндірулер береді. Таблицалар жасап, анализге материалдар дайындайды. Оқушылар осындай түсініктен кейін ғана мұғалім жасаған үлгінің негізінде өз композицияларын құрастырып, оған түсініктемелер беруге тиіс.

Саяхаттар барысында суретшілердің реалистік шығармаларымен бірге абстракциялық композициялары, ұлттық қол өнер бұйымдарымен бірге, солардың мотивінде жасалған жаңа бұйымдарды, сувенирлік сипаттағы қол өнер шығармаларын да қарастырады. Бұл заман талаптары. Ұлттық қол өнер бұйымдары еш өзгеріссіз қалуға тиіс деп ешкім айта алмайды. Жаңа заман, жаңа талаптар қояды. Сөйтіп сатуға арналған жылтырақ кәдесыйлар да пайда болады. Олар тұрмыста пайдалану үшін емес, жай әдемі қол өнер бұйымы ретінде көрінеді.

Жаңа формалардың пайда болуы, қол өнер бұйымдарының жаңа сипат алуын мұғалім әлеуметтік жағдайдың, салт-дәстүрдің, қажеттіліктің өзгеруімен түсіндіреді. Ол жөнінде философ-ғалым Алтай Тайжанов: "Салттың жаңаруы, жаңғыруы тарих өзгерістерімен, өмір белестерімен, дәуір жаңашылдығымен тікелей байланысты. Сондықтан өнер, білім туып өскен елдің салтына да өнер, білім үлгісі, өрнегі кіреді", – деген тұжырымын: "Тегі сауық та салттың бір түрі. Салтсыз ел болмайтындай, сауықсыз да ел болмайды. Бірақ тарихи жаңғырып өнер-білімі өсе келе, есейіп, мәдениеттенген жаңа буын, жаңа қоғам, өзінің сауығын да өзгертеді", – деп Мұхтар Әуезов сөзімен де растайды [7].

Сабақ барысында оқушылармен саяхатта жұмыс істеудің ерекшелігі оқушылар салыстырмалы талдаулар жасауға үйренеді. Ол жөнінде ұлы орыс педагогы К.Д.Ушинский: "Сравнение есть основа всякого понимания. Все в мире мы узнаем не иначе, как через сравнение, и если бы нам представился какой-нибудь предмет, который мы не могли бы ни к чему приравнять и ни от чего отличить, если бы такой предмет был возможен, то мы не смогли бы составить об этом предмете ни одной мысли и не могли бы сказать о нем ни одного слова" [8, 430 б].

Табиғатқа, көркем өнер шығармасына талдау жасаудың өзі оңай шаруа емес. Талдау жасау үшін оқушы бейнелеу өнері мен қол өнер шығармаларының көркемдік құрал тәсілдерін жақсы білуге тиіс. Өйткені талдау үшін көркем шығарманы оқи білу керек. Бұл жағдайда сабақ барысында алған білім аздық етуі мүмкін. Саяхат барысында суретшілер мен халық шеберлері өз шығармаларын бейнелеу өнерінің өзіндік көркемдік тілі арқылы жақсы таныстырады. Мұғалімнің сабақ түсіндіру барысында айтқан сөздеріндей емес, оқушылар шебердің айтқандарын бар ықыласымен тыңдайды. Себебі суретші немесе қол өнер шебері сөйлеген уақытта олар өз туындылары жөнінде айтқандықтан сөздері нақты және табиғи шығады. Табиғи талдау әр уақытта оқушы жанына бірден әсер етеді.

Екінші жағынан талдау ғана емес, салыстырмалы талдау оқушының меңгеру аясын кеңейте түседі. Салыстырмалы талдау барысында оқушы табиғат пен өнер шығармасын салыстыра қарастырады. Табиғат ол құбылмалы, өзгермелі болып келеді. Бірақ табиғат ол – шындық. Ал өнер шығармасы ешқандай өзгеріске бейім емес. Ол, негізінен, тұрақты. Дегенмен ол шындықтың тек қана көшірмесі болуы мүмкін. Ол жөніндегі пікір тұрақсыз. Әркім өз әсеріне байланысты ол туралы әр түрлі пікір айтуы мүмкін. Осы алшақтық пен бірлікті ескере отырып, оларға салыстырмалы талдау

жасау оқушының шығармашылық мүмкіндігін арттырып, қоршаған ортаға және өнер туындысына деген дүниетанымдық көзқарасын да қалыптастырады.

Қорытынды бөлім. Енді қорыта айтатын болсақ, саяхат барысындағы салыстырмалы талдаулар табиғат пен өнер туындыларын салыстырумен аяқталмайды. Салыстырмалы талдаудың негізі оқушы шығармашылығына келіп тіреледі. Оқушы табиғаттан алған әсердің негізінде көріністердің схемалы бейнесін жасап, рәміздік белгіге айналдыра білсе, онда оны салыстырмалы талдаудың практикалық шешімі деп ұғуымыз керек. Әрине, сонымен бірге суретшілер мен қол өнер шеберлерінің шеберханасына және өнер көрмелері мен мұражайларына барған кезден оқушылардың алатын әсері ұшан теңіз. Біз шеберханалар мен мұражайларға жасалған саяхаттардың нәтижесін сыныпта негізгі сабақ кезінде жалғастыра аламыз. Ондағы негізгі тиімді анализдердің бірі төлтума шығарма мен репродукция арасындағы айырмашылықты ұғу, ажырату, оған талдау жасау. Бұл міндетті орындау барысында оқушылардың байқампаздығы, өзбетінше ойлау, талдау машықтылығы мен дағдысы жетіледі. Мұндай талдауларды білімсіз жүргізу мүмкін емес. Сондықтан да осындай сыныптан тыс жұмыстардың барысында балалар әруақыт қосымша ізденіп, қосымша материалдар жинап отырады. Бұл оқушы үшін де мұғалім үшін де өзінің тиімді нәтижелерін бермек деп ойлаймыз.

Әдебиеттер

1. Щербатов В.С. *Обучение и творчество*, М., 1969, – С 272.
2. Арнхейм Р. *Искусство и визуальное восприятие*, – М., 1974, – С.20-21.
3. Волков Н.Н. *Восприятие картины*, – М., 1976.
4. Харчев А. *С чего начинается зрелость*, //Неделя, 1974, № 5.
5. Занков Л.В. *Дидактика и жизнь*. – М., 1968.;
6. Казыханова Б.Р. *Пути в мир прекрасного*, – Алматы, 1990, – С 32.;
7. Тайжанов А. М.Әуезов халықтық педагогика мен ұлттық тәрбие туралы //Ақиқат, № 3, 1994, – Б. 89-94.;
8. Ушинский К.Д. *Избранные педагогические сочинения*, – Т. 1, – М., 1939, – С. 430.

ӘОЖ 378:72

МРНТИ: 09.00.04

А.Б. Бодық¹, Г.А. Ахметжанова², С.Ж. Бодиков²

¹Қазақ агротехникалық университетінің докторанты, Қазақстан, Астана, aks_95b@mail.ru.

¹Академик Е.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, аға оқытушы, guld84@mail.ru.

¹Академик Е.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, аға оқытушы
Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі, Ұлттық дизайн академиясының академигі,
Қазақстан, Қарағанды, seyfolla_aa@mail.ru

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТАҒЫ ЭКОДИЗАЙН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада экодизайнның сәулетшіге және дизайнерге қоятын негізгі талабы: бұйымды қауіпсіз пайдалану, денсаулыққа зиян келтірмеуі, шу, тербеліс, шығарулар, сәулеленудің аз мөлшері, экологиялық зиянды болдырмау экодизайнның негізгі қағидалары қарастырылады. Сонымен қатар материалдардың шығу тегіне, жобалау, жасау, қолдану және пайдалану кезінде қорларды үнемдеу, қоршаған ортаны қорғаудан бастап, жануарларға да дұрыс қарым-қатынас жасау, адам құқығын қорғау мәселесі талданып, ұлттық экологиялық дизайн мен сәулеттің дамуы негізінде қарастырылады. Эко-дизайнның қабырғасы: ағаш тақта, тығындалған жабын, өсімдік оюлармен қағаз

түскіздер, тіпті суретсіз немесе табиғи түскіз, керамикалық тақталар әшекей тастар, ақ балшық. Эко-дизайнның төбесі; ағаш тақта немесе ақталған аппақ түстегі төбе – эко-дизайнның интерьеріне арналған нағыз шешім. Эко-дизайнның едені: эко нақышта табиғи реңкпен тас немесе терракоттан салады. Эко нақышта ағаш тақтай, бамбук немесе тығын ағаш та қолданылады. Эко-дизайн жиһазы: табиғи ағаштан, тастан немесе мәрмәрдан жасалынады. Эко-дизайн жиһазының декормен, материалдармен, түстермен өзара үйлесімділігімен сипатталынады. Көшіп-қонуға ыңғайлы жеңіл материалдардан, әр түрлі пішінде, тасымалдауға оңай жиналмалы-құрастырмалы, адамға жайлы таза ағаштан жиһаздар жасалынады. Жиһаз әр түрлі нұсқалардың барынша үйлесуін қамтамасыз етеді. Құрастырмалы жиһазға қабырғаға жапсарластырып, көлденең орналастырылатын шкафтар, шкаф-калқалар, құрастырмалы үстелдер, кереуеттер және т.б. жатады. Ауыстырмалы жиһаздың құралмасы бөлшектерінің орнын ауыстыру арқылы оның мақсаты мен көлемін өзгертуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Экологиялық дизайн, жоба, жиһаз, шығармашылық, бейнелеу өнері, зерттей білу, педагогика, әдістеме, заттар, сәулетші

Бодык А.Б.,¹ Ахметжанова Г.А.,² Бодиков С.Ж.²

¹*Докторант Казахского агротехнического университета, Казахстан, г. Астана aks_95b@mail.ru*

²*старший преподаватель, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, guld84@mail.ru*

²*Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, старший преподаватель, член Евразийского Союза Дизайнеров, Академик Национальной Академии Дизайна, Казахстана, г. Караганда, Seyfolla_aa@mail.ru*

ПРОБЛЕМЫ ЭКОДИЗАЙНА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТВОРЧЕСТВЕ

Аннотация

В статье рассматривается основное требование к экодизайну, который архитекторы и дизайнеры предлагают на основе принципов дизайна, чтобы избежать негативного воздействия на окружающую среду. Проанализированы проблемы использования материалов для проектирования, производства, применения и использования ресурсов сохранение, охрану окружающей среды. А также проблема проанализирована на основе развития и обучения национального дизайна. Составляющие экодизайна: деревянные доски, пробковый пол, бумажные краски с растительным орнаментом, даже без рисунков или натуральных красок, керамическая плитка, декоративные камни, белая глина. Крыша экодизайна; Деревянные доски или побеленный белый потолок – настоящее решение для интерьера в стиле эко-дизайн. Пол эко-дизайн: из камня или терракоты натурального оттенка в эко-стиле. Также используются деревянные доски в эко-стиле, бамбук или пробка. Мебель экодизайна: из натурального дерева, камня или мрамора. Для мебели экодизайна характерна гармония декора, материалов и цветов. Мебель изготовлена из легких материалов, легко перемещается, разной формы, проста в сборке и сборке, изготовлена из чистого дерева. В мебели предусмотрено максимальное сочетание различных опций. Сборная мебель может крепиться к стене и располагаться горизонтально в шкафах, перегородках, откидных столиках, кроватях и т.п. применяется. Конструкция сменной мебели позволяет менять ее назначение и размеры за счет подвижных частей. Этот дизайн очень интересен, потому что он исходит от природы. Будучи частью мира и природы, человек старался сохранить ее, создать эту красоту в квартире, доме, даче. Конечно, обращение к природе можно найти и в других отношениях. Это отражено в картинах, украшениях, фактурах, архитектурных элементах и скульптурах.

Ключевые слова: Эко-дизайн, дизайн, мебель, творчество, изобразительное искусство, исследования, педагогика, методология, объекты, архитектор

Bodyk A.B.,¹ Akhmetzhanova G.A.¹, Bodikov S.Zh.¹

¹Doctoral student of the Kazakh Agrotechnical University, Kazakhstan, Astana aks_95b@mail.ru

¹senior lecturer, Karaganda University named after academician E.A. Buketova, guld84@mail.ru

¹Karaganda University named after academician E.A. Buketov, senior lecturer

Member of the Eurasian Union of Designers, Academician of the National Academy of Design of Kazakhstan, Karaganda, Seyfolla_aa@mail.ru

PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL DESIGN IN ARTISTIC WORKS

Abstract

The article discusses the basic requirement for eco-design, which architects and designers offer based on design principles in order to avoid negative impacts on the environment. The problems of the use of materials for the design, production, application and use of resource conservation, environmental protection. And the problem is analyzed on the basis of the development and training of national design. The problems of using materials for the design, production, application and use of resources, conservation, environmental protection are analyzed. And also the problem is analyzed on the basis of the development and training of national design. Components of eco-design: wooden boards, cork floor, paper paints with floral patterns, even without patterns or natural paints, ceramic tiles, decorative stones, white clay. Ecodesign roof; Wooden boards or a whitewashed white ceiling are a real solution for an eco-design interior. Eco-design floor: made of stone or terracotta in a natural shade in an eco-friendly style. Eco-style wooden boards, bamboo or cork are also used. Eco-design furniture: made of natural wood, stone or marble. Ecodesign furniture is characterized by the harmony of decor, materials and colors. The furniture is made of lightweight materials, easy to move, different shapes, easy to assemble and assemble, made of pure wood. The furniture provides the maximum combination of various options. Prefabricated furniture can be attached to the wall and placed horizontally in cabinets, partitions, folding tables, beds, etc. applied. The design of removable furniture allows you to change its purpose and size due to moving parts. This design is very interesting because it comes from nature. Being a part of the world and nature, a person tried to preserve it, to create this beauty in an apartment, house, dacha. Of course, the appeal to nature can be found in other ways as well. This is reflected in paintings, decorations, textures, architectural elements and sculptures.

Keywords: Environmental design, design, furniture, creativity, visual arts, research, pedagogy, methodology, objects, architect

Қазіргі әлем азық-түлік пен қызмет көрсетулердің алуан түрін, мүмкіндігін ұсынады. Ал біз қоршаған ортамызды «лақтыруға қимайтын» ескі нәрселермен толтырдық. Осының бәрі адамның жүйке-тамырына және сана-сезіміне кері әсерін тигізетініне ешкім есеп бермейді. Замануи қоғам – бұл тұтынушы қоғам. Біздің айналамыз зиянды және қауіпті материалдардан жасалған нәрселерге толы және үйіміз, жұмыс орны және өзге де ғимараттар әр түрлі ластанудың көзі болып табылады. Және де бізді шу, ойын-сауық, күнделікті жарнама, бетонды пейзаж және қаныққан бояудағы алыстан мен мұндалаған ашық түстегі ілінген жарнамалар кері әсерін тигізеді. Эко-дизайнның сәулетшіге және дизайнерге қоятын негізгі талабы: бұйымды қауіпсіз пайдалану, денсаулыққа зиян келтірмеуі, шу, тербеліс, шығарулар, сәулеленудің аз мөлшері, экологиялық зиянды болдырмау [1]. Міне, осыдан экодизайнның негізгі қағидалары шығады: материалдардың шығу тегіне, жобалау, жасау, қолдану және пайдалану кезінде қорларды үнемдеу, қоршаған ортаны қорғаудан бастап, жануарларға да дұрыс қарым-қатынас жасау, адам құқығын қорғаумен аяқталады. Экологиялық дизайн мен сәулеттің дамуы біздің әрқайсымызға аса қажет. Адамның физикалық және психикалық денсаулығы арасындағы байланысты ешкім де жоққа шығара алмайды. Экодизайнның пайда болуы қоршаған ортаның кенеттен нашарлауына жауап берді, әсіресе «қайта тұтыну» дағдарысына жауап тапты.

Дизайн мен сәулеттің жаңа үрдісінің негізі – табиғат. Бұл үрдіс – *экодизайн* деп аталады. Бұл ағымның шеңберінде жоспарға азық-түліктің мол мөлшерін қысқарту, сонымен қатар материал мен технологияны, қажеттіліктің жаңа құрылымын түбегейлі қайта қарастыру кіреді [2].

Дизайнерлер қоршаған орта және табиғи ресурстар туралы әр түрлі ой білдіруге болады деп өз пікірлерін айтады. Мысалы, Лондонда мемлекеттік канал қоршауының шыбықтарында жазылған жай сөз «қайта ойлану» жобасы (негізгі ресурстар ретінде су, газ тұтынатын электр станциясы болып

табылатын) түскен сарғайған жапырақтардың көмегімен өз көзқарастарын және ресурстарды тұрақты тұтыну және болашақ туралы ойлауды қайта қарастырады. Пластикалық бөтелкелерді пайдалануды үгіттейді. Лондон көшелерінде олар нағыз өнерге айналды. Егер сүт төгіліп немесе сүтті ішіп бөтелке бос қалса бөтелкені тастау деген емес деп санайды. Қолданылған екі литр сүт бөтелкесін ашық түске бояп, эко-фигураға айналдырады. Эко-дизайн экологияға зиян келтірмейтін, мәселелерді шешуге назар аудартатын әрдайым әдемі және қажет, экодизайнның элементтерін әркімнің өз үйінде де пайдалануға кеңес береміз, мысалы, бокалдар жиынтығы экологиялық таза технологияны пайдалана отырып жасалады.

Интерьердегі замануи эко-дизайн – «экологиялық» «нақыш», таза ауа және табиғатта жүргендей сезім тудыратын табиғи материалдардан жасалған интерьер. Бүгінгі күнде ең қажет замануи нақышы болып табылады. Экодизайн – адам тұрған жерді табиғатпен байланыстыру. Экодизайнның мәні қоршаған ортамен оңтайлы үйлестірілген үйдің ішкі көрінісі. Адам «экологиялық» жайда өзін жақсы сезініп, қаланың қапырық ауасынан демалады. Экодизайн немесе табиғат нағыз табиғи материал, түс, пішінін дұрыстығы есебінен құралады.

Негізгі материалдар: ағаш, тас, балшық, шыны, табиғи материалдан жасалған маталар;

Негізгі түстер: ашық қоңыр, қоңыр, ақ (қара немесе қарақошқылағаш), нәзік түрлі-түсті. Көбінесе табиғи түстер қолданылады: ақшыл-жасыл, ақшыл-көкшіл, шөптің, судың, тастың, ағаштың түсі. Табиғатқа жақын немесе жақындығын сезіну, жарық, кең бөлмеде рахатқа бөленіп, адам жеңіл демалады. Бұл нақышта даму тарихы, сонымен қатар сәулеттің атақты ескерткіштері де жоқ. Нақышты бірегей деп атау қиын. Мысалы, сәулетші Алвар Аалто – «модернизм әкесі» шатыры таралып өсетін ағашпен көмкерілген үй жобасын жасады. Эко-дизайн туралы XX ғасырдың аяғында айтыла бастады, өйткені адамдар экология мәселесінен шаршады және пәтерде, үйде өздерінің «таза» әлемін жасай бастады. Бұл дизайн табиғаттың өзінен туындағандықтан өте қызықты. Адам дүние мен табиғаттың бір бөлігі болғандықтан оны сақтауға тырысты, бұл сұлулықты пәтерде, үйде, саяжайда жасауға ұмтылды. Әрине, табиғатқа жүгіну басқа да нақыштарда кездеседі. Ол кескіндемеде, әшекейлеуде, текстурада, сәулет элементтерінде және мүсіндерде көрсетілді. Әсіресе табиғат тақырыбы модернде бейнеленді. Егер модерн классикалық нақыш элементтеріне сүйенсе, эко-дизайн табиғи емес техника және электроникадан тартынбай замануи нақышқа сүйенді. Кантри эко-дизайн болып табылады. Эко-дизайнның «арғы бабасы» скандинавия дизайнерлері, сонымен қатар жапон дәстүрлері болып саналады, олар табиғи материал мен жаңашылдық үлгінің қосылуының негізін жасады. Өзінің жағымды энергиясымен денсаулыққа және дұрыс өмір сүруге көңіл бөлуге әсерін тигізді, эко-дизайн өзіне табынушыларды тауып, замануи үйлер мен пәтерлерде кеңінен қолданыла бастады. Бүгінде эко-дизайнның басқа нақыштармен араласуын жиі көруге болады, басқа сөзбен айтқанда интерьердің нақышқа келуі.

Әрине зиянсыз және табиғи материалдарды ғана қолдануға болады деген ережеден басқа интерьерде эко-дизайнды жасауда кейбір аксиомаларға бағынуға болмайды. Сіздің мінезіңіз, әдетіңіз, құмарлығыңыз, жасыңыз тіпті мәртебеңіз жасалған интерьерде бейнеленуі мүмкін, дей тұрғанмен эко-дизайнның қатарында болу даусыз. Интерьерде эко-дизайнды қолдану кеңінен таралған. Эко-дизайнның негізгі қағидасы- бәрі табиғи болуы керек. Сондықтан жиһаз бен декорда пластик және хромдалған мүлдем болмауы тиіс [3].

Эко-дизайнның ең артықшылығы – бұл өз қиялыңды енгізу үшін мүмкіндіктің молдығы. Жиһазды өңдеу кезінде табиғи материалды және кез-келген түсті пайдалануға болады. Қамысты немесе басқа да жапырақ, өзен тастарын қабырғаның қаптамасы ретінде қолдануға болады. Экологиялық нақышта табиғи материалдармен ресімделінеді. Бұл нақыш ағаш, тас, сабақтар, мақта, зығыр, күйдірілген балшықты ұсынады. Әр түрлі оюмен, бедермен, ашық бояумен және қызықты құрылмамен ауыстыру міндетті емес. Пәтердің белгілі бір ретпен қалыптастырылған әрі сәнді жабдықталған ішкі кеңістігі тек қана қарапайым және табиғи болсын. Пәтер интерьерін қалыптастыруда оның сәулеттік шешімі және құрылыс жабдықтары: бөлменің саны мен өзара ыңғайластырыл олардың көлемі мен габариті, терезе мен есіктің, үй жылытқыштары, жапсарластырып салынған шкафтың, санитарлық аспаптардың, асханадағы ыдыс-аяқ жуғыш пен газ не электр плитаның т. б. орналасуын эко-дизайнмен байланыстыру елеулі рөл атқарады. Пәтер интерьері тұрмыстық аспаптардан, машиналар мен жарық түсіретін құралдардан және жиһаздан құралады.

Интерьерді жабдықтаудың қажетті шарты — қолайлылық пен әсемдік. Интерьердің барлық элементтері өзара әдемі үйлесуі, ал интерьер бүтіндей алғанда бірін-бірі толықтырып, көз тартарлық әсем болуы. Осының бәрін табиғи материалдардан тиіс.

Эко-дизайнның қабырғасы: ағаш тақта, тығындалған жабын, өсімдік оюлармен қағаз түскііздер, тіпті суретсіз немесе табиғи түскііз, керамикалық тақталар әшекей тастар, ақ балшық. Эко-дизайнның төбесі; ағаш тақта немесе ақталған аппақ түстегі төбе – эко-дизайнның интерьеріне арналған нағыз шешім. Эко-дизайнның едені: эко нақышта табиғи реңкпен тас немесе терракоттан салады. Эко нақышта ағаш тақтай, бамбук немесе тығын ағаш та қолданылады. Эко-дизайн жиһазы: табиғи ағаштан, тастан немесе мәрмәрдан жасалынады. Эко-дизайн жиһазының декормен, материалдармен, түстермен өзара үйлесімділігімен сипатталынады. Көшіп-қонуға ыңғайлы жеңіл материалдардан, әр түрлі пішінде, тасымалдауға оңай жиналмалы-құрастырмалы, адамға жайлы таза ағаштан жиһаздар жасалынады. Жиһаз әр түрлі нұсқалардың барынша үйлесуін қамтамасыз етеді. Құрастырмалы жиһазға қабырғаға жапсарластырып, көлденең орналастырылатын шкафтар, шкаф-қалқалар, құрастырмалы үстелдер, кереуеттер және т.б. жатады. Ауыстырмалы жиһаздың құралмасы бөлшектерінің орнын ауыстыру арқылы оның мақсаты мен көлемін өзгертуге мүмкіндік береді. Жиһазды негізінен ағаштан және ағаш материалдардан (ағаш жоңқалы немесе талшықты тақташалардан, үйеңкіден, т.б.) жасайды. Қаптама жабынды ретінде табиғи шыбықтарды пайдаланады. Мысалға ағаш төсекті алсақ – жатып тынығуға арналған жайлы жиһаз. Қайқылау келген екі басы жатуға ыңғайлы жалпақ арқалығымен бірге бөлек дайындалып, төрт аяғы сүйек, күміс, әр түрлі тастар, көксауыр былғары, қызғылт, күрең, сары, жасыл, қоңыр бояулармен өте әсем көркемделетін екі бетімен тұтасады. Қақ ағаштың түзу тақтайларынан құрастырылады. Ағаш төсек пішіні ұсталардың шеберлігіне, көркемдік талғамына, қолданылатын құрама материалдарына қарай, ағаш шабу өнерінің жергілікті дәстүрлеріне сай түрліше жасалуы мүмкін. Ағаш төсекке кейде сәндеп көрпе-төсек те жиналады.

Эко-дизайн маталары да басқаша энергетика береді. Жүннен жасалған кілем, алаша, жапқыштар, шыттан перделер, жиһазды қаптайттын мата, мақта маталары да эко-дизайнның бір бөлігі. Тіпті эко-дизайндегі заттарды алсақ: шыныдан немесе балшықтан жасалған гүл салғыштар, өрілген себеттер, сандықтар, ағаш бұтақтары,кептірілген жапырақтар табиғатпен ұштасып жатыр. Эко-дизайндегі ыдыс қарапайым, біркелкі жұмсақ түсте болуы тиіс. Ең жақсы керамикадан жасалған ыдыстар, ағаштан жасалған қасық, табақ, мақта сүлгілер, жез, күміс, қалайы сияқты табиғаттың жер асты байлықтарынан жасалған ыдыстар.

Эко-дизайн кейіннен айтыла бастағанмен, ал қазақ халқы эко-дизайнды баяғы заманнан қолданылып келеді деп әбден айтуға болады. Киіз, кигіз – қойдың күзем жүнінен басылған, үй тұрмысында пайдаланылатын бұйым. Көшпелі халық өмірінде киіздің алатын орны ерекше. Киіз қазақ жеріндегі көшпелі тайпаларда б.з.б. 1-мыңжылдықта белгілі болған. Киіз үйді алсақ ондағы жиһаз, ыдыс, адамға қажет тұрмыс-тіршіліктің бәрі табиғи материалдардан жасалынып кеңінен қолданылған. Дастарқан ас қоюға арналған мата төсеніш, жүн жіптен тоқылған дорба, ағаштан жүкаяқ, теріден бөстек. Замануи эко-дизайнде минимализмді талап етсе, дәстүрлі нақыштағы қазақ халқының киіз үйі, қолданылған тұрмыстық заттары қажеттілікке қарай жасалынып қолданылды. Артық зат болмаған. Эко-дизайн нақышты және әдемі үйдің ішкі көрінісі ғана емес, ол табиғат адамзаттың, жалпы тіршілік атаулының ежелден өмір сүріп келе жатқан ортасы, алтын бесігі. Табиғат – сұлулықтың таусылмас көзі. Табиғат ана дем ал деп ауаны сыйлады. Сарқырап аққан аққан өзен бен мөлдір таза бұлақ, адам аяғы баспаған орман-тоғай, сырын ішіне бүккен тау-тас – табиғаттың таңғажайыбы.

Бұдан шығатын қорытынды: жас ұрпақ өз туған халқының ұлттық өнерін оқушы жүрегіне ұялатып жаңа пәндер енгізу (мысалға, этнодизайн пәні), оны жүйелі түрде оқытудың пайдасы зор болмақ. Бұл жас ұрпаққа ұлттық экологиялық санада тәрбиелеу саласында ғана емес, халыққа білім беру саласының ойланатын өзекті мәселесінің бірі. Ұлттық дизайн мен дәстүр сабақтастығы рухани күш, өте нәзік, көзге көрінбейді, қолға ұстауға келмейді, яғни абстракциялы құбылыстардың бірі. Олар халық өнерінің отты өмірінің шындығы: қазіргі өмір шындығы және келешек өмір шындығы. Жалпы ұлттық дизайн енді ғана жаңа жолмен дами бастады.

Сонымен қорыта айтқанда біздің негізгі мақсатымыз-жас ұрпақты ұлттық санада тәрбиелей отырып сәулет және дизайн өнеріміздің тарихи дәстүрін, мәдениет, ғылыми жолдармен тәрбиелендіріп оны осы салада дәріс беруде өзінің лайықты орнына берік орнықтыру болса керек.

Әдебиеттер

1. ru.wikipedia.org/wiki/Экодизайн
2. *Архитектурно-дизайнерское проектирование жилой среды. Городская застройка.* Уткин М.Ф., Шимко В.Т. и др. М. Архитектура – С.2010. – 200 с.илл.
3. *Минервин Г.Б. Дизайн архитектурный среды. Основы проектирование оборудования для жилых и общественных зданий.* – М.: Архитектура – С., 2004.
4. *Эстетические ценности предметно-пространственной среды* /Под общ. ред. А.В.Иконникова; ВНИИ техн. эстетики. – М.: Стройиздат, 1990. – С. 336.:ил.
5. *Нестеренко О.И. Краткая энциклопедия дизайна.* М., «Молодая гвардия», 1994 – С. 334

ӘОЖ 323.28
МРНТИ 11.25.41

М.Г-М. Канленов¹, Абдрахманов М.Т.¹

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Көркембілім кафедрасының аға оқытушысы, суретшілер Одағының мүшесі. Алматы, t.kanlenov@mail.ru*

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Көркембілім кафедрасының аға оқытушысы, суретшілер Одағының мүшесі, Алматы.*

ТҮСТІ ОФОРТ МӘНЕРІН ТӘЖІРІБЕДЕ ҮЙРЕНУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада офорт техникасындағы түсті офорт мәнерінің ерекшелігі қарастырылады. Автор болашақ графиктерге кәсібей деңгейде білімін ұштауға бағыт береді. Офорт, графика техникасындағы қызықты бір сала оны автор толық ашып көрсетіп отыр.

Түйін сөздер: офорт, тәжірибе, графика, түс, стиль, мәнер, эстамп, техника, суретші, көркемдік, кәсіби, шеберлік, оқыту, композиция, эскиз, линогравюра, литография, ксилография, әдістер

Канленов М.Г-М.¹, Абдрахманов М.Т.¹

¹*Старший преподаватель кафедры художественного образования Каз НПУ им. Абая, член Союза художников РК. г. Алматы. t.kanlenov@mail.ru,*

¹*Старший преподаватель кафедры художественного образования Каз НПУ им.Абая, член Союза художников РК. г. Алматы.*

СПОСОБЫ ИЗУЧЕНИЯ СТИЛЯ ЦВЕТНОГО ОФОРТА НА ПРАКТИКЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности техники выполнения офорта, в частности манеры цветной офорт. Автором выделены необходимые профессиональные навыки и умения будущих графиков. Техника офорт автором рассматривается как одна из интересных и насыщенных техник графики.

Ключевые слова: офорт, эксперимент, графика, цвет, стиль, штамп, техника, художник, художественный, профессиональный, мастерство, учение, композиция, этюд, линогравюра, литография, ксилография, приемы

Kanlenov M.G-M¹., Abdrahmanov M.T.¹

¹Senior lecturer of the Department of Art Education of KazNPU named after Abai,
Member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan. Almaty. m.kanlenov@mail.ru

¹Senior lecturer of the Department of Art Education of KazNPU named after Abai,
member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan. Almaty.

WAYS TO STUDY THE OF COLOR ETCHING IN PRACTICE

Abstract

This article discusses the features of the technique of etching, in particular manners colored etching. The author provided the necessary professional skills for future graphs. Technique of etching the author is considered one of the interesting and pressing techniques.

Keywords: Etching, experiment, graphics, color, style, stamp, technique, artist, artistic, professional, skill, teaching, composition, sketch, linocut, lithography, woodcut, techniques

Кіріспе

Сурет өнерінде ертеден келе жатқан эстамп түрінің бір техникасы ол офорт. Офорт XV-ші ғасырдан қарапайым жолдармен орындалып суретшілердің ізденістері арқылы күрделі және әдемі жасалу жолдарына көшті. Эстамп техникасының түрлі материалдармен орындалатын жолдары бар. Соның ішінде линогравюра, литография, ксилография техникалары.

Біздің қарастыратынымыз эстамп өнеріндегі офорт техникасының бір мәнері түсті офорт әдістері. Офорт техникасында бұл әдіс өте күрделі және орындалуда ұзақ уақытты талап етеді. Осы әдісте жұмыс жасау барысында түстерді табу үшін бірнеше тақталар қолданылады. Орындалу кезінде жұмысқа өте мұқият және ерекше дәлдікті талап етеді. Бұнда жұмыстың орындалу шарттары, басылым алу кезеңдері қарастырылады.

Офорт техникасының ерекше бір мәнері.

Түсті офорт өзінің көркемдік ерекшелігімен және техникалық күрделілігі бойынша эстамптың жеке түрі болып қарастырылады. Түсті офортты суретші өзі басып шықса орындалған барлық мәнер авторлық болып есептеледі. Түсті офорттың негізгі мақсаты – бірнеше тақтадан тұратын басылымның түрлі шешімін тауып бірнеше түстерді шығармашылық тұрғыда байланыстыру.

Түстерді табу барысында көркем сәндік жолдарға айналдырып жіберуден сақтану және түсті офорттың негізгі шарттарын нақты орындалуын қадағалау керек. Түстердің ерекшелігін табуда әртүрлі мәнерлерді бір-бірімен байланыстырып араластыру шешуге болады. Түстер шешімін дәл табу, түсті тақта басылымдарымен тығыз байланысты. Басылу әдістерінің ерекшелігін түсіну үшін металдың ойылуы, түстердің үйлесімділігін сәйкестендіру жолдарымен жұмыс жасап іздену керек.

Түсті офорттың өрлеу кезені: Әртүрлі металда орындалатын түсті офорт XVII ғасырда Европада пайда болып, XVIII ғасырда түсті офорттың өрлеу кезені болды. Түсті офорттың даму ортасы Франция мен Англия болып саналады. Сол кезде офорт екі бағытта дамыды, ол шығармашылық және баспа жолдары.

XVII ғасырдың аяғында голланд суретшісі Г.Зегерс өзінің түрлі түсті жұмыстарымен таңғаларлық туындылар орындады.

XVII ғасырда мецо-тинто әдісінде бір тақтадан бірнеше түстер басу арқылы түсті ойылымдар қарқынды дамыды, бұл техникада ағылшын суретшілері Ф.Бартолоцци және У.Райланд ерекше еңбек еттіп көптеген туындылар жасады.

1711 жылы француз суретшісі Ж. Леблон түсті офорттың бірнеше тақтамен орындалатын жаңа түрін ойлап тауып іске асырды. Бірнеше тақтамен орындалу әдісінде офорттың түрлі мәнерін бейнелеу өнерінде қолдануға болатыны анықталды.

Офортта бірнеше тақтамен күйдіру мәнері және құрғақ ине арқылы Рафаэлли көптеген шығармашылық жұмыстар жасады. Сонымен қатар жұмсақ лак, акватинто, лавис мәнерлерін қолдана отыра Пикассо да көптеген еңбектерін жасаған.

Түсті офорт суретшілердің шығармашылық жұмыстарын түрлендіріп небір ғажайып әсем көріністер орындауға мүмкіншілік береді.

XIX ғ. аяғы мен XX ғ. басында түсті офорт мәнерлеріне Ресей суретшілері де қатты қызығушылық танытып, жұмыс жасауға ден қойды. Осы кездері күйдірілген сызық, жұмсақ лак, лавис және акватинто мәнерінде ерекше құнды, жақсы шығармашылық жұмыстар жасаған суретшілер М.Якунчикова, Овсянников, М.Добров болды. Ал 1920-шы жылдардан бастап график суретшілер де түсті офорттың құндылығын жоғалтпай көптеген жұмыстар орындады. Соның ішінде түсті офорттың көркемдік ерекшелігін ашуға мән қойған суретшілер Н.Пискарев, Д.Кутателадзе, С.Шор, Пашенко т.б. болды.

Қазіргі заманда түсті офортта жұмыс жасау қарқыны түсіп кетті оның себебі: кейбір суретшілер офорттың жеңіл әдістерін қолданып, күрделі емес жеңіл жұмыстар орындап офорт техникасының тазалығын жоғалтуда. Терең басылымның көркем мәнерлігін, сонымен қатар графикалық мәдениеттілігін, металл басылым тақтасының өңделу техникасын күрделілігіне байланысты толық зерттеп меңгеріп игермеуі.

Түсті офортқа арнайы жасалған эскиздер ерекше маңызды. Мұнда түсті офорттың композициялық шартты шешімдерін дұрыс және дәл табу қарастырылуы керек. Эскиздің бастапқы орындалу кезеңінен бастап негізгі түстермен, нақты рендерді табу жұмысты жеңілдетеді. Эскизді ойластыру барысында суретші ойластырылған ойдың жоспарын құрады.

Офорт қандай мәнерінде орындалатынын ескере отыра бояудың және металл тақтасының қанша болуын анықтау. Тақталардың реттік орындалуын анықтау. Осы орындалған шарттар бойынша алдымен бейнеленген суреттің негізгі сызықтары күйдіріледі.

Суреттің құндылығын жоғалтпау үшін металл тақтасының қозғалып кетпеуін қадағалау. Ойластырылған эскиздің қателіктерін түзеп, көріністің негізгі нұсқасын калькаға аударамыз. Әр тақтадағы эскиздер бір-бірімен дәл беттесу үшін эскиздегі суреттің төрт бұрышын тақта беттеріне белгілеп алу керек.

Эскизді дайындау: Көп түсте орындау үшін эскиздік жұмыстарды қанша түсте және неше тақтадан тұратынын нақты анықтап алу қажет. Түстердің үйлесімділігі табу және түстерді бір-бірінен ажырату. Түстер өз орнына дәл түсу үшін әр эскиздің шетіне белгі салып отырады.

Офорт тақтасы 1-1,5 мм. қалыңдықта болғаны дұрыс. Егер тақта қалың болса, басылым алғанда станоктың қатты қысымынан қағаз жылжып және созылып кетеді.

Темір тақталарын дайындау: Ойластырылған эскиз бен орындалу мәнері бойынша металл тақтасы таңдалады. Түсті офортқа қолайлы металл – мыс, мырыш, жез бұл металл түрлері тақтадағы бояуды сүрткенде химиялық және механикалық әсерге жылдам берілмейді.

Тақталар керекті өлшемде және бірдей кесіліп алынғаннан кейін тақтаның қырлары өңделіп, беті сызықтар мен дақтардан тазартылады. Тақта бетіндегі сызықтар мен дақтарды тазарту үшін алдымен құмқағазбен тегістеп тазалап, содан кейін пастагой жағып киізбен жылтыратып тазалау керек. Содан кейін тақта бетіне лак жағылады.

Күйдіру жолдары: Түсті офорттың күйдірілуі мен тақтадан басып алынуы ақ-қара басылымға қарағанда өзгеше, өзіндік ерекшелігі бар. Бұнда түсті офорттың кей түстері керекті дақ басылымдарын алғанда айқын түстер бере алмайды. Сол себептен тақтаны күйдіру кезінде әр түске арналған тақтаның өзіндік күйдіру уақытын нақты зерттеп біліп алған өте дұрыс. Түсті офортта өзіндік керекті күйдіру өлшемі болады. Ең дұрысы әр түске, түрлі сызықтар мен әр түрлі мәнерлерге арналған күйдіру уақыт өлшемін анықтап алған дұрыс. Жұмыс барысында алдын-ала байқау басылымын алып анықтауға да болады.

Түсті офорттың ойылу және басылым алу мәнері мен әдістерінің көптеген түрі бар, бұл жинақталған көпжылдық, ізденіс тәжірибенің нәтижесі.

Материалда орындалған түсті офорт басылымдарының әдіс-тәсілдері арқылы өнерде көркем, құнды жаңалықтар жан-жақты ашылды. Қазіргі кездегі суретшілер өткен ғасырларда орындалған жұмыстардың әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, жаңаша жолдар ойлап тауып түсті офорт техникасын жандандыруда.

а) Таза сызық мәнерінде (күйдірілген сызық, жұмсақ лак, құрғақ ине, резерваж-каламұш, мецотинто т.б.) барлық тақталар бір немесе түрлі сызықтардың әдемі үйлесімді шешімінде орындалады;

б) Жазықтық бетіндегі сәнді орындалудың (акватинта, резерваж-қылқалам, лавис, меццо-тинто т.б.) барлық тақталары айтылған көптеген мәнердің бірінде немесе түрлі үйлесімді ойылу әдісінде орындалады.

Түсті офорттың ойылу жолдары, әдістері мен түстік үйлесімділігі әртүрлі. Офортты жаңадан бастап үйренушілер офорттың негізгі қарапайым, жеңіл жолдарынан үйренгені дұрыс.

Сызық арқылы берілетін түсті офорт: Түсті офорттың кең таралған мәнерлерінің бірі – күйдірілген сызық, акватинто және жұмсақ лак. Олардың орындалуы қарапайым және түсті басылымға алуға шыдамды. Резерваж мәнерінің орындалу жолдары да осыларға ұқсас және өте сапалы болып келеді.

Құрғақ ине мәнері көп басылым алуға шыдамайды, сондықтан таза басылымды бірден басып алуға арқашан әрекеттену керек. Көп мөлшердегі басылымды алу кезінде басылым станоктың қысымы әрдайым реттеліліп отырылады.

Түсті офорттың көптеген ойылу мәнері болады:

а) Бірінші тақтада көрінісінде негізгі сызықтары нақты көрсетіледі де, қалған көріністерде ойылған тақталар көмекші түс береді.

б) Жұмсақ лак мәнерінде орындалу пастель, көмір, сангина немесе түсті қарындашпен орындалғандай нәзік көрініс береді. Осы мәнерде жұмысты орындау көп түс қолдануға ыңғайлы және заттардың көлемін шығаруға жеңіл.

Түсті акватинта: Акватинта мәнері әр түрлі түстерді пайдалануда жие қолданылады. Санаулы тақталар арқылы түсті офорт әдісінде әдемі, сәнді түстер шығаруға болады.

Әдемі рендік көріністерді табу үшін түрлі дақтары бар басылым тақтасын рет-ретімен басу арқылы әдемі түстер шығарылады. Түсті акватинта офорттың барлық дақтық мәнерлеріне үйлеседі.

Түсті офортты кәсібей тұрғыда басып алуды үйрену үшін негізінен әртүрлі мәнерде орындалған басылым тақталарынан қағазға дұрыс басып шығару жаттығуларын орындап үйрену керек. Тақталардың басылымын алу барысында алдымен ашық түстер, күрделі түстер соңында таза сызықтар басылады.

Түсті офортта әртүрлі, көптеген басқа да әдіс-тәсілдер пайданылады соның бірі түрлі түстерге линолиумнан дайындалған тақталар қолданылады. Линолиумнан дайындалған тақталар тұтас бір ренді немесе әртүрлі түстерді бере алады, сондықтан бұндай тақталарды кіші немесе үлкен дақ түстерін беруге арнайды.

Басылым алу түрі: Басылым алу алдында әрқашан тақталардың беті майдан скипидармен тазартылады. Тақталар басылу ретімен нақты белгіленіп қойылады да, әр тақтаға арналған негізгі бояулар езіледі. Арнайы былғарыдан жасалған тампонмен бояуды сызықтарға терең тығындап жағады. Тақтаның беті жылтыратылып тегіс тазаланады, сызықтар арасында қалған бояу станоктың қысымы арқылы таза қағазға басылып шығады. Қағаздағы бояу кепкеннен кейін үстіне келесі түс басылады.

Түсті офорттың әр түрлі мәнерін игеру және түрлі мәнерді бір-бірімен үйлесімді байланыстыру офорт үйренушілердің алдына қойған негізгі мақсаты болып қарастырылады.

Түсті офорттың орындалуы қиын болғанына қарамастан көптеген суретшілер өздерінің әдемі шығармашылық туындыларын осы эстамп түрінде орындауда.

Тақта бетіне төсем немесе лак жағу: Офорт тақтасына грунтты жағудың көптеген жолдары бар. Соның бірі жылытылған тақта бетін лакты жағу. Плитка бетіне 5-15 мм қалыңдықта темір пластинка қоямыз. Пластинканың беті қалыпта жылынғаннан кейін үстіне баспа тақтасын тегіс жатқызып қоямыз. Баспа тақтасы біркелкі жылынса валикпен жағылған лак тегіс түседі.

Сонымен қатар теріден жасалған арнайы тампон арқылы да лакты жағуға болады. Тампонның ішіне киіз салып сыртын тығыз етіп терімен қаптаймыз. Жұмсақ әрі тегіс жасалған тампон лакты біркелкі етіп тегіс жағады.

Лакты тампонмен жағар алдында басылым тақтасын тегістеп жылытып алған дұрыс, лак сонда бірден қатпай жайылып тегіс жатады.

Күйдіру жолдары: Тақта бетінде нақты керекті реңдер шығару үшін алдымен бір тақта бетіне әртүрлі уақыт өлшемінде күйдіру керек. Қанша уақытта керекті реңдік көріністі көрсететінін біліп отыруымыз қажет. Ол үшін акватинта себілген тақтаны бірнеше бөлікке бөліп бірінші бөліктің бетін лакпен жабамыз да керекті уақытқа тақтаны қышқылға саламыз. Уақытты белгілей отыра әр керекті уақыт бойынша бір бөліктің бетін рет бойынша лакпен жауып отырамыз. Сонда әр күйдірілген бөлік уақыт ұзақтығы арқылы қандай рең беретінін білеміз. Әр бөліктің астына қарындашпен қанша уақытта қандай тереңдікте күйдіргенін біліп отырамыз. Осы шкала бойынша нақты өзіне керекті реңді табу жеңіл болады. Жұмыс жасар алдында осындай шкала бойынша орындалады және сол қышқылда жұмыс күйдіріледі. Келесі күні жасалған қышқылдың құрамы өзгеріп басқаша болуы мүмкін.

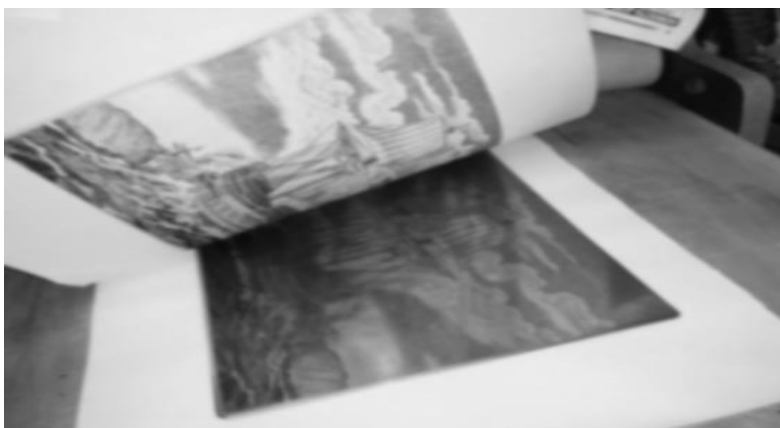
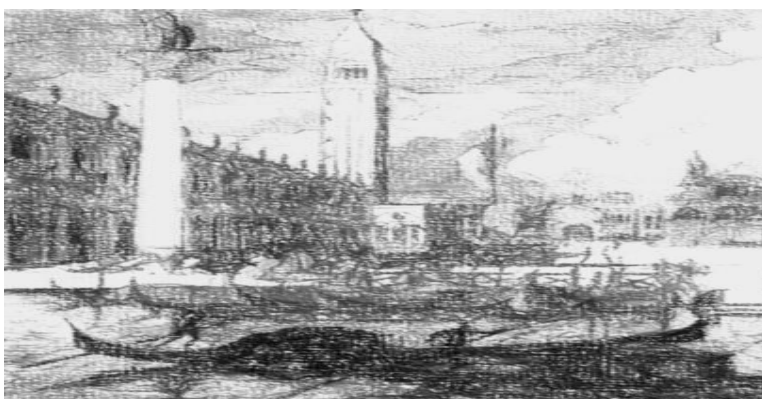
Ақ жерлерін лакпен жауып негізгі рең берілетін жерлеріне акватинта қолданылады. Алғашқысында ақшыл реңнен бастап күйдіріледі. Осыған құрылымға байланысты офортист қанша рет күйдіру керек екенін және қанша ұзақтықта қышқылда ұстау керектігін анықтайды.

Күйдіру кезінде әртүрлі процестер болады, тақта бетіндегі сызықтардан көпіршіктер пайда болады оны қаздың қанатымен немесе қылқаламмен ақырын сүрту керек. Әр күйдіруден кейін әрине тақтаны сумен жуып кептіреді. Белгіленген жерлерді шкала бойынша күйдіріп болғаннан кейін тақтаны жақсылап керосинмен, ас соды сумен жуамыз да тақта бетіндегі лак пен канифольды тазартуға көшеміз.

Қорытынды

Осы мақалада болашақ суретшілерге түсті офорт техникасының эскиздік ізденіс жолдары, қолданылатын мәнерлері, реңдік әдістерді табу, басылым алу жолдары толық айтылады.

Өткен ғасырларда қолданылған әдістермен қатар қазіргі кездегі жаңа технологиялық арқылы орындалу жолдары да талқыланды. Түсті әдіс-тәсілдердің жасалу жолдарын қазіргі кездегі жаңа технологиялар мен жылдам әрі жеңіл орындалу жолдары түсіндіріліп болашақта түсті офорт техникасын қайта жандандырып жаңаша әдістерді қолдана отыра жоғары оқу орындарының студенттеріне бағыт беру және үйрету жолдары қарастырылады.

Әдебиеттер:

1. Звонцов В.М. Офорт//В.М.Звонцов. М.:Искусство,1971 – С.148.
2. Чегодаев А.Д. Русская графика//А.Д.Чегодаев. М.: Искусство,1979 – С.154.
3. Французская гравюра 18 века//Москва: Изобразительное искусство,1987 – С.218-241.
4. Офорт Гойи и западноевропейская гравюра 19 века: Изобразительное искусство,1987 – С.315 – 366.
5. Канленов М.Ф-М.Офорт// М.Ф-М.Канленов. – Алматы.: Ұлағат,2013 – С.98.
- 6.Канленов М.Ф-М.// М.Ф-М.Канленов Офорт техникасындағы түсті офорт мәнерін тәжірибеде үйрену жолдары // Абай атындағы ҚазНПУ-нің Хабаршысы, «Көркемөнерден білім беру: «Өнер теориясы әдістемесі» сериясы, №2 (31) 2012. – С. 20-23.

ӘОЖ 74
МРНТИ 14.35.07

К.И. Құдабаева¹, Д.М. Турганбеков²

¹*Педагогика ғылымдарының кандидаты, Еуразиялық дизайнерлер Одағының мүшесі
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., klara-kudabayeva@mail.ru*

²*Магистр оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., Kulatay94@mail.ru*

МҮСІН ӨНЕРІ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУ

Аңдатпа

Берілген мақалада кәсіби мамандарды мүсіндеуден педагогикалық инновацияда даярлау бойынша көкейкестілігі қарастырылған. Дегенмен, біріншіден мүсіндеу өнерінің құрылымы бойынша студенттерге мүсіндеу өнерінен теориялық білім берілген. Демек, технологиялық білік және дағдыларының қалыптасқандығын қадағалауға арналған жүйесі ұсынылған. Сонымен қатар бірінші кестеде мотивтік, мазмұндық, процессуалды компоненттерінің өлшемі мен көрсеткіштері бойынша тексеріліп, іс тәжірибеде қарастырылғаны берілген. Осылайша жоғары оқу орындарында мектептер мен лицейлерге т.б. оқу орындарына кәсіби мамандарды даярлау қажет деген ұсыныс жасауға болады. Берілген мәселе бойынша комбинаторлы (белгілі элементтердің жаңаша құрылымына байланысты) және модификациялайтын (бар образдар мен формаларды толықтырып жетілдіретін педагогикалық инновация іс-әрекетін қолданылған. Көркем мүсіндеу өнері сабақтарын басқа да химия және физика негіздерімен таныса отырып игерулері қажеттілігі туралы мәселе қозғалған.

Түйін сөздер: кәсіп, маман, мүсін, педагогика, инновация, технология, физика, химия, білім, компонент.

К.И. Құдабаева¹, Д.М. Турганбеков²

¹*Кандидат педагогических наук, член Евразийского Союза дизайнеров
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы., klara-kudabayeva@mail.ru*

²*Магистр преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы., Kulatay94@mail.ru*

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ СКУЛЬПТУРЫ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ

Аннотация

В данной статье рассматривается актуальность подготовки педагогическое новаторства по скульптуре. Однако в первую очередь учащимся давались теоретические знания о строении скульптуры. Поэтому предлагается система контроля за развитием технологических навыков и умений. Кроме того, в первой таблице показаны размеры и показатели мотивационного, содержательного, процессуального компонентов, которые проверены и учтены на практике. Так, в вузах, школах и лицеях и т. Можно предположить, что образовательным учреждениям необходимо готовить специалистов. По данному вопросу применялись комбинаторные (в зависимости от новой структуры известных элементов) и видоизменяющие (дополняющие существующие образы и формы) педагогические инновации.

Ключевые слова: профессия, специалист, скульптура, педагогика, инновации, технология, физика, химия, образование, компонент.

K.I. Kudabayeva¹., D.M. Turganbekov²

*¹Candidate of pedagogical Sciences, member of the Eurasian Union of designers
Kazakh national pedagogical University named after Abai,
Kazakhstan, Almaty city, klara-kudabayeva@mail.ru*

*²Magister teacher, Kazakh national pedagogical University named after Abai,
Kazakhstan, Almaty city, Kulatay94@mail.ru*

TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF SCULPTURE AND PEDAGOGICAL INNOVATIONS

Abstract

This article discusses the relevance of training specialists in pedagogical innovation through sculpture. However, in the first place, students were given theoretical knowledge about the structure of sculpture. Therefore, a system for monitoring the development of technological skills and abilities is proposed. In addition, the first table shows the dimensions and indicators of the motivational, content, procedural components that have been tested and taken into account in practice. So, in universities, schools and lyceums, etc. It can be assumed that educational institutions need to train specialists. On this issue, combinatorial (depending on the new structure of known elements) and modifying (supplementing existing images and forms) pedagogical innovations were used.

Keywords: profession, specialist, sculpture, pedagogy, innovation, technology, physics, chemistry, education, component.

Бүгінгі таңда жалпы қоғамдық өмірде, өндірісте және өнеркәсіпте иновациялық технологияларды пайдалану негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Ол үшін жоғарғы мектептердегі кәсіби мамандарды даярлауда мүсінің иновациялық ерекшелігінен білім беру бағыттарын зерделеу керек.

Педагогикалық инновация – баланың жеке тұлғасының қалыптасу процесінің мәдени дәстүріндегі басқа концепциямен байланысты, білім беру процесіне деген басқа көзқараспен және жолмен байланысты білім беру іс-әрекеті [1].

Әлеуметтік-мәдени және экономикалық жағдайды жақсартуда Қазақстан Республикасында инновациялық процестерді педагогикалық технологияларда кеңінен қолдану актуалды мәселелердің бірі болып отыр. Дегенмен, педагогикалық оқу-тәрбие процесінде атқарылып жатқан жұмыстар жоқ емес бар. Оларға тоқталып кету керек.

Демек, педагогикалық инновациялық технологияларды оқу-тәрбие процесін жетілдіру барысында Б.Әбдікәрімов, В.П. Беспалько, Д.М. Жүсібалиева, В.В. Егоров, М.В. Кларин, В.М. Монахов, Г.К. Нургалиева, Қ.Қабдықайырұлы, Ж.А. Қараев, Г.К. Селевко, Ш.Таубаева, Л.А. Шкутина т.б. қолдану мәселелерімен айналысты. Инновация – (латын тілінен тікелей аударғанда – жанарту, жаңалық, өзгеріс) оқу-тәрбие процесінің ағымымен нәтижесін жақсартуда педагогикалық жүйедегі өзгеріс. Оның мәні білім беруде және өздігінен білім алуға негізделген қабілеттерді дамыту.

Инновациялық процесс-білім беру ісіне тұрақты жаңа элементтер кіргізетін жүйенің бір жағдайдан екінші жағдайға көшуіне апаратын жаңалық, жаңадан ендірілетін әрекет. Білім беру ұйымдарының жаңалықтарды жасауы, меңгертуі, қолдануы және таратуы болып табылады [2].

Педагогикалық инновация – (жаңалық ендіру) 1) Тұтас білім саласына және компоненттерінің жеке жақтарын жақсартып, ерекше білім беру ортасын өзгертіп мақсатты бағытта жаңалық әкелетін нақты тұрақты элементтер

Педагогикалық инновация іс-әрекетке байланысты классификацияланады-педагогикалық басқарылатын, педагогика процесін қамтамасыз етеін; радикалды (жаңа идеялар мен ықпалды тәсілдермен нақты принципте негізделген) – еңгізуге байланысты ерекше өзгерістер әкелетін, комбинаторлы (белгілі элементтердің жаңаша құрылымына байланысты) және модификациялайтын (бар образдар мен формаларды толықтырып жетілдіретін); локалды (компоненттер немесе жеке

бөлшектердің бір біріне ықпал етпейтін) – белгілі бір масштабта өзгеріс енгізу. Модульды (инновациялық процессте бірнеше локалды өзара байланысты топ), тұтас жүйені құрайтын, толық жүйелік реконструкциялық байланыс); масштабты қолданысқа байланысты – бірліктік және диффузиялық. т.б. болып кете береді. Білім беру жүйесіндегі инновациялық процесстер – олар педагогикалық жаңалықтарды құруда, қабылдауда, баға беруде, игертуде және қолдануда басқарылатын процесстер болып табылады [3].

Бүгінгі таңда студенттер қазақ халқының тағылым-тәрбиелік дәстүрлерінің үлгісін пайдалана отырып, оқушыларды әдептілікке, ізгілікке, ұқыптылыққа, сұлулықты түсіне білуге тәрбиелейді. Дегенмен, «Қандай да бір құбылысты түсіну үшін адам ғылымды меңгеруі керек. Табиғаттағы кез келген құбылысты қарастырғанда оны нақты бір бейнеге келтіреді. Нәрсенің табиғи физикалық кескінін геометриялық денелер арқылы бейнелейді. Қандай болмасын зат белгілі бір геометриялық пішінімен сипатталады. Ғұлама ғалым А.Ж. Машанов (Әл-Машани) Фараби пәлсапасында адам баласының оқып білім алатын кітабы, оқулығы, мөр таңбасы – табиғат деген ұғым орын алған. Мысалы, төрт түлікті мүсіндеуде, Оқушыларға ата бабаларымыздың дүниені құраушы негізгі тектерге төрт түлік малдың қасиеттерін негіздеп дұрыс дөңес көп жақтарымен сипаттағанын (ғылымда кейде платон денелері деп атайды), айта кетуіміз қажет, негізгі тектер жер, су, жел, от (дененің қатты, сұйық, газ, плазма күйі) болып табылады. Жылқы – желден, қой – оттан, түйе – сордан, сиыр – судан деген. Енді геометриялық денелерге тоқталып, толық айтатын болсақ; октаэдр – сегіз жақ-жылқы(тұлпар) – Қамбар ата, тетраэдр – төртжақ – от – қой (құптан)– Шопан ата, гексаэдр – алтыжақ – жер – түйе (жампоз) – Ойсыл кара, икосаэдр – жиырмажақ – су – Сиыр (тыңжы) – зеңгі баба деп атаған [4]. Жоғарыда қарастырылған мәселелерді қорытындылайтын болсақ, онда 1-суретте берілген мүсіндеу өнерінің құрылымы бойынша студенттерге мүсіндеу өнерінен теориялық білім беріп, технологиялық білік және дағдыларының қалыптасқандығын қадағалау 1-кесте бойынша мотивтік, мазмұндық, процессуалды компоненттерінің өлшемі мен көрсеткіштері бойынша тексеріліп, мектептер мен лицейлерге т.б. оқу орындарына кәсіби мамандарды даярлау қажет деген ұсыныс жасауға болады.

Берілген мәселе бойынша комбинаторлы (белгілі элементтердің жаңаша құрылымына байланысты) және модификациялайтын (бар образдар мен формаларды толықтырып жетілдіретін педагогикалық инновация іс-әрекетін қолдандық. Студенттер көркем мүсіндеу өнері сабақтарын басқа да химия және физика негіздерімен таныса отырып игерулері қажет тәрізді. Сонда кәсіби мамандарды даярлау мәселесін инновациялық іс-ірекетте шешу жолдарын болашақ мамандар жоғары мектепте білім ала отырып, мектепте оқушыларға түрткі беріп, бастауы мүмкін.

1 кесте – Мүсін өнері және педагогикалық инновациялар саласындағы мамандарды даярлау бойынша компоненттері, өлшемдері мен көрсеткіштері.

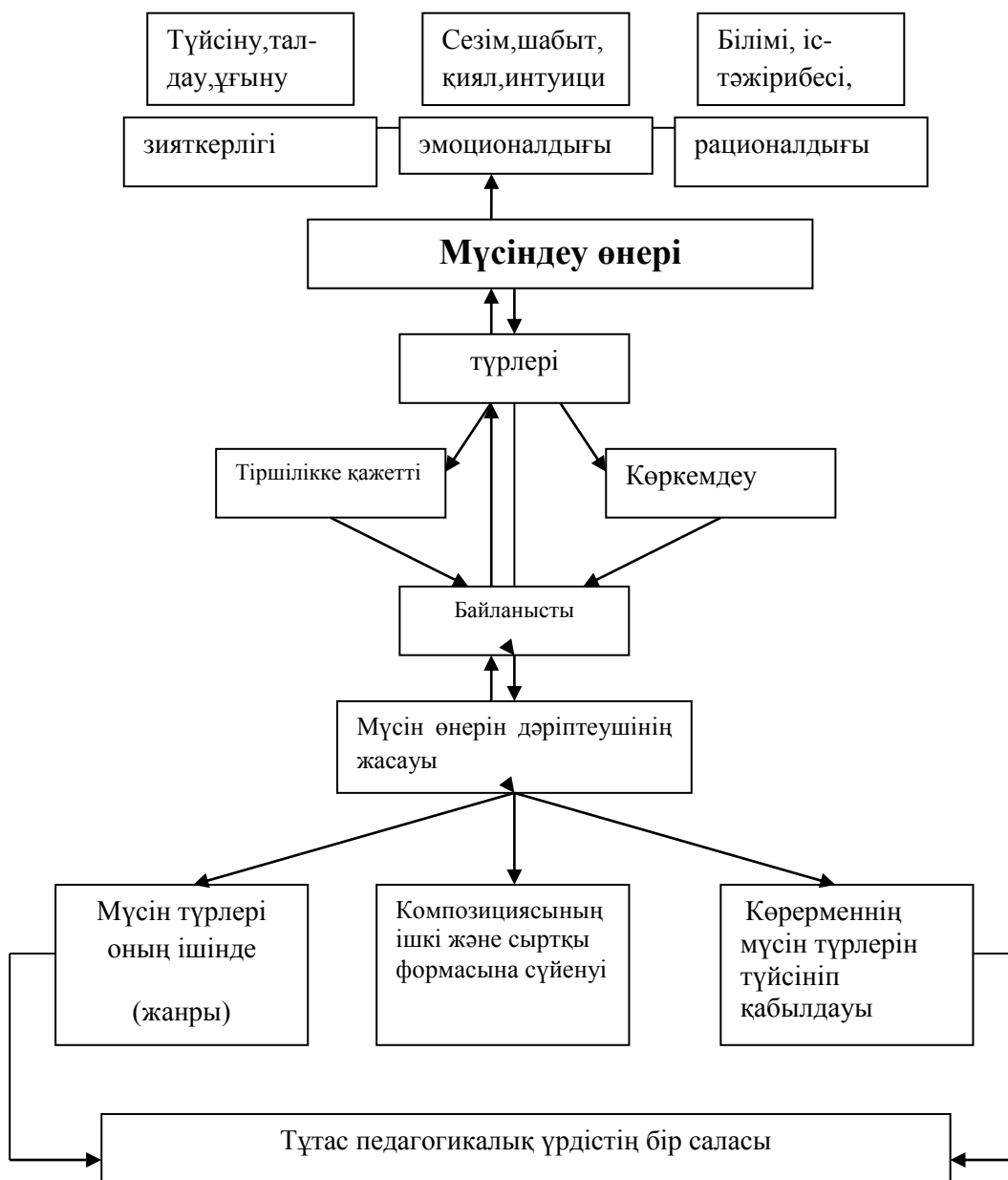
Компоненттері		
Зияткерлік жағдайы	Эмоционалдық жағдайы	Рационалдық шешімі
Өлшемдері		
Ойлау қабілеті	қабылдауы	Ақыл-ойына сүйенуі
Көрсеткіштері		
Мүсіндеу өнер туындыларын, заттары мен формаларын талдау, салыстыру, ұғыну.	Мүсіндеу өнер туындылары, заттары мен формалары туралы сезімі, шабыты, қялы, интуициясы.	Мүсіндеу өнер туындыларын, заттары мен формаларды жасаудағы білімі, іс-тәжірибесі
Комбинаторлы (белгілі элементтердің жаңаша құрылымына байланысты) және модификациялайтын (бар образдар мен формаларды толықтырып жетілдіретін педаго-		

гикалық инновация іс-әрекеті бойынша студенттердің мотивтік, мазмұндық, процессуалды компоненттерінің өлшемі мен көрсеткіштері.		
	Білім мазмұны бойынша компоненттері	
Жеке тұлғалық-мотивация	Мазмұнды және теориялық пен технологиялық	Процессуалдық
	Өлшемдері	
педагогикалық іс-әрекетте мүсін өнерін оқу-тәрбие үрдісіне ендіруге мотивтік дұрыс көзқарастың болуы	<p>Концептуалды білімдік Оқыту процесінің тиімділігіне мақсатына жетелеуші білім жүйесі.</p> <p>Диагностикалық құрылымдық Педагогтің кәсіби педагогикалық компитенттігі жеке тұлғаның оқу-тәрбие үрдісінде білімділігі мен білігін және дағдысын қалыптастыру үшін мүсін өнерінен білімі, білігі мен шығармашылық іскерлігі</p> <p>Дидактикалық құрылымдық Білім мазмұнын ақпараттық, интерактивті, әдістер, технологияларды, әдістемелік тәсілдер, ұйымдастыру формаларын қолданудан Дидактикалық құралдарды қолданудан</p>	Практикада алдынала жобаланған оқыту процесін іске асыру; оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру; оқыту процесін ұйымдастыру. Мүсін өнерінен кәсіби біліктілік әсерінің мақсатты дұрыс көзқараста педагогикалық үрдістің қызметіне ықпал етуі;
	Көрсеткіштері	
мүсін өнеріне бейім-делуі, мүсін өнерін қажетті-лікте қабылдауы, мүсін өнеріне деген қызығушылығы, педагогикалық іс-әрекеттік көзқарасы, балалармен мүсіндеп жұмыс жасауға қызығушылық көзқарасының болуы.	<p>мүсіндеу өнерінен мұғалімінің оқу-тәрбие үрдісінің қарама-қайшылығын шешуі үшін, оның іс-әрекетінің нақты білім ерекшелігінің нысанына [заңдылықтар, қозғаушы күш, қозғаушы механизм компоненттерін жүйелі көре білу], білім беру заңдылықтарын, коллективтік таным іс-әрекетін, педагогикалық шығармашылықтан білімінің болуына байланысты.</p> <p>мүсіндеу өнері саласынан білімі: мүсіндеу өнерінің шығу, даму тарихынан білімі; мүсіндеу өнерінің жанрларының мазмұндық ерекшеліктерінен білімі; мүсіннің композициялық ерекшеліктерінен білімі; мүсіндеу өнерінің туындыларын эстетикалық тәрбие беруде оқыту-тәрбие процесінде пайдаланудағы психологиялық, педагогикалық мүмкіндіктерін ескерулері; мүсіндеу өнерінен болашақ мұғалімдердің іскерлігі мен дағдысының қалыптасқандығы; мүсіндеу өнеріндегі жанрларды талдай білу іскерлігі; мүсіндеу өнерінің оқу-тәрбие процесіндегі мүмкіндіктерін анықтау іскерлігі; мүсіндеу өнерін оқу-тәрбие үрдісіне ендіру негізінде оқыту формасын, түрлі іс-әрекеттерін ұйымдастыра білу іскерлігі;</p>	мүсін өнерінен жан-жақты біліктіліктің, ықпалдың белгісі. Ол оқытушыға білім үлгерімін көтеруге білім сапасына, оның көрсеткіштерінің көтерілуіне, сонымен қатар педагогикалық үрдістің жағдайын танып білуге, ақпараттар жинақтау тәсілін меңгеруге тиімді жағдайлармен қамтамасыз етеді. Мұғалімдердің дидактикалық даярлығының негізгі ерекшелігін меңгерген, мүсін өнерінің жанрларын эмоциялық тұрғыдан қа-

	<p>мүсіндеу өнеріне арналған оқу-тәрбие жұмыстарын өткізу мен талқылау даярлығын меңгеруі;</p> <p>мүсіндеу өнерін шығармашылық жұмыстарда қолдана білу іскерлігі;</p> <p>мүсіндеу өнерінен жоспарлы конспекті құруда алынған тақырыбына, сабақтың мазмұны, тапсырмасы мақсатына сай таңдай білу дағдысы;</p> <p>мүсіндеу өнерінен динамикалық таблица салуда кезеңдерге дұрыс бөле білу дағдысы [талапқа сай болуы];</p> <p>мүсіндеу өнерінің жанрларын көрнекілік ретінде пайдалануда эстетикалық жағына көңіл бөлу дағдысы;</p> <p>педагогикалық ситуацияларды уақытылы пайдалану дағдысы;</p> <p>тақтаға бірден мүсінді немесе композициялық шешімдердің т.б. суретін салып көрсете білу дағдысы [педагогикалық сурет];</p> <p>мүсін өнерін сыныптардың оқу-тәрбие үрдісінде және сабақ-тан тыс уақыттарда түрлі әдіс-тәсілдерді таңдай білу білігі;</p> <p>дидактикалық материалдарды даярлауда графикалық мәдениетті. Педагогикалық іс-әрекетте мүсін өнерін пайдалануға дұрыс көзқарасының болуы [жетістігі, өздік басқаруы, өз қабілетін көрсете білуі, қоғам алдындағы жауапкершілігі т.б.];</p> <p>мүсіндеу өнеріне оқушыларды қызығушылығының болуы; мүсіндеу өнеріне оқушыларды бейімдей алады;</p> <p>мүсіндеу өнеріне қажеттілік деңгейін тудыруы жеткілікті;</p> <p>мүсіндеу өнеріне деген оқушылардың мотивын білуі;</p> <p>мүсіндеу өнеріне қызығушылықпен қарауы;</p> <p>педагогикалық іс-әрекетке мүсін өнерін ендіруге қажеттілігі мол;</p> <p>балалармен мүсіндеуден жұмыс жасауға қызығушылық әрекеті жоғары;</p> <p>оқушылармен қарым-қатынасы жақсы;</p> <p>көрнекіліктермен жұмыс жүргізе алады;</p> <p>жаңа сабақ түсіндіргенде қозғаушы механизмдерді жүйелі пайдалануды жақсы меңгерген, оқушыларға жаңа ұғымдарды меңгерте алады;</p> <p>түрлі әдіс-тәсілдерді қолданып, оқушылардың мүсіндеу өнеріне деген қызығушылығын арттырып отырады;</p> <p>оқушыларды таза еңбек ете білуге, табандылыққа, шыдамдылыққа, ұқыптылыққа баулиды;</p> <p>әр оқушымен жеке дара жұмыс жүргізе отырып, оларды шығармашылықта еңбек етулеріне бағыт беріп отырады;</p>	<p>былдауы және қажеттілікте қолдануы;</p> <p>мүсін өнерін арқылы оқушыларды оқытып-тәрбиелеуде әдіс-тәсілдерінің ықпалдылығының мол екенін жете ұғынуы;</p> <p>мүсін өнерін бүгінгі таңда оқушылардың сана-сезімін ояту тұрғыдан оқу-тәрбие кеңінен пайдаланудың қажеттігін түсінуі;</p> <p>мүсін өнерін педагогикалық мамандыққа ендіруге көзқарасы жоғары деңгейде;</p>
--	---	--

Мүсіндеу өнері түрлерін тіршілікке қажеттілікте, көркемделуіне байланысты қолөнер дәріптеуші мүсін түрлерінің ішінен белгілі бір немесе бірнеше жанрда композицияның ішкі (заңы, тәсілі,

эстетикалық сапасы) және сыртқы (көлемі, фактурасы, техникалық тәсілдерде) формасында, көрерменге түйсініп қабылдауын ескереді [4.174-178]. Қолөнер дәріптеуші зияткерлігіне, эмоционалды және рационалды қабылдауына байланысты көркем зат немесе бұйым жасайды. Демек, оқу-тәрбиеде тұтас педагогикалық процестің бір саласы ретінде қарастырылады.

1 сурет – Мүсіндеу өнерінің құрылымы.

Әдебиеттер

1. <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
2. ҚР мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министірлігі қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздіктері топтама педагогика және психология – Алматы, – «Мектеп», 2002.
3. Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. Педагогический словарь. Для студентов высш. и сред. Пед. Учеб. Заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001, – С.176
4. Құдабаева К.И., Айтмуханова П.М. Дизайн теориясы мен әдіснамасы: Дизайн және бейнелеу өнері, Саулет дизайны, полиграфия студенттеріне, оқытушыларға арналған оқу құралы./ – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2022-317 бет. Екінші басылым.

ӘОЖ 378:7
МРНТИ: 07.00.10

А.А. Сағимбаев¹, С.Ж. Бодиков,² А.М.Тышқанбай,³ Е.М. Темірғалиев⁴

*¹Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент
Қазақстан, Ақтөбе, adun_8s@mail.ru*

*²Академик Е.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, аға оқытушы,
Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі,
Ұлттық дизайн академиясының академигі,
Қазақстан, Қарағанды, Seyfolla_aa@mail.ru*

*³Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,
магистрант, Қазақстан, Ақтөбе*

*⁴Академик Е.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
аға оқытушы, магистр, Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі,
Қазақстан, Қарағанды*

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТУРАЛЫ

Аңдатпа

Мақалада шығармашылықты дамытудың педагогикалық мәселелері білім алушының ойлау қабілетін қалыптастыру заңдылықтарын ескере отырып, соның негізінде шығармашылыққа оқытудың әдістемесін, мазмұны мен оны шешудің оңтайлы жолдарын қарастыру басты мақсат саналады. Зерттеліп отырған мәселе бойынша қолданылған әдістің мәні дәйекті түрде жүзеге асырылатын өзара іс-әрекеттердің байланысы: зерттелетін тақырыптың барлық қарама-қайшылықтарын шоғырландыратын нысанды таңдау және шығармашылық қызметтің нақты үдерістерінің осы қарама-қайшылықтары арқылы «өту» болып отыр. Таңдау нысанына қойылатын негізгі талаптар, біріншіден, кез-келген шығармашылық ізденістің қарапайым, негізгі, жаппай, жүздеген рет кездесетін элементінің болуы; *екіншіден*, іздеу қызметінің барлық қарама - қайшылықтарын шоғырландыру және *үшіншіден*, нысанды түбегейлі жаңа қасиеттерде анықтау құралы ретінде әрекет ету, яғни, табиғи даму механизмін көрсететін нақты, осы нысандарды өзгертетін іс-әрекет, қарапайым шығармашылық талпыныста жататыны рас. Жалпы алғанда, бейнелеу өнеріндегі іс-әрекеттегі шығармашылық іс-әрекет жаңа технологиялық идеяны алуға бағытталған және бұрын белгілі болмаған қасиеттерде белгілі нысандарды немесе жүйелерді анықтау (таңдау) ретінде жүзеге асырылатын ойлаудың жедел мазмұны болып есептеледі.

Психологтар мен әлеуметтанушылар іс-әрекеттің күшті «ішкі» құлшыныстың, яғни оның еңбек әрекеттерінің пәндік-операциялық мазмұнына негізделген мотивациясы болған кезде ғана «жағымды» болатындығын дәлелдеген. Адамның табиғатына тән еңбек үрдісіне міндетті түрде қатысудың жалғыз ішкі ынталандыруы – ол үдерісті іздеу әрекеті түрінде жүзеге асыру, яғни, іздеу санасымен басқарылады. Тек ізденіс, адамның миы мен денесін бір интеллектуалды күш-жігермен «байланыстырылады», ол жағдай өнімді іс-әрекеттердің «тініне» «тастайды», тіпті олардың орындылығы немесе орынсыздығы туралы жанама ойды жоққа шығарып жатады.

Түйін сөздер: Педагогикалық мәселелер, әдістеме, ойлау, шығармашылық, бейнелеу өнері, зерттеу, психология, әдістеме, объектілер, қалыптастыру

. Сагимбаев А.А.¹, Тышканбай А.М.², Бодиков С.Ж.³, Темиргалиев Е.М.⁴

¹Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова,
кандидат педагогических наук, доцент
Казахстан, Актюбе, adun_8s@mail.ru

²Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, магистрант
Казахстан, Актюбе

³Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, старший преподаватель
Член Евразийского Союза Дизайнеров, Академик Национальной Академии Дизайна Казахстана,
г. Караганда, Sevfollla_aa@mail.ru

⁴Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова,
старший преподаватель, магистр Член Евразийского Союза Дизайнеров, Казахстана,
г. Караганда, teta_012@mail.ru

О ФОРМИРОВАНИИ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются педагогические проблемы развития творчества и закономерности формирования мышления обучающегося, где главной целью является разработка методики, содержания обучения творчеству и оптимальные пути его решения. Основной целью статьи является рассмотрение педагогических вопросов творческого развития с учетом закономерностей формирования мыслительных способностей учащихся, на основании чего рассмотреть методику, содержание и оптимальные решения обучения творчеству. Суть метода, используемого в исследовании, заключается в связи последовательных взаимодействий: выбора объекта, в котором сочетаются все противоречия изучаемой темы, и «перехода» через эти противоречия конкретных процессов творческой деятельности. Основными требованиями к объекту выбора являются, во-первых, наличие простых, основных, универсальных, сотен повторяющихся элементов любого творческого поиска; во-вторых, сконцентрировать все противоречия поисковой деятельности, в-третьих, выступить средством опознания предмета в принципиально новых свойствах, т. творческое стремление. В целом творческая деятельность в изобразительном искусстве представляет собой операциональное содержание мышления, направленное на получение новой технической идеи и осуществляемое как идентификация (выбор) известных объектов или систем по неизвестным ранее свойствам.

Психологи и социологи доказали, что действие «положительно» только тогда, когда имеется сильная «внутренняя» мотивация, т. е. мотивация, основанная на предметно-операциональном содержании его работы. Единственным внутренним стимулом к обязательному участию в трудовом процессе, заложенным в природе человека, является осуществление процесса в форме поисковой деятельности, то есть под контролем поискового сознания. Только поиск «связывает» мозг и тело человека единым интеллектуальным усилием, которое «вбрасывает» ситуацию в «ткань» продуктивных действий и даже отрицает косвенное представление об их уместности или неуместности.

Ключевые слова: Педагогические проблемы, методика, мышление, творчество, изобразительное искусство, исследования, психология, методология, объекты, формирование

Sagimbaev A.A.,¹ Tyshkanbay A.M.,² Bodikov S.Zh.,³ Temirgaliev E.M.⁴

¹*Aktobe Regional University named after K. Zhubanov,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Kazakhstan, Aktobe, adun_8s@mail.ru*

²*Aktobe Regional University named after K. Zhubanov,
undergraduate Kazakhstan, Aktobe*

³*Karaganda University named after academician E.A. Buketov, senior lecturer
Member of the Eurasian Union of Designers, Academician of the National Academy of Design of
Kazakhstan, Karaganda, Seyfolla_aa@mail.ru*

⁴*Karaganda University named after Academician E.A. Buketov, Senior Lecturer, Master
Member of the Eurasian Union of Designers, Kazakhstan, Karaganda, tema_012@mail.ru*

ON THE FORMATION OF CREATIVE THINKING

Abstract

This article discusses the pedagogical problems of the development of creativity and the patterns of formation of the student's thinking, where the main goal is to develop methods, content of teaching creativity and optimal ways to solve it. This article discusses the pedagogical problems of the development of creativity and the patterns of formation of the student's thinking, where the main goal is to develop a methodology, the content of teaching creativity and the best ways to solve it. The main purpose of the article is to consider the pedagogical issues of creative development, taking into account the patterns of formation of the mental abilities of students, on the basis of which to consider the methodology, content and optimal solutions for teaching creativity. The essence of the method used in the study lies in the connection of successive interactions: the choice of an object that combines all the contradictions of the topic under study, and the "transition" through these contradictions of specific processes of creative activity. The main requirements for the object of choice are, firstly, the presence of simple, basic, universal, hundreds of repeating elements of any creative search; secondly, to concentrate all the contradictions of search activity; thirdly, to act as a means of identifying an object in fundamentally new properties, i.e., creative striving. In general, creative activity in the visual arts is the operational content of thinking aimed at obtaining a new technical idea and carried out as the identification (selection) of known objects or systems according to previously unknown properties.

Psychologists and sociologists have proven that an action is "positive" only when there is a strong "intrinsic" motivation, that is, motivation based on the subject-operational content of its work. The only internal incentive for mandatory participation in the labor process, inherent in human nature, is the implementation of the process in the form of search activity, that is, under the control of the search consciousness. Only the search "links" the brain and body of a person with a single intellectual effort, which "throws" the situation into the "fabric" of productive actions and even denies the indirect idea of their appropriateness or inappropriateness.

Keywords: Pedagogical problems, methodology, thinking, creativity, fine arts, research, psychology, methodology, objects, formation

Бүгінгі таңда педагогика ғылымы мен практикасының басты міндеттерінің бірі болып саналатын – шығармашылық тұлғаны қалыптастыру, тұлғаның шығармашылық қабілетін арттыру мәселесіне фәлсафашылар, психологтар мен педагогтар аса мән беріп отырғаны рас.

Ғылыми-техникалық прогресс жағдайында адам мен өнер арасындағы қарым-қатынастың дәстүрлі фәлсафасынан бөлек өсіп келе жатырған ұрпақтың дүниетанымдық көзқарасы, уақыт өткен сайын ерекше мазмұнға ие болып отыр. Көп жағдайда қарама-қарсы тенденциялар соқтығысатыны белгілі: бір жағынан, технологияның алпауыт күші туралы түсінік, екінші жағынан, оның таралуына қарсылық көрсетуші технофобияның өз әсерін тигізіп отыратыны рас.

Шығармашылықты дамытудың педагогикалық мәселелерін шешу шығармашылық ойлауды қалыптастыру заңдылықтарын ескерусіз және олардың негізінде шығармашылыққа оқытудың әдістемесін, мазмұны мен оңтайлы жолдарын қарастырусыз мүмкін емес екені белгілі. Психология және оның кез-келген көрінісіндегі шығармашылық саналы және бейсаналық, қатаң есептеу мен интуитивті түсініктердің күрделі қоспасы екені анықталып болған, сонымен қатар, шығармашылық-

тың негізгі критерийі ретінде көбінесе оның құрылымы, динамикасы мен тетіктері емес, іс-әрекет нәтижесіне баса назар аударылып жатады.

Бейнелеу шығармашылыққа жүйелі көзқарасты және шығармашылықты бағалаудағы біржақтылықты ескере отырып, өз ойын, С.Р. Микулинский «шығармашылық қызметтің өнімі және оны тудырған үдерістер және олардың ішкі қарым-қатынасы жіті зерттелуі қажет екенін есептей отырып, «шығармашылықтың тиімді және процедуралық жақтары тек абстракцияда айшықталады, психология сол аспектілерді негізінен екінші жаққа шығарады, ал ол жағдайды зерттейтін болсақ, үдерістер арқасында қол жеткізілген әсердің табиғаты туралы белгілі бір идеялар туындыға өз әсерін тигізетіні сөзсіз», деп тұжырымдайды [1].

Шығармашылық іс-әрекет мәселелерін қарастыру кезінде шығармашылықтың өзара байланыстының екі жағын іс-әрекеттің нәтижесі мен оның жүргізілу үдерісін ескеру қажеттілігінен туындап отыратыны белгілі. Бұл тәсіл, біздің ойымызша, шығармашылық қызметке кірудің әдістемелік мүмкіндіктерін кеңейтуге толық мүмкіндік беретіні сөзсіз. Сонымен қатар, бұл шығармашылық үдерістің негізгі кезеңдерін орындау үшін ғана қолайлы, дейтін болсақ, мәселені түсінген сәттен бастап оны практикалық іске асыруға оңтайлы қадамдар жасау қажет.

Шығармашылық үдерістің және оның жеке бөліктерінің шығармашылық іс-әрекет барысында толық циклімен байланысы оларды бейнелеу және сәндік-қолданбалы шығармашылықты дамыту бойынша педагогикалық жұмыста тәуелсіз компоненттер ретінде пайдалануға қосымша мүмкіндіктер туғызады, бірақ бейнелеу шығармашылығы үдерістің күрделілігі мен әмбебаптығымен түсіндірілетін «оқушылардың бейнелеу шығармашылығы» термині әлі де, толықтай айқындалып болған жоқ, десек қателеспейміз.

«...Шығармашылық ұғымы, – деп атап өтеді А. Леонтьев, – адам қызметінің барлық салаларын камтиды, адамдарға қоршаған әлемді және өздерін жетілдіруге, жаңа, әлі белгісіз, жоқ нәрсені жасауға арқау болады» [2. С. 6-7] энциклопедияларда «шығармашылық қоғамдық маңызы бар жаңа материалдық және рухани құндылықтарды құратын адамның іс-әрекеті. Шығармашылық, жеке адамның еңбегі мен күш-жігерінің нәтижесі бола отырып, әрқашан әлеуметтік сипатта болады», деп айшықталады [3]. Қазіргі отандық зерттеушілер бір ғана анықтамаға жүгінеді. Ол «шығармашылық қызмет арқылы біз алдын-ала белгілі нәтижелерге әкелетін белгілі ережелер, әдістер арқылы қолданылатын іс-әрекет және де әлеуметтік маңызы бар жаңа, белгісіз санаға бағытталған еңбек, деп түсінеміз», деп тұжырымдалады [4]. Шамамен бірдей мазмұн өнертабыс ұғымына шығармашылық қызметтің нысаны ретінде енетіні белгілі. Өнертапқыштық құқық саласындағы негізгі заң актісі – «жаңалық ашылулар және рационализаторлық ұсыныстар туралы ереже» – жаңа өнертабыс, деп танылады және ұлттық экономиканың, әлеуметтік-мәдени құрылыстың немесе елдің кез-келген саласындағы мәселені шығармашылық тұрғыдан шешу айтарлықтай айырмашылыққа ие және ол өз оң нәтиже береді, деп есептейміз [5]. Осылайша, жаңалық пен әлеуметтік маңыздылық жалпы шығармашылықтың, әсіресе өнер саласындағы шығармашылықтың ерекше белгілері ретінде танылатыны белгілі. Дәл осындай белгілер мектеп оқушыларының бейнелеу және сәндік-қолданбалы шығармашылығын анықтауға негіз болады: «...балалардың шығармашылығы – бұл пайдалы және маңызды жаңалық белгілері бар әртүрлі нысандар құрылатын қызмет түрі» [6]. Көріп отырғанымыздай, мектеп оқушыларының шығармашылығы мен ересектердің шығармашылығы арасында ешқандай аса айырмашылық жоқ: екі жағдайда да, жаңа материалдық құндылықтар туындайтыны белгілі.

Бейнелеу шығармашылықты бағалаудағы педагогикалық аспектіні бөліп көрсету үшін зерттеушілердің көпшілігі объективті немесе субъективті болуы мүмкін «жаңалық» ұғымын нақтылауға жүгінетіні рас. Соңғы жағдайда, тек оқушының өзі үшін жаңалық ашып, ересектердің жұмысында, шығармашылық шешім адамзаттың ғасырлар бойы жинақталған ұжымдық тәжірибесінің алдында емтихан өткізеді, десек артық айтқан болмаймыз. Бірақ оқушылар үшін бұл міндетті емес. Шығармашылық шешімнің нәтижесі оқушының өзі үшін жаңа болуы жеткілікті, оны тек оқу үдерісінен алған жеке тәжірибесімен, білімімен, дағдыларымен және шығармашылық іс-әрекеттегі практикалық тәжірибесімен салыстыруға болады. Жаңашылдықты түсіну кезінде бейнелеу өнерінің мүмкіндіктері едәуір кеңейе түседі және ол көрнекі іс-әрекет болып табылады, оның өнімі бұрыннан бәріне белгілі болуы мүмкін, оны алған адамнан басқа, осы өнімді жасау жолдарын да «жаңалық», деп айтуға болады.

Көптеген психологтар мен мұғалімдердің зерттеулеріне сәйкес, жасөспірімдер мен ересектер шығармашылығы бірдей физиологиялық-психологиялық негізге ие, белсенділік және шиеленіс кезеңдерімен сипатталады. Оқушылардың шығармашылық іс-әрекетін арттыруды жүзеге асыру үшін оларға өнертапқыштар мен рационализаторларға тән жеке қасиеттерді бойларына қалыптастыру және оны олар іске асыра алулары да қажет екені белгілі.

Оқушылардың ізденіс барысында жоспарлаған «өнімдері» олардың іс-әрекетінің мақсаты болып табылады. Нәтижесінде олардың «жаңа өнімдері» бейнелеу шығармашылығына қойылатын негізгі талаптарға жауап бере, отырып, ол маңыздылығы және пайдалылығы жағынан да субъективті жаңалық болып саналады.

«Бейнелеу өнері – бұл баланың ақыл-ой белсенділігінің дамуы, қиялдау арқылы заңдылықтар мен құбылыстарды қолдану барысында, оны байыта түсудегі субъективті, объективті жаңалық, болып табылады, және оны өзіндік ерекшелікпен, пайдаланудағы іс-әрекет», деп тұжырымдалады [7].

Бейнелеу өнері саласында тұтас педагогикалық жүйені құру қажеттілігі осы іс-әрекет түріне деген қызығушылықтың артуымен, оқуға және шығармашылық ойлауды дамытуға қатысты жеке зерттеулер пайда болуымен тікелей байланысты. Алайда, олардың мағынасын төмендетпей, кез-келген жеке мәселені білім алушылардың визуалды қабілеттерін арттыру мен дамытудың барлық жүйесінен бөлек қарастыруға және оны толық шешуге болмайтынын атап өткен жөн. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, мұндай жүйе педагогиканың негізгі ережелеріне, педагогика мен психологияның жетістіктеріне, білім беру мекемелерінің озық тәжірибесіне негізделуді қажет етеді. Сондай-ақ, бүгінгі күн тәртібіндегі білім беру технологиялары дайындық үдерісін реттеуге арналған және ғылыми-техникалық прогреске тез жауап беру қабілетіне ие болуыды талап етеді. Сонымен, жүйенің құрылымына салыстырмалы түрде тәуелсіз компоненттер, сыныптық және сыныптан тыс шаралар жүйесі, білім, дағдылар жүйесі, оқу материалының мазмұны, оқыту әдістері, әр сабақтың жеке сәттері кіреді. Көлемдік-құрылымдық тәсілге келетін болсақ, ол негізінде келесі мәселелерді болжайды:

- а) зерттеу және зерттеу объектісін жүйе ретінде қарастыру;
- ә) жүйе элементтерінің көптеген факторларын анықтау;
- б) осы жиынның ішінде байланыс орнату;
- в) жүйенің және оның жекелеген элементтерімен өзара әрекеттесу принциптерін анықтау;
- г) элементтерді маңыздылығы бойынша бөлу және оны жіктеу;
- ғ) жүйенің құрылымы мен ұйымдастырылуын анықтау;
- д) жүйенің негізгі қағидаттарын талдау және нәтижелерге қол жеткізуді қамтамасыз ететін басқару үдерістерін зерделеу болып саналады.

Жүйенің тұтастығын бұзбай жұмыс істеуді қоса алғанда, барлық факторларды ескеру тек шындық пен білімнің күрделі құбылыстарына деңгейлік көзқарас негізінде мүмкіндік беретіні белгілі.

Модельдеу – бұл тек бізді қызықтыратын нысанның өзі болып, қана қоймай, көмекші жүйе немесе нақты, дерексіз түрде әрекет ететін нысанның негізгі функционалды байланыстарына ең әсер етуші факторлары – ішкі де, сыртқы зерттелетін нысанның жанама зерттелуі, деп білуіміз қажет. Математикалық модель, модельденетін нысанды білудің құралы бола отырып, оның өзі зерттеу нысанына айналатыны дәлелденді [8].

Білім алушыларды бейнелеу өнері негіздеріне оқыту үдерісін жүйе ретінде талдай отырып, негізгі жүйені құрайтын қасиеттер ретінде:

- жеке тұлғаның жан-жақты, үйлесімді дамуына қоғамның талаптардын толық көздейтін білім беру мазмұнын құру туралы тұтастық бірлік туралы түсінік;
- негізгі маңызды компоненттердің бөлінуін қамтамасыз ететін білім беру мазмұны элементтерінің ғылыми және практикалық салмағы туралы түсінік; – мазмұнның қолда бар оқу-әдістемелік және материалдық базаға сәйкестігі туралы түсінік;
- білім беру технологиялары саласында шығармашылық білім беру мазмұнын құрудың халықаралық тәжірибесіне сәйкестілік туралы түсінігі;
- оқыту, ынталандыру және бақылау әдістерінің оңтайлы үйлесімін таңдауға байланысты оқытудың тиімділігі туралы түсінік.

Оңтайлы оқу – тақырыптық жоспарларды әзірлеу үшін мазмұнды ғылыми негізделген таңдау болуы өте маңызды, бұл жағдай оқыту үрдісінде жаңа әдістер мен түрлі компьютерлік бағдарламаларды пайдалануда оқу үдерісін оңтайлы шешуге мүмкіндік беретіні сөзсіз. Оқыту

мазмұны бүкіл оқу үдерісінің жоғары ғылыми деңгейін қамтамасыз етуге бағытталатыны белгілі. Табысты жұмыс істеу үшін қолданыстағы жүйені оқу үдерісін оңтайландыру принципімен толықтыратыны белгілі, және ол бірқатар нұсқалардың ішінен оңтайлы нұсқаны саналы түрде таңдауды талап етеді. Бұл жағдайда мұғалім мен оқушының уақыты мен күш-жігерін ұтымды жұмсай отырып, білім беру, тәрбие және даму мәселелерін шешудің максималды тиімділігін қамтамасыз етуі қажет. Тек оңтайлы және шамадан тыс мүмкіндіктерді ұтымды пайдалану оң нәтиже бере алады, деп есептейміз [9].

Көркем шығармашылық іс-әрекеттің тәжірибесін қалыптастыру үдерісінде орын алатын жеке қайшылықтар тұтастай алғанда бүкіл білім беру жүйесіне қатысты. В.А. Сластенин атап өткендей, оқу үдерісінде білім алушылардың жауап (пассивті) позициясы мен маман – түлек іс-әрекетінің бастамашыл сипаты арасындағы қайшылық білім беру үдерісінің шығармашылық сипатын күшейтудің қазіргі тенденциясына байланысты одан да өткір сезіледі. [10, Б.18-19]

Іс-әрекет – бұл «адамның табиғи және әлеуметтік шындықты максатты түрде өзгертуі», деп тұжырымдалады [11]. Егер шығармашылыққа баса назар аудару белгілі бір қызмет түріне тән болса және бұл үрдіс жеке немесе ұжымдық шығармашылықтың ажырамас бөлігі болатын болса, онда осы үдеріске қатысушылар жеке шығармашылық әлеуетін арттырған кезде мұндай әрекеттің шығармашылық сипат толыққанды, деуге болады.

Жаңа ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы және оларды Қазақстанда енгізу соңғы онжылдықтарда қазіргі баланың жеке басының дамуына белгілі бір із қалдырғаны туралы айта кеткен жөн. Жаңа ақпараттың, жарнаманың қуатты ағымы, теледидарда компьютерлік технологияны қолдану, ойын компьютерлік бағдарламаларын, электронды ойыншықтарды тарату баланың тәрбиесі мен оның айналасындағы әлемді қабылдауға үлкен әсерін тигізіп жататыны рас. Оның сүйікті практикалық іс-әрекетінің сипаты да айтарлықтай өзгеріп, ойындар арқылы сүйікті кейіпкерлері мен хоббиі, талғамы да өзгеруі мүмкін.

Зерттеліп отырған мәселе бойынша қолданылған әдістің мәні дәйекті түрде жүзеге асырылатын өзара іс-әрекеттердің байланысы: зерттелетін тақырыптың барлық қарама-қайшылықтарын шоғырландыратын нысанды таңдау және шығармашылық қызметтің нақты үдерістерінің осы қарама-қайшылықтары арқылы «өту» болып отыр. Таңдау нысанына қойылатын негізгі талаптар, *біріншіден*, кез-келген шығармашылық ізденістің қарапайым, негізгі, жаппай, жүздеген рет кездесетін элементінің болуы; *екіншіден*, іздеу қызметінің барлық қарама - қайшылықтарын шоғырландыру және *үшіншіден*, нысанды түбегейлі жаңа қасиеттерде анықтау құралы ретінде әрекет ету, яғни, табиғи даму механизмін көрсететін нақты, осы нысандарды өзгертетін іс-әрекет, қарапайым шығармашылық талпыныста жататыны рас. Жалпы алғанда, бейнелеу өнеріндегі іс-әрекеттегі шығармашылық іс-әрекет жаңа технологиялық идеяны алуға бағытталған және бұрын белгілі болмаған қасиеттерде белгілі нысандарды немесе жүйелерді анықтау (таңдау) ретінде жүзеге асырылатын ойлаудың жедел мазмұны болып есептеледі.

Психологтар мен әлеуметтанушылар іс-әрекеттің күшті «ішкі» құлшыныстың, яғни оның еңбек әрекеттерінің пәндік-операциялық мазмұнына негізделген мотивациясы болған кезде ғана «жағымды» болатындығын дәлелдеген. Адамның табиғатына тән еңбек үрдісіне міндетті түрде қатысудың жалғыз ішкі ынталандыруы – ол үдерісті іздеу әрекеті түрінде жүзеге асыру, яғни, іздеу санасымен басқарылады. Тек ізденіс, адамның миы мен денесін бір интеллектуалды күш-жігермен «байланыстырылады», ол жағдай өнімді іс-әрекеттердің «тініне» «тастайды», тіпті олардың орындылығы немесе орынсыздығы туралы жанама ойды жоққа шығарып жатады.

Қоршаған әлемді шығармашылық тұрғыда қабылдай алу немесе «көре білу» – толыққанды операциялық ұғым, деп қабылдау дұрыс емес. Бұл жеке тұлғаның жан-жақты сипаттамасы, десек болады, онсыз шығармашылық ізденісті іс жүзінде айқындап көрсету мүмкін еместігін, айта кеткен жөн. Бұл тұжырымдаманың мәні адамның қоршаған әлем нысандарын қабылдауға және бағалауға деген табиғи қабілетінде, біріншіден, белгілі бір шығармашылық үрдістің белсенді мазмұны ретінде әрекет етуге, кем дегенде белгілі бір дәрежеде шешім қабылдауға, екіншіден, оның «толық зерттелмегендігіне», «зеттеу қажеттілігіне» басты назар аудару.

Қорытындылай келе, қоғамның өміршеңдігі, оның ұлттық қауіпсіздігі, ең алдымен, азаматтардың білім деңгейімен анықталатыны рас.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесін, мамандардың білімін жалған әл-ауқаттың елесін тудыратын «қол жеткен жетістіктерден» емес, өмір сүрудің жаңа, бұрын-соңды болмаған қатаң талаптарын

ескере отырып бағалау керек. Әлеуметтік-гуманитарлық, әлеуметтік және техникалық ғылымдардың барлық салаларындағы білім көлемін бұрынғы стандарттармен салыстыруға болмайды. Сондықтан оқу-тәрбие қызметінде жетістікке жетуге кепілдік беретін педагогикалық технологияларға аса назар аударылады.

Болашақта білім алушылар өмірдің әртүрлі салаларында заманауи технологияларды пайдаланып, қана қоймай, шығармашылықтың экономикалық және әлеуметтік маңызын жете түсінумен қатар, олардың заманауи технологияларды пайдалануда зор үлес қосатынына сенімдіміз.

Әдебиет

1. Микулинский С. Р. // Вопросы истории естествознания и техники. – 2017. – Т. 38, № 3. – С. 530-552.
2. Леонтьев А. Н. Как рождаются таланты // Неделя. – 1969. – № 17. – С. 6-7
3. Энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. М. – 1986. – С. 1600.
4. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности. – Питер: – Спб; 2009. – С. 390.
5. Закон Республики Казахстан «Об авторских и смежных правах», Алматы: Данекер. 2001. – С. 17.
6. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – С. 256.
7. Комарова Т. С. Изобразительная деятельность в детском саду. – 3-е изд. испр. и доп. – М.: Мозаика-Синтез, 2006. – С. 56.
8. Сидоренко Е. Методы математической обработки в психологии. – СПб: 2001. – С. 346.
9. Таубаева Ш. Т. Научные основы формирования исследовательской культуры учителя общеобразовательной культуры учителя общеобразовательной школы. Автореферат на соискание ученой степени доктора пед. наук. Алматы: 2001. – С. 29.
10. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1998. – С. 512., – С. 18-19.
11. Российская пед. энциклопедия: В 2-х т. / Гл. ред. В. В. Давыдов. – 1993. – Т. 1. – С. 608.

ӘОЖ 378

МРНТИ 11.25.41

А. Т. Қожағұлов

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
«Көркем білім» кафедрасының аға оқытушысы,
Қазақстан, Алматы қ., aidyn.kozhagulov@bk.ru

БІЛІМ МЕН МӘДЕНИЕТ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БАЙЛАНЫСЫ

Аңдатпа

А. Т. Қожағұловтың «Білім мен мәдениет құрылымының әлеуметтік байланысы» мақаласында білім беру процесі мен мәдениет философиясының өзара байланысының қалыптасуы қарастырылады. Ғалымдардың білім мен мәдениеттің өзара байланысы, интеграциясы туралы әртүрлі көзқарастарының мысалдары келтіріледі.

Білім берудің жоғары мәні мен мақсаты – әр адамның шығармашылық арқылы мәдениеттік құндылықтарды біліп, оларды сақтап, мейлінше дамытуға ат салысуын қамтамасыз етуі қажет. Сонымен қатар мақала білім мен мәдениеттің өзара байланысын қарастыра отырып, оның қазіргі әлемдік және отандық мәдениетке интеграциялануын қамтамасыз етуін қарастырады. Мақалада білім беру жүйесінің мәдени-философиялық компоненттері ерекше қарастырылады, аталған мәселе бойынша білім беру мен мәдениеттің интеграциясымен айналысатын ғалымдардың әдебиеттеріне арнайы талдау жасалады.

Түйін сөздер: Білім, мәдениет, өнер, философия, педагог, творчество, студент.

Кожажулов А.Т.

*Ст. преподаватель кафедры «Художественного образования»,
КазНПУ имени Абая Казахстан, г. Алматы, aidyn.kozhagulov@bk.ru*

СОЦИАЛЬНАЯ СВЯЗЬ ОБРАЗОВАНИЯ И СТРУКТУРЫ КУЛЬТУРЫ

Аннотация

В статье А.Т.Кожажулова «Социальная связь образования и структуры культуры» рассматривается формирование взаимосвязи образовательного процесса и философии культуры. Приводятся примеры различных взглядов ученых на взаимосвязь, интеграцию образования и культуры.

Высшая ценность и цель образования – обеспечить, чтобы каждый человек через творчество познал культурные ценности, способствовал их сохранению и развитию. В статье также рассматривается взаимосвязь образования и культуры, обеспечение ее интеграции в современную мировую и отечественную культуру. А также особое внимание уделяется на культурно-философские компоненты системы образования, проводится специальный анализ литературы ученых, занимающихся интеграцией образования и культуры по данной проблеме.

Ключевые слова: Образование, культура, искусство, философия, педагог, творчество, студент

A.T. Kozhagulov

*Senior lecturer of the Department of "Art Education",
KazNPU named after Abai Kazakhstan, Almaty, aidyn.kozhagulov@bk.ru*

SOCIAL CONNECTION OF EDUCATION AND THE STRUCTURE OF CULTURE

Abstract

In the article by A. T. Kozhagulov “The social connection of education and the structure of culture”, the formation of the relationship between the educational process and the philosophy of culture is considered. Examples of different views of scientists on the relationship, integration of education and culture are given.

The highest value and purpose of education is to ensure that every person learns cultural values through creativity, contributes to their preservation and development. The article also discusses the relationship between education and culture, ensuring its integration into modern world and domestic culture. In addition, special attention is paid to the cultural and philosophical components of the education system, a special analysis of the literature of scientists involved in the integration of education and culture on this issue is carried out.

Keywords: Education, culture, art, philosophy, teacher, creativity, student

Кіріспе

Жаңа өмір қарқыны - білім беру саласының көз ілеспейтін жылдамдықпен өзгеріп, заманауи талаптарға жауап беруін талап етуде. Кез келген күрделі шығармашылық міндеттер мен мақсаттарды шеше алатындай, теориялық білімі мен тәжірибелік икемділігі бар мамандарды дайындау – бүгінгі ЖОО-ның білім беру үрдісінің басты міндеттерінің бірі болып отыр. Студенттердің алған білім сапасы сауатты құрылған оқу бағдарламасына тікелей байланысты болған соң, білім беру жүйесінде көптеген өзгерістер жасауды қажет етеді. Бүгінгі күні білім беруді мәдениет аясында жүзеге асырудың мәселесі күн тәртібіне шығып отыр. Білім беру мен мәдениеттің өзара байланысы, мұғалімнің педагогикалық мәдениеті, білім беруді гумандандыру мен гуманитарландыру, мұғалімнің

мәдениеттанулық даярлығы мәселелерінің өзектілігі осы саладағы ғылыми ізденістердің қажеттігін анықтайтын бірқатар объективті факторлардың әсерінен болып отыр. Олардың қатарына мыналарды жатқызуға болады: мемлекеттер арасындағы байланыстардың кенеюі, әлеуметтік болмыстың барлық қабатын көктей өтетін құбылыс ретіндегі мәдениет феноменінің терең пайымдалуы, гуманистік парадигманың әлеуметтік-мәдени үдерістің басты доминанты ретінде қалыптасуы, ғылымдағы интегративті үдерістердің күшеюі және т.б. Қазіргі білім берудің басты мақсаты қандай да бір саладағы жоғарғы кәсіби маманды даярлау ғана емес, әртүрлі ұлттардың, нәсілдердің өкілдері мен мәдениет және сенім иелерімен қарым-қатынасқа түсуге, гуманистік демократиялық құндылықтарға негізделген мәдени және ұлттық плюрализм қоғамында өмір сүруге қабілетті және дайын «мәдени адамды» даярлап шығару болып табылады.

Сондықтан да өткен ғасырдың соңғы онжылдықтарынан бастап білім беру саласындағы гуманитарлық функцияны дамытатын мәдениеттанулық қырларды күшейтумен, мәдениет шеңберіндегі гуманитарлық білімнің мазмұнын тереңдетумен сипатталатын пәнаралық түсіндірмеге деген қажеттілік оқу бағдарларынан аңғарыла бастады.

Негізгі бөлім

Адамның мәдени мәнінің қалыптасуы мәселесін білім берумен тығыз байланыста әлемдік педагогикалық ойда қалай қарастырылғанын алдыңғы тарауда сипаттап өттік. Бұл мәселеге орыс ойшылдарының да ден қойғанын айта кету керек. Н.А. Бердяев, Н.О. Лосский, П.Ф. Флоренский, М.М. Бахтин және басқалары адам өзінің рухани мәніне мәдениетті игере, жарата отырып жетеді, адамның мәдени мәні оның тұтастығының жүйелі құрамдас бөлігі екенін атап өткен болатын [1]. Ал қазіргі заманғы білім берудегі гумандандырудың қажеттілігін түсіну үшін Л.М. Предтеченская, Е.Н. Ильин, Р.Штейнер, М.Монтессори және т.б. авторлығымен жаңа әдістемелер мен технологиялар пайымдалды [2 с. 28].

Замана талабы мен білім беру үлгілерінің эволюциялық дамуы тек бір пәннің аймағымен шектеліп қана қалмай, пәнаралық сипатымен көзге түсетін ағартушылық пен мәдениеттің интеграциясы мәселесін көтереді. Бұл мәдениеттің субъекті ретіндегі адам туралы, тұлғаның шығармашылық мәні туралы, мәдениетті игерудің тетіктері мен шарттары туралы жүйелі көзқарастар мен интегративті тәсілді қажет етеді. Ғылымдар жүйесіндегі педагогиканың осындай орны оны басқа ғылымдармен тығыз диалектикалық байланыста қарастыруға жетелейді.

Педагогикадағы әдіснамалық қызметті атқаратын философиямен педагогиканың байланысы анағұрлым тұрақты әрі жемісті болып келеді. Педагогикалық ізденістің бағыты мен оның нәтижелері зерттеушілердің философиялық көзқарастары жүйесіне (материалистік, идеалистік, диалектикалық, прагматикалық, экзистенциалдық және т.б.) тәуелді болып келеді. Философия ғылыми танымның тәсілдері мен жалпы ұстындары жүйесін даярлайды, педагогикалық тәжірибені пайымдау мен педагогикалық тұжырымдамаларды қалыптастырудың теориялық негізі болып табылады. Педагогикалық айғақтар мен құбылыстар оларды философиялық тұрғыда негіздемей, ғылыми мәртебеге ие бола алмайды. Екінші қырынан алғанда, педагогика философиялық идеяларды сыннан өткізу мен енгізудің «полигоны» болып табылады. Педагогика адамның дүниетанымының қалыптасуының жолдары мен құралдарын жасақтайды.

Қазіргі педагогика үшін, мейлі ол биология, психология, медицина, антропология, информатика, әлеуметтану, саясаттану болсын, әрқилы гуманитарлық және жаратылыстық ғылым салаларымен өзара тығыз байланыс тән. Дегенмен, ағартушылық мәдениеттің бір бөлігі саналады, сондықтан педагогика мәдениеттің элементі ретінде қарастырылуы тиіс. Адам мен қоғамның педагогикалық мәдениеті тұтастай алғанда, қазіргі әлемдік мәдениеттің құрамдас бөлігі саналады, педагогикалық мәселелердің жалпымәдени түбірі бар екені даусыз. Сондықтан педагогиканың мәдениеттанумен байланысы аса маңызды болып саналады.

Отандық философиялық ғылымдарда да білім беруді мәдениеттандыру мәселесі терең зерттеле қоймаған салалардың біріне жатады. Бұл мектептен бастапқы білім беруді гуманитарландыру

мәселесі алға тартады. Бүгінгі күні, практика көрсетіп отырғандай, өзінің гуманитарлық бағдарын оқу жоспарындағы гуманитарлық пәндердің көлемін арттыру есебінен нығайтқысы келеді. Бұл кейбір ғалымдардың наразылығын тудырып отыр. Мысалы, ресейлік зерттеуші Ю.В. Сенько мұндай жағдайларда «ұстаз – шәкірт» қатынастарының дағдысы тубегейлі жаңаруға түспейді. Автордың ойынша, оқу пәнінің логикасында ғана емес, оқу үдерісінің өзінде гуманитарландыру қажет, ал бұл оқыту мекемесінде ағартушылық органы, қатынастарды гуманитарландыруды, педагогикалық үдеріске тікелей қатысушыларды адамзат құндылықтары мен мәні әлеміне тарту ретіндегі мәдениетке бейімдеуді білдіреді [3, с. 45-50].

Білім берудің дәстүрлі жүйесі оқушыларды белгілі бір білімдерді, қабілеттер мен дағдыларды, яғни сырттан берілген нормативтерді игеруге бағдарланды. Мұның барысында білімдерді игерудің сапасы, басым көпшілігінде, оқушының қалай есте сақтап, оны қайтадан үлгі бойынша қайталап беруімен анықталды. Осыған орай, «біздің елімізде білім беру ұзақ уақыт бойы мәдениет аясынан тыс дамыды, оның мақсаттары мәдениеттен емес, өркениеттің талаптарынан туындады және адамның табиғи да рухани дамуымен емес, өндірістің дамуымен байланыстырылды, нәтижесінде бұл педагогиканың адамсыздадырылуына әкелді» [4, с.48.], деген Е.В. Бондаревскаяның пікірімен келіспеуге болмайды. Мұндай оқыту, біздің пікірімізше, тұлғаның өзіндік дамуының тетіктерін ескермейді, оқушылардың танымдық белсенділігіне сүйенбейді. Мектептегі оқытудың практикасы көрсеткендей, көбіне оқушы мұғалімнің дәл көрсеткеніндей немесе қалағанындай жасай алмағаны үшін нашар баға алады.

Шығармашылық ойлауды қатаң берілген кесте бойынша дамыту мүмкін емес. Оқытудың көптеген тұжырымдамаларының дамытушы тиімділігінің мардымсыздығы да осы себепті болуы мүмкін, өйткені олардың авторлары оқушылардың даму деңгейін, мұғалімнің жұмысының нақты жағдайларының ерекшеліктерін ескермейді.

Осы мәселені зерттеушілердің әділ аңғарғанындай, білім беруді гуманитарландыруды оқытудың нақты бір әдісіне немесе технологиясына әкеліп таңып қоюға болмайды. Бұл – педагогтың тұлғалық қондырғыларын қайта қарау негізіне жататын құндылықтық бағдар. Білім беруді гуманитарландыруға жеген жалпы дидактикалық тәсілдер адамды, оның құндылықтарын, оның жеке еркіндігі мен өз өмірін қадағалай алу қабілетін алдыңғы орынға шығаратындай тұлғалық бағдарда болуы тиіс. Бұл жерде оқушыларға нормативтік білімдерді ғана беріп қою маңызды емес. Оқушының дара қабілеттерін ескере отырып, өзіндік оқыту мен өзіндік тәрбиелеудің тетіктерін ашу, әркімнің де дамуы үшін жағдай туғызу маңызды болып табылады.

Демек, бүгінгі күні ағарту саласына өз пәнін жақсы біліп қана қоймай, оқушының өзіндік дамуына жағдай жасай алатын да педагог қажет. Білім беру үдерісіні гуманитарлық негіздерде құрастыру білімді тұлғасыз формадан оқушының тұлғалық мәдениетіне өзгертудің күрделі міндетін қояды. Басқаша айтқанда, тек тұлғалық мәнге ие болғанда ғана, білім гуманитарлық бола алады. Бұл жерде жоғарыда сілтеме келтірілген автордың тағы бір сөзі ойға оралады: «Гуманитарлық білімдер – бұл оларды құрастыру барысында аффективті реңге ие болған қызу қанды білімдер. Олардың жатқызылатын аймағының өзі оқушылар үшін бұл білімдердің сипатын әлі анықтай қоймайды: олар гуманитарлық па немесе технократтық па әлі айқындалмаған» [5]. Әрине, ғылымның міндеті технократтық білімді гуманитарлық білімге айналдырудың тетіктерін ашумен емес, осыған көшудің педагогикалық алғышарттарын даярлаумен сипатталады.

Педагогикалық үдерісте ұстаз бен шәкірттің емес, тірі адамдардың өзара қарым-қатынаста болатынын ұмытпау керек. Бұл тұрғыдан алғанда, оқу пәні мақсат түрінде емес, педагогикалық үдеріске тікелей қатысушылардың өзара әрекетінің жағдайы түрінде көрінеді. Сабақ та, өз кезегінде, педагогикалық нақтылықтың үзіндісі ғана емес, тұлға көкжиегіндегі индивидуумдардың «бірлескен мекені» болып табылады [6, с. 51-57]. Міне осы себепті ұстаз бен шәкірттің сұхбаты адами қатынастарды енгізе отырып, педагогикалық үдерісті гумандандыруға қабілетті болып шығалы.

Білім беру мен мәдениеттің интеграциясы мәселесімен айналысатын ғалымдардың көпшілігі (мысалы, Е.В. Бондаревская, И.А. Колесникова, В.В. Краевский, Т.В. Иванова, Л.П. Разбегаева, И.С. Якиманская

және т.б.) болашақ педагогтардың мәдениеттанулық даярлығының маңыздылығына баса назар аударады. Және де мұның барысында білім беру үдерісі тұлғаның белгілі бір кәсіпті игерудің жолы ретінде ғана емес, оны қазіргі заманғы мәдениетке тартудың тәсілі ретінде қарастырылады.

Т.В. Иванованың пікірінше, болашақ мұғалімді мәдениеттанулық даярлау міндетін адамзаттың мәдени шығармашылық тәжірибесін игеру жолдарын іздестірумен байланыстырған жөн. Осының негізінде болашақ педагог тұлғасының әлеуметтік-мәдени дамуын қамтамасыз ететін және соған жағдай жасайтын шарттардың құндылықтық жүйесі құрылуы тиіс. Педагогтың оқушыларға мәдениетті тасымалдауға өз рөлін сезінуге бағытталған мәдениеттанулық даярлық үдерісі білімді адам ғана емес, мәдениетті адам ретіндегі өзінің тұлғалық бітімі үшін де, өзінің білімі үшін де оны жауапкершіл етеді [7, С.67.].

Білім беру мен мәдениеттің өзара байланысы мәселесін қарастыра отырып, болашақ ұстаздың педагогикалық мәдениеті мәселесін айналып өтуге болмайды, өйткені маманның қызметінің жемістілігі оның мәдениет деңгейіне де тәуелді болып келеді. Педагогикалық мәдениетті зерттеуге қатысты жұмыстардан әртүрлі тәсілдерді аңғаруға болады.

Мұғалімнің педагогикалық мәдениетін қалыптастыру мәселесін зерттеудің жалпытеориялық тәсілдері мен әдіснамалық негіздері ресейлік ғалымдар – А.В. Барабанщиковтың, Е.В. Бондаревскаяның, И.Ф. Исаевтың, В.А. Слостениннің және басқаларының еңбектерінде тәптіштеп жазылған.

Мысалы, Е.В. Бондаревскаяның ғылыми мектебінде педагогикалық қызметті шығармашылық игеру тәсілін білдіретін мұғалімнің тұлғалық бағдардағы педагогикалық мәдениетінің технологиясы қалыптасқан. Бұл мектептің жетекшісінің ойынша, адам білім берудің басты құндылығы болып табылады. Білім берудің жоғарғы мәндері мен максаттары соның дамуымен, индивидуалдылықты әлеуметтік-педагогикалық қорғаумен, қолдаумен, мәдениетке сәйкес тәрбиелеумен, шығармашылық тұрғыда жүзеге асырылуымен байланыстырылуы тиіс [8, с. 94].

Ресейлік келесі бір автор А.В. Барабанщиковтың пікірі де назар аударарлық, ол бойынша, педагогикалық мәдениет педагогикалық көзқарастар мен шеберліктердің, педагогикалық этика мен кәсіби-педагогикалық қасиеттердің, оқу-тәрбие жұмысының дағдысы мен оқытушының өзі мен өз ісіне деген қатынасының синтезін білдіреді /8/. Арнайы кәсіби құбылыс ретіндегі педагогикалық мәдениет оқытушының адамзаттың педагогикалық тәжірибесін игеруінің белгілі бір дәрежесін, педагог ретінде оның тұлғалық деңгейде қол жеткізген педагогикалық қызметінің жетілу деңгейін білдіреді. Автордың айтуынша, педагогикалық мәдениет жалпы мәдениеттің педагогикалық үдеріс жағдайында арнаулы көрінісі болып табылады.

Ал жоғарыда пікірі келтірілген Т.В. Иванова мұғалімнің осы сапалары зиялылықпен үйлесе біріккенде ғана күшіне енеді деп есептейді. Бұл жерде зиялылық білімділік деңгейімен де, кәсіп түрімен де, кәсіби даярлықтың сипатымен де емес, тұлғаның құндылықтық бағдарымен анықталады.

И.Ф. Исаев педагогикалық мәдениетті педагогикалық құндылықтар мен технологияларды қалыптастыру мен тасымалдауға, өндіру мен игеруге бағытталған қарым-қатынас пен кәсіби-педагогикалық әрекеттің әрқилы түрлерінде тұлғаның шығармашылық тұрғыда өзін іске асыруының тәсілі мен шамасы ретінде анықтайды [9, с.112].

Тағы бір зерттеушіден біз педагогикалық мәдениеттің педагогикалық әрекет пен қарым-қатынастағы ұстаз тұлғасының шығармашылығының арнаулы біліктілігі мен тәсілдерінің, педагогикалық құндылықтардың динамикалық жүйесі ретінде анықталуын табамыз. Және бұл автор мұғалімнің педагогикалық мәдениетіндегі құндылықтық, іс-әрекеттік және тұлғалық-шығармашылық компоненттерді бөліп көрсетеді [10, с. 51].

Ресейлік зерттеулердің басым көпшілігінде педагогикалық мәдениет мұғалімнің әлеуметтік сапаларының сипаттамалары ретінде ғана көрінбей, өз балаларын тәрбиелеудегі тәжірибелілік деңгейін білдіретін ата-аналардың педагогикалық даярлығы мен белгілі бір қасиеттерінің жиынтығы ретінде де көрінеді [11, с. 28].

Кеңестік және кейінгі кеңестік дәуірдегі педагогикалық-мәдениеттанулық әдебиеттердегі тұжырымдарға жасалған осы талдаудан аңғарылатыны, ұстаздың педагогикалық мәдениеті тұлғаның

жалпы мәдениетінің маңызды бөлігі түрінде көрінеді, яғни педагогикалық мәдениет кәсіби мәдениеттің ауқымынан анағұрлым кеңірек. Ол тұлғаның әлеуметтік-мәдени дамуының елеулі факторы болып табылады.

Бүгінгі күні білім беруді мәдениет аясында жүзеге асырудың пісіп-жетілген қажеттілігі оқу-тәрбие үдерісінің қатысушылары арасындағы өзара қатынастардың сипаты туралы түсініктерді едәуір өзгертіп жіберді. Сенімділік, ынтымақтастық, қатысушылардың ұстанымдарының жақындасуы орнығуда. Ю.М. Лотманның пікірінше, білім беру үдерісінде «жоғары – төмен» деген болмайды. Бұл жерде – барлығы да әріптестер, бірге жұмыс істейтін адамдар, өйткені оқу орнының жұмысы ынтымақтастықпен сипатталады, яғни «біреулердің оқығысы келсе, екіншілері оған қол ұшын береді» [12, с. 44].

Қорытынды

Қорыта келе, білім беру мен мәдениеттің өзара байланысы, интеграциясы мәселесіне қатысты ғалымдардың көзқарастарында білім берудің жоғарғы мәні мен мақсаты тұлғаның мәдениетте шығармашылық тұрғыда жүзеге асырылуымен, мәдениеттің субъекті ретінде қалыптасуымен, сондай-ақ оның қазіргі әлемдік және отандық мәдениетке кірігуімен сипатталатын ортақ тұсын атап өтуге болады.

Алайда білім беру мен мәдениеттің өзара қарым-қатынасы ұстазды мәдениеттанулық тұрғыда даярлаумен ғана, педагогикалық мәдениетті қалыптастырумен ғана шектеліп қалмайды. Бұл өзара қатынас білім беруді мәдениеттің феномені ретінде өркениеттер алмасуының тарихи үдерісі барысында терең теориялық талдауды қажет етеді.

Әдебиеттер

1. Бердяев Н.А. *Самосознание*. – М.1991; Лосский И.О. *Условия абсолютного добра; Основы этики; Характер русского народа*. – М., Полит.издат. 1991; Флоренский П. *Столп и утверждение истины*. – М., Правда, 1990; Бахтин М.М. *К философии поступка*. – М., 1986.
2. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии*. М.: Народное образование, 1998. – С.28.
3. Сенько Ю.В. *Гуманитарное определение стиля нового педагогического мышления // Педагогика*. – 1999. – №6. – С.45-50.
4. *Образование в поисках человеческих смыслов*. – Ростов н/Д., РГПУ, 1995. – С.48.
5. Сенько Ю.В. *Педагогический процесс как гуманитарный феномен// Педагогика*. – 2002. – №1. – С.11-17.
6. Сенько Ю.В. *Гуманитаризация образовательной среды в университете// Педагогика*. – 2001. – №5. – С.51-57.
7. Иванова Т.В. *Педагогические основы культурологической подготовки будущего учителя: Дис. д-ра пед. наук*. – Волгоград, 2002. – С.67.
8. Барабанищikov А.В., Муцынов С.С. *Проблемы педагогической культуры: о педагогической культуре преподавателя высшего военного учебного заведения*. – Вып.1. – М.: Военное дело, 1980. – С. 94.
9. Исаев И.Ф. *Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы*. – М.: Белгород: МПГУ, БГПИ, 1993. – С.112.
10. Гайсина Г.И. *Культурологический подход в теории и практике педагогического образования: Дис. д-ра пед. наук*. – Москва, 2002. – С.51.
11. Гребенищikov И.В. *Педагогическую культуру – каждой семье*. – М.: Знание, 1985. – С. 28.
12. Лотман Ю.М. *Тартусско-семиотическая школа*. – М., 1994. – С. 44.

ӘОЖ 373.1:371.8
МРНТИ14.25.19

А. Құсымжанов¹, Ш.Ә. Ақбаева²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Өнер, мәдениет және спорт институтының 7М01405 – «Кәсіптік оқыту» мамандығының I курс магистранты.

Алматы қ., Қазақстан, argyntinecc@mail.ru

²Ғылыми жетекші: Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің өнер, мәдениет және спорт институтының көркем білім беру кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты. Алматы қ-сы. Қазақстан, akbaeva_sholpan@mail.ru

СӘНДІ ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРІ САБАҚАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨРКЕМДІК ДҮНИЕТАНЫМДЫҚ КӨЗҚАРАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ (ҮЙІРМЕ ЖҰМЫСТАРЫ НЕГІЗІНДЕ)

Аңдатпа

Мақалада авторлар сәнді қолданбалы өнері сабақарында оқушылардың көркемдік дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру (үйірме жұмыстары негізінде) мәселесін қарастырады. Авторлар жалпы орта мектептің оқу тәрбие үдерісінің сабақтан тыс жұмыстарында әлемнің ұлттық бейнесін оқушыларға түсіндіру, оқытудың тиімді әдістерін қарастырып, рәміздік белгілердің дүниетанымдық негізді құрайтын халықтың өмір салтымен, ырым-жораларымен, қоршаған орта жөніндегі түсініктерімен, оның халық ауыз әдебиетіндегі ерекше көрінісін анықтап, қарастырып өткен.

Сонымен қатар авторлар педагогикалық оқу үдерісінде жүргізілетін үйірме жұмыстары барысында қарастырылатын сәнді қолданбалы өнері сабақтарында оқушылардың көркемдік дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру және де тиімді оқыту әдістері мен оқыту технологияларын қолдануға болады деген сенімде.

Бүгінде жалпы орта мектептерде жаңа оқу бағдарламалары, оқулықтары мен оқу, әдістемелік көмекші құралдарында сәнді қолданбалы өнері бойынша оқу, жаттығу тапсырмалары өз деңгейінде қамтылмай отырғандығы мен олардың мазмұнында халықтық өнер мен мәдениеттің дүниетанымдық мәселелері өз дәрежесінде қарастырылмағандығы арасындағы қарама-қайшылықтардың бар екендігін ерекше атап өтеді.

Түйін сөздер: сәнді қолданбалы өнер, дүниетаным, бейнелеу өнері, эстетика, сабақ, тәрбие, оқу, ұлттық, педагогика, этнопедагогика, реализм, классика, өнер, живопись, философия, идея, үйірме, образ, суретші, сұлулық

Құсымжанов А¹., Ақбаева Ш.А².

¹Магистрант I курса специальности: 7М01405 – «Профессиональное обучение» института искусства, культуры и спорта Казахского национального педагогического университета имени Абая, г. Алматы. Казахстан, argyntinecc@mail.ru

²Научный руководитель: к.п.н., доцент кафедры «Художественное образование» института искусства, культуры и спорта Казахского национального педагогического университета имени Абая, г. Алматы. Казахстан, akbaeva_sholpan@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ МИРОВОЗРЕНЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ДЕКАРАТИВНО ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА (НА ОСНОВЕ КРУЖКОВЫХ ЗАНЯТИЯХ)

Аннотация

В статье авторы рассматривают формирование художественного мировоззрения учащихся (на основе работы кружка) на уроках декоративно-прикладного искусства. Авторы рассматривают эффективные методы обучения, разъяснения учащимся национального образа мира во внеурочной деятельности общеобразовательной школы, выявляют культуру и быт казахского народа, обряды, представления об окружающей среде и ее особое место в фольклоре.

Авторы также считают, что на уроках декоративно-прикладного искусства, которые рассматриваются в ходе проведения кружковых занятия по ДПИ, можно успешно сформировать

художественное мировоззрение учащихся и использовать ее эффективные методы, приемы и технологии обучения.

Следует отметить, что сегодня в общеобразовательных школах новые учебные программы, учебники и учебные пособия не охватывают уровень учебно-воспитательных задач в области декоративно-прикладного искусства казахского народа, а их содержание не затрагивает вопросы творчества и культуры казахского народа.

Ключевые слова: декоративно прикладное искусство, мировоззрение, изобразительное искусство, эстетика, урок, образование, национальное, педагогика, этнопедагогика, реализм, классика, искусство, живопись, философия, идея, кружковая работа, образ, художник, красота

Kusumzhanov A¹., Akbaeva Sh.A.²

¹Master student of the 1st year of the specialty: 7M01405 – "Professional training" of the Institute of Art, Culture and Sports of the Kazakh national pedagogical university named after Abai, Almaty city, Kazakhstan, argyntinecc@mail.ru

²Scientific adviser: Ph.D., Associate Professor of the Department of Art Education, Institute of Art, Culture and Sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty city, Kazakhstan. akbaeva_sholpan@mail.ru

FORMATION OF WORLD VIEWS OF STUDENTS AT THE LESSONS OF DECORATIVE APPLIED ART (BECAUSE OF CIRCLE CLASSES)

Abstract

In the article, the authors consider the formation of the artistic worldview of students (based on the work of the circle) at the lessons of arts and crafts. The authors consider effective methods of teaching, explaining to students the national image of the world in the extracurricular activities of a comprehensive school; reveal the culture and life of the Kazakh people, rituals, ideas about the environment and its special place in folklore.

The authors also believe that in the lessons of arts and crafts, which are considered in the course of conducting circle classes on DPI, it is possible to successfully form the artistic worldview of students and use its effective methods, techniques and teaching technologies.

It should be noted that today in general education schools, new curricula, textbooks and teaching aids do not cover the level of educational tasks in the field of decorative and applied art of the Kazakh people, and their content does not affect the issues of creativity and culture of the Kazakh people.

Keywords: arts and crafts, worldview, fine arts, aesthetics, lesson, education, national, pedagogy, ethnopedagogy, realism, classics, art, painting, philosophy, idea, group work, image, artist, beauty

Кіріспе бөлім. Егер біз бұған дейінгі бағдарламалар мен мектеп үшін жазылған оқулықтарға сүйенсек, мұнда жетекші орын бейнелеу өнері алатынын байқаймыз. Бұның біздің мақаламыздың тақырыбының бағытына оның тек жанама ғана қатысы бар. Өйткені, бейнелеу өнеріне қатысты жұмыстар реалистік бейненің негізінде жүргізіледі. Ал халықтық сәнді қолданбалы өнер мүмкіндіктері жалпылай айтсақ реалистік бейнелеу өнерімен ғана шектелмейді. Егер нақтырақ айтатын болсақ, ондағы негізгі мазмұндық айқындаушы белгі, ол оның пластикалық үлгілік сипаты және осы пластикалық сипаттан туындайтын рәміздік негіздерге сүйенеді. Рәміздік негіз біздің жағдайымызда мектептің оқу үдерісінде қарастырылатын сәнді қолданбалы өнер тақырыптарында әлемнің ұлттық бейнесі арқылы қамтылуы шарт.

Әлемнің ұлттық бейнесін оқушыларға түсіндіру барысында рәміздік белгілер дүниетанымдық негізді құрайтын халықтың өмір салтымен, ырым-жораларымен, қоршаған орта жөніндегі түсініктерімен, оның халық ауыз әдебиетіндегі ерекше көрінісі арқылы қарастырылған. Сондықтан біздің қарастыратын мәселеміздің бірінші кезеңінде халықтық өмір салтқа, ырым-жораларға және оның дүниетанымдық көрінісімен байланысты ауыз әдебиетіндегі көріністерімен жинақталып қарастырылды.

Жинақталған материалдарды педагогикалық оқу үдерісінде балалармен жүргізілетін сабақтан тыс жұмыстар барысында тиімді қолдануға болады деген сенімдеміз. Бүгінде жалпы орта мектептерде жаңа оқу бағдарламалары мен оқулықтарындағы сәнді қолданбалы өнердің алатын орны мен дүниетанымдық рөлі өз дәрежесінде тереңірек анықталды деп айту қиын.

Осындай мәселелерді тиімді шешу барысында біздер әр түрлі проблемалы сабақтарды өзімізге ыңғайлы әдістер мен тәсілдер арқылы жүргізуге тырысуымыз қажет. Солардың бірі әңгіме сабағы арқылы сабақтың тыс жұмыстарды тиімді жүргізу қарастырылуы қажет деп білеміз.

Негізгі бөлім. Әңгіме сабағының барысында сәнді қолданбалы өнердің өзіндік табиғи, тарихи ерекшелігіне, оның бейнелеуші және айқындаушы құрал тәсілдеріне, ерекше сипатына тоқталмас бұрын бейнелеу өнерінің алдына қоятын мақсатын оқушыларға терең түсіндіріп өткен жөн. Ол, негізінен, адастаушылыққа бағытттайтын, балалардың өнерді дұрыс бағытта түсінуіне мүмкіндік жасайтын жол болуға тиіс.

Сондықтан оқушылар талқылауына ерте дәуірдегі Батыс Еуропадағы және қазіргі кезеңде реалистік бейнелеу өнерінің әдісі аталып жүрген классикалық өнер үлгісінің қалыптасуынан мынадай әңгімелер ұсынуға болады. Олар:

Бірінші. Бейнелеу өнері алғаш даму кезеңінен бастап суретшілер қоршаған ортаны, табиғи құбылыстарды немесе өздерін қызықтырған объектілерді реалистік өнер дәстүрінде бейнелеуге тырысты. Мұндай шығармалар бізге палеолит кезеңінен белгілі. Одан кейін қалыптасқан әлеуметтік қоғамдарда классикалық өнер үлгілері пайда болғандығы белгілі. Дегенмен осы кезеңнің өзінде реализмге деген қатынас әртүрлі болды.

«Реалистік өнер» деп шындыққа неғұрлым жақын нәрсеге бейнелеу жатады. Осыған сәйкес "ұқсас" немес "ұқсас емес" деген критерийлер жетекші орынға шығады.

Антик кезеңіндегі суретшілер мен философтарды "өмірдегідей" етіп бейнелеуге деген қатынас әр түрлі пікір тудырды. Мысалы, Плиний мыстан құйылған иттің бейнесі жөнінде таң қала отырып, оны былай суреттейді: "Ит өзінің жарасын жалап жатыр. Оның шын итке ұқсастығы сондай, тірі иттен айырмашылығын байқамайсың" [1,20-21б].

Екінші. Тарихтан кейбір суретшілердің шындыққа ұқсастық жөнінде өзара жарысқандығы белгілі. Табиғатқа, шындыққа дәл ұқсас етіп көшіре білу шеберлігін дәлелдеу үшін жарысқа түскен екі суретші жөнінде Плиний төмендегідей оқиғаны мысал ретінде келтіреді:

Бір суретші бақта ілулі тұрған жүзімді бояу пайдалана отырып, тақтаға жазып қақпасына іліп қояды. Аңыз бойынша құстар ұшып келіп, шын жүзім екен деп осы жүзімді шоқи бастаған екен.

Оған куә болған адамдар оған таң қалады. Оған масайраған суретші екінші суретшіні не жазды екен деп оның жұмысын көруге барады. Бірінші суретші екіншісіне:

– Сенің суретің қайда? – деп сұрайды.

– Мына шымылдың артында, – дейді шебер.

Бірінші суретші шымылдықты ашайын деп қолын созған екен, қолы бояумен жазылған тақтайға тиеді. Сөйтсе шымылдық деп қолын созғаны тақтаға салынған сурет екен. Сонда екінші суретші мақтанып: "Сен санасы жоқ құстарды ғана алдайтын сурет салып едің, ал менің жұмысым сенің өзінді алдап түсірді. Сонда кім мықты екен?" – деп сауал қойды.

Үшінші: Сократ бір күні суретші Паррасийге келіп, живопись дегеніміз табиғаттан не көрсек соны бейнелеу емес пе? – деген сауал қояды. Философтың сендер, мысалы, ойық не дөңес, күңгірт не жарық, қатты не жұмсақ, жылтыр не тегіс емес заттарды, жас не кәрі денені, бәрін бояумен тура сол қалпында салмайсындар ма? – деген сұрағына Паррасий мақұлдай жауап берген екен [2].

Тағы бірде Сократ Паррасийден: "Бір тұлғаның бүкіл мүшесі мүлтіксіз болып келетін адамды кездестіру мүмкін болмағандықтан, сұлу адамның бейнесін суретке салу барысында әр адам мүшесінен әдемі деген кескіндерін алып, оларды бір-бірімен қосқан кезде ғана ойдағыдай әдемі образ сомдалмай ма?" – деп сұрайды. Паррасий философтың бұл пікірімен де келіседі" [2,5 б].

Бұлардың бәрі, әрине, өнер жөніндегі аңғырт түсінік екендігін оқушыларға түсіндіре кетеміз. Дегенмен сол кездегі ұқсастық жөніндегі осы пікір көпшілік арасында әлі күнге дейін өзінің өзектілігін жоғалтпай отырғандығы белгілі.

Антикалық философтар қоятын негізгі мәселелердің бірі табиғатқа еліктеу. Соған байланысты өнердің пайда болуын Демокрит былай деп түсіндіреді: "адамдар өрмекшіден – тоқуды, тігуді, қарлығаштан – үй тұрғызуды, әнші құстар - аққу мен бұлбұлдан – ән айтуды үйренді" [3]. Осы идея бейнелеу өнері жөнінде Аристотельдің "мемезис" (гректің "еліктеу, қайталап жасау" деген сөзінен) теориясын қалыптастыруға әкелді.

Дегенмен антик кезеңінде философтар өнерді шындықпен ғана байланыстырды десек қателесеміз. Бұл жөнінде Платон Аристотельге қарсы пікір айтқан. Ол затты зат күйінде бейнелеген суретші шын сұлулықты ұқпайды, ақиқат мәніне жетпек емес, өнер идеяның бейнесі болып табылатын сезімдік заттарды сомдайды деп есептеген. [4].

Оқушыларға осы әңгімеден мағлұмат бере отырып, өнердің шындыққа қатынасы жөнінде біз олардың пікірін білуге тырысамыз.

Оқушылардың пікірін тыңдау барысында сабақ жүргізуші мұғалім мынадай талаптарды ескеріп отырды:

– берілген материалдың күрделілігіне және онда пәнаралық байланыстар қамтылатындықтан мұғалім дайындығы жан-жақты болу керек;

– оқушылар алдына осындай проблемалы сұрақтар қоя отырып, оны әр түрлі қырынан талдауға үйрету басты мақсат болып табылады;

– мұғалім оқушыға дайын жауап бермеуге тиіс. Оқушы берілген сауалға өзі ойланып жауап береді. Ол оқушыға белгілі-бір жауапкершілік артады. Екіншіден, оның пікірін бағалауға көмектеседі. Үшіншіден, балалар өз позициясын, пікірін дәлелдеуге мүмкіндік алады. Берілген сұраққа өз пікірін айту оларды үйде дайындалуға және сөйлей, жаза білуге үйретеді;

– егер оқушы жауабы дұрыс болмаса немесе талас пікір айтқандай болса, жауапты басқа оқушыға айтқызған жөн деп танылады;

– бұл жағдайда мұғалім берілген проблема бойынша туындағын талас-пікірді сабақ соңында қорытындылап отырды.

Сабақ барысында мұғалім тудыратын және оқушы тарапынан өздігінен туындайтын қойылатын проблемалар пайда болады.

Мұғалім тудыратын проблема:

– өнер туындысының көркемдік шешімі үнемі бір бағытта, бір стильде дамып отыруы неге мүмкін емес?

– қазақ халқының қол өнерінің көркемдік мүмкіндіктері реалистік бейнелеу өнерінің критерийлерімен сәйкес келе ме?

– ұқсастық бірден-бір өнер критерийі бола ала ма?

– шындыққа ұқсамайтын абстракциялық өнер түрлеріне қатынасыңыз қандай?

Осы сұрақтарға жауап беру барысында оқушыларда қарсы сұрақтар мен әркелкі жауаптар пайда болатынын байқаймыз:

– реалистік, классикалық өнер мәңгілік, өйткені ол нағыз шынайы өнер;

– маған әрбір детальді дәл беріп шындыққа ұқсас етіп жасалған жұмыстар ұнайды;

– қазақ халқының сәнді қолданбалы өнері мен реалистік өнер бір-біріне ұқсауды қажет етпейді;

– жарасын жалап жатқан шын күшікке ұқсас мүсінді әркім өз үйіне қояр еді, ал абстракциялық ешкім түсінбейтін жұмыс әркімге ұнай бермейді.

Міне, біз байқап отырғанымыздай оқушылардың бәрі реалистік өнерді, шындыққа ұқсас етіп жасалған жұмыстарды ерекше ұнататыны анықталды. Сонымен қатар олар қазақ халқының сәнді қолданбалы өнерін де ұнататыны анықталды, дегенмен де ол дүниелер тек интуитивті деңгейде қалып отырды.

Сондықтан мұндай сабақтардың пән мұғалімдері үшін берері мол. Ол балалардың көркемдік білімін дамытып, көркемдік дүниетанымдық көзқарастарын дұрыс бағытта қалыптастыру үшін қандай жұмыстар жүргізу керек екенін дәл аңғаруға мүмкіндік береді. Өнерге бір жақты баға беру олардың өнердің басқа да түрлерін, бағыттарын, басқа да көркем құбылыс ерекшеліктерін әлі де дұрыс түсінбейтіндігін білдіреді. Осыған байланысты пән мұғалімі келесі жұмыс бағыттарын енді қалай ұйымдастыру керек екеніне оқу үдерісінде ерекше көңіл бөліп отырады.

Екінші жағынан балалардың сәнді қолданбалы өнерге деген өзіндік оң қатынасы интуитивті деңгейден аспайды дедік. Әдейі мағлұмат алып дүниетанымдық түсініктері халықтық тұрмыс салт ерекшеліктерімен бекітілмеген бала сәнді қолданбалы өнер мүмкіндіктерін дұрыс деңгейде түсіне алмайды. Екінші жағынан сәнді қолданбалы өнердің көркемдік шешіміндегі ерекшеліктерді дұрыс ұғыну да өте маңызды. Ол өзіндік дәрежедегі көркемдік дүниетанымдық көзқарастарды дұрыс қалыптастырады. Дүниетаным көркемдік таным, қабылдаумен байланысты болса, ал эстетикалық көзқарас дүниетаныммен бекітілген уақытта ғана оңтайлы шешім болуы мүмкін екені айғақ.

Сабақ барысында туындаған проблемаларға біркелкі жауап беру қиындық тудырады. Кей жағдайда ол мүмкін емес. Сондықтан әңгіме сабағы барысында берілген ойды толықтыру үшін мұғалім шығарма не реферат дайындауға тапсырмалар беріп отырды.

Бейнелеу өнерінің өзіндік мүмкіндігі жөніндегі әңгімеден кейін оқушылар үшін сәнді қолданбалы өнері мен таныстыру өте маңызды. Өйткені, дүниені бейнелеу әрекеті тек реалистік әдіспен ғана шектелмейді екен.

Енді біз тудырып отырған проблемалы ситуацияны педагог, психологтар теориялық жағынан қалайша негіздейді екен соны қарастырып өтелік.

Проблемалық оқу әдістемесінің қалыптасу тарихы бар. Ол кеңес одағы және шет ел мектептерінде кеңінен тараған болатын. Проблемалық оқу басында американ философы, психологы

және педагогы Дж.Дьюидың (1859-1952) 1894 жылы Чикаго тәжірибелік мектебі үшін жасап шығарған теориялық қағидасына негізделген болатын. Онда оқу жоспары түгелімен дерлік ойын және еңбек іс-әрекетімен алмастырылған еді. Оқу, санау және жазу сабақтары олардың физиологиялық дамуына қарай қалай болса солай пайда болатын инстинктивті қажеттіліктеріне байланысты жүргізілді. Дьюи оқуға қатысты төрт инстинктіні атап өтеді: әлеуметтік, тізілімдік (конструиривания), көркем мәнер, зерттеу.

Бұл инстинктерді қанағаттандыру үшін бала таным бастауы ретінде сөзбен, өнер шығармасымен, техникалық құрылымдармен жұмыс істеді. Сонымен бірге балалар ойын және практикалық іс-әрекет – еңбекпен шұғылданды. 1923 жылы кеңес үкіметінде Дьюи тұжырымдамасының негізінде "кешенді жобалар" қабылданған болатын. Онда "кәсіптік қаржы жоспарлары", "ұжымдастыру" үшін болған күрес жобаларымен байланысты тиімді білімдер меңгерілді. Ал сыныптық оқу жүйесі ескінің қалдығы ретінде саналып, ол лабораториялық-бригадалық әдіспен алмастырылды. Бірақ 1932 жылы большевиктер партиясының қаулысымен бұл шала, тиімсіз, маңызсыз әдіс ретінде танылып, жойылған болатын.

Бүгінгі күні проблемалық оқу деп мұғалім басқаруымен іске асатын проблемалық жағдайларды оқу үдерісінде тудыру жағдаяттары, оқушылардың өзбетімен белсенді жұмыс жүргізулері, олардың білімге, іскерлікке және машықтылыққа шығармашылық қатынастары мен көркемдік ойлау қабілеттерінің барынша дамытылу мүмкіндіктері танылады.

Мұндай оқыту барысында мұғалім проблемалық ситуациялар тудыра отырып, оқушыларды оқуға жұмылдырады.

Проблемалық оқытудың мақсатты бағдары:

- біріншіден, баланың білімділігін, іскерлігін, машықтылығын (дағдысын) жетілдіру;
- екіншіден, өзбетінше жұмыс жасай білу жолдарын меңгеру;
- үшіншіден, оқушының танымдық және шығармашылық қабілетін дамыту;

Осы критерийлерге сәйкес оқушы өзбетімен көркемөнер шығармаларын талдауға, ол жөнінде көркем сын мен пікір айта білуге, дүниетанымдық көзқарастарын, көркемдік танымдық, шығармашылық қабілеттерін өзбетінше қалыптастыра білуге мүмкіндік алады.

Әдістемелік ерекшеліктері қазіргі проблемалық оқыту теориясында *психологиялық* және *педагогикалық* деп проблемалық ситуацияның екі түрін өзіне қамтиды. Біріншісі, оқушының іс-әрекетімен байланысты болса, екіншісін ол оқу үрдісін ұйымдастырумен тығыз байланысты болады.

Педагогикалық *проблемалық ситуация* белсенді іс-әрекеттің көмегімен іске асады. Таным объектісінің сапа ерекшеліктерінің жаңашылдығын, маңыздылығын, сұлулығын және басқа да дүниелерін ашуға көмектесетін пән мұғалімінің тікелей сұрақтарымен байланысты болады. Психологиялық проблемалық ситуацияны тудыру жеке жүргізіледі. Аса қиын және өте жеңіл танымдық міндеттер оқушылар үшін проблемалық ситуациялар тудыра алмайды. Проблемалық ситуациялар оқу үрдісінің материалды түсіндіру, оны бекіту және бақылау секілді бүкіл кезеңдерін қамтиды.

Проблемалық ситуацияларды тудырушы әдістемелік тәсілдер біз қолданып отырған тәсілдермен ұштасады:

- мұғалім оқушылар үшін қайшылық жағдай тудырып, оның шешімін табуы өздеріне жүктейді;
- бір сұрақтың төңірегінде әр түрлі пікірлерді қозғайды;
- сыныпқа бір құбылысқа әр түрлі ұстанымнан баға беруді ұсынады (мысалы қол өнерін этнограф немесе өнертанушы, археолог немесе философ ретінде баға беруді ұсыну);
- оқушыларды салыстырмалы талдау жасауға, тұжырымдауға, қорытынды шығаруға, сыни талғам білдіруге үйретеді;
- проблемалық теориялық және практикалық міндеттерді (мысалы, зерттеуді) айқындауға үйретеді;
- проблемалық міндеттер қояды (мысалы, бастапқы мәліметтер не жеткіліксіз, не асыра беріледі, сұрақ белгісіздікті тудырады, мәліметтер қайшылықты немесе әдейі жіберілген қателіктермен беріледі, аз уақыт ішінде шешуге тура келеді, "психологиялық инерцияны" жеңіп шығуға, т.б. да ситуациялар тудырады);

Проблемалық технологияны іске асыру үшін:

- шешілуге тиісті ең көкейкесті, мәнді міндеттерді іріктеу;
- бейнелеу өнерінің әр түрлі көріністерінде проблемалық оқудың ерекшеліктерін анықтау;
- ол үшін пән оқытушылары проблемалық оқудың қолайлы жүйесін құруға тиіс, мүмкіндік болса әдістемелік құралдар жасаса да құба-құп болар еді;

– мұғалімнің жеке басының мүмкіндіктері мен шеберлігі оқушылардың танымдық шығармашылық іс-әрекетін белсенді етеді деп тұжырымдауға болады. Біз проблемалы оқу үрдісін жетілдіруде керекті әдебиеттерді іректеп пайдаланып отырдық [5].

Дүниетаным мен эстетикалық критерийлерге қатысты өнер түрлері оқу бағдарламасына сәйкес қосымша материалдарда қарастырылады.

Сәнді қолданалы өнердің негізінде және оны дүниетанымдық түсінікпен байланыстыра отырып, оқушылардың көркемдік дүниетанымын қалыптастырып, эстетикалық әсемдік көзін ашу барысында проблемалы сабақ ұйымдастыру пән мұғалімі үшін өте тиімді нәтиже бермек деп білеміз. Олар:

– біріншіден, сабақ желісінде ситуацияны әр уақыт оңайдан қиынға, қарапайымнан күрделеліге қиындатып отыру, яғни, сөз дидактика жөнінде болып отыр;

– екіншіден, сатыдан сатыға жаңа проблемалар тудыру. Ол дегеніміз балалардың қызығушылығын оятатындай етіп оларға таныс емес, тың жаңа мәселелер арқылы оқушылардың білімге құштарлығын арттыру;

– үшіншіден, теориялық білімнің рөлін күшейту. Оқушыларды теориялық талдауларға, екі түрлі құндылықты салыстыра отырып талдауға үйрету.

Әлемнің ұлттық бейнесін түсіндіру барысында рәміздік белгілер құрайтын халықтың өмір салты, қол өнері, тәлім-тәрбиесі ырым-жоралары, қоршаған орта жөніндегі түсінігі, оның халық ауыз әдебиетіндегі көрінісі арқылы оқылады. Солардың бірі бейнелеу өнері пәнінде орын алатын әңгіме сабағының негізінде жүргізіледі.

Әңгіме сабағының барысында сәнді қолданбалы өнердің өзіндік ерекшелігіне, оның бейнелеуші және айқындаушы құрал сипатына тоқталмас бұрын бейнелеу өнерінің алдына қоятын мақсаттарын оқушыларға түсіндіріп өткен жөн. Ол, негізінен, оқушыларды адаспаушылыққа бағыттайтын, оларды өнерді дұрыс бағытта түсінуіне мүмкіндік жасайтын дұрыс жол болуға тиіс.

Оқушылардың жалпы адамзаттық құндылықтың ұлттық құндылықтармен тығыз байланысы және де одан туындап қалыптасатын дүниенің модельдік үлгісі: вертикалді үштік; кеңістік; көлбеу төрттік кеңістік, әлеуметтік таным трлері: тұрмыс-салт; ырым-жоралар; әдет-ғұрып, діни мифологиялық таным: мифтік, діни, фольклорлық болып қарастырылып, оған қатысты сәндік қолданбалы өнер мүмкіндіктеріне: ою-өрнек өнері, зергерлік өнер, мақта-мата, темір, тері, ағаш, тас т.б. қол өнері түрлерін қарастырады.

Оқушылардың көркемдік дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыруда сәнді қолданбалы өнердің көркемдік мүмкіндіктері негізінде көркемдік білім мен тәрбие беру арқылы көркемдік дүниетанымдық көзқарастарын қалыптастыру, көркем образдық тілді меңгерту, көркемдік қабылдау, түйсіну мүмкіндіктерін барынша арттыру болып табылады.

Көркем мүмкіндіктер, бір жағынан, көркем-эстетикалық тәрбие беруде, екінші жағынан оқушылардың көркемдік дүниетанымдық көзқарастарын қалыптастыруға мүмкіндік жасайды. Бұл екеуі көркем мүмкіндік арқылы жүреді десек, көркем мүмкіндіктің өзі көркем образдық тілді меңгеру арқылы жүзеге асады екен. Ал ол өз жағынан көркемдік қабылдау және эмоционалды тұрғыда көркемдік образды түйсіну мүмкіндіктерімен тығыз байланысты. Бұлар бірінсіз бірі болмай қалмайтын дүниелер.

Берілген үлгінің бас қасында жалпыадамзаттық құндылық дәрежесі жатыр. Ал ұлттық құндылықтар болса осы жалпыадамзаттық құндылықтың негізін құрайды деп есептейміз. Себебі жалпыадамзаттық құндылық абстрактілі бөлек дүние бола алмайды. Ол бүкіл адамзат тарихында жинақталған және бір-бірінің әсері арқылы дамып, бір-бірінің көркемдік әсері арқылы жетіліп отырған жеке ұлттық құндылықтардың негізінде құралады. Сәнді қолданбалы өнердің өзегі ұлттық құндылықтан тұратын болса, оның негізінде ою-өрнек, ұлттық сәнді қолданбалы өнері, зергерлік өнер, сәулет өнері, мүсін өнері және т.б. жеке көркем өнер көріністері жатыр деп есептейміз.

Жоғарғы көркемдік дүниетанымдық түсініктер рухани, мәдени және жеке құндылықтар арқылы қалыптасады деп есептесек, олардың оқылуы, қарастырылуы пән аралық байланыс арқылы жүреді. Негізгі ұғымдар - дүниенің модельдік үлгісі, оның кеңістіктік және уақытқа қатысты белгілері дүние тану, өзін-өзі тану, ән өнері, қазақ әдебиеті, көркем өнер, қазақстан тарихы, математика секілді сабақтармен де тығыз байланысты болса, оның әлеуметтік және діни-мифологиялық таным түрлері өнер тарихымен, жаратылыстану, көркем әдебиетпен, өзін-өзі тану т.б. пәндермен тығыз байланысты.

Пән аралық байланыс осы сәнді қолданбалы өнердің синтездік сипатына байланысты. Бұлардың негізінде дәстүрлі өнердің синтездік сипаты қалыптаса келе сәнді қолданбалы өнердің басқа да пәндермен тығыз байланыста болатынын дәлелдейді. Олар: ән, өзін-өзі тану, қазақ тілі және әдебиет, көркем еңбек, қазақстан тарихы, дүниетану т.б. Мысалы: ән сабағында қазақтың дәстүрлі ән-жырлары, өлеңдеріне деген оқушылардың сезімдерін оята отырып, ән арқылы көркемдік

дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру, өзін-өзі тану пәнінде оқушылардың қолданбалы өнер арқылы көркемдік дүниетанымдық көзқарасының қалыптасуында қоршаған ортаны тануға деген ізгілікті қатынастарына тәрбиелейтіні анық.

Мұнда біз оқушылардың бір жағынан дүниетанымдық ұғымдарды меңгертіп, көркемдік дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру барысында сәнді қолданбалы өнердің көркемдік мүмкіндіктерін пайдалану іске асатындығын осылай байқадық.

Оқушылардың көркемдік дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыруда біріншіден, ою-өрнек арқылы қалыптастыруға әбден болады. Себебі, ою-өрнектер оқушылардың қабылдаулары мен ұғымдарына жақын да түсініктірек өнер түрі деп білеміз.

Сабақ барысында біз ою-өрнектің тарихи қалыптасу сипатына көңіл бөлеміз.

Мұғалім: Балалар, сендер қазақтың ұлт ретінде қалыптасуында маңызды рөл атқарған қандай кезеңдерді білесіңдер?

Марат: Қазақ хандығы.

Мұғалім: Дұрыс. Дегенмен қазақ хандығына дейін қазақ халқы өмір сүрмеді ме, әлде кенеттен сол күйінде халық болып қалыптаса қалды ма?

Руслан: Қазақ хандығы құрылғанға дейін сақ дәуірі, түркі дәуірі болды.

Мұғалім: Міне, дұрыс айттыңыздар. Толығырақ айтсақ, Андронов мәдениеті, сақ-үйсін мәдениеті, қыпшақ-кимақ кезеңі, түркі дәуірі бұлардың бәрі қазақ халқының ұлт болып қалыптасуына, өзіндік мәдениетінің болуына бірден-біп әсер еткен екен.

Енді осы Андронов мәдениетіндегі мына өрнектерге және сақ өнерінде орын алған мына стильге қараңдаршы қазақ оюларымен қандай жақындығы бар.

Қанат: Андронов мәдениетіндегі бұл ыдыстарға салынған өрнектер қазақтың геометриялық өрнектеріне жақын.

Данияр: Ал, сақ дәуіріндегі өрнектер, әсіресе мына Пазырық қорғанынан табылған бұйымдар қазақ текеметтеріне жақын екен.

Мұғалім: Балалар, сіздер жақсы аңғара білдіңдер. Біз жаңа ғана әңгіме еткен сақ дәуіріндегі стиль қалай аталады?

Камила: Біз оны жануарлық стиль деп оқыдық.

Мұғалім: Ия, жануарлық стиль. Олай аталуы оның бейнеленген жануар үлгісімен байланысты екен. Енді осы үлгінің қазақ ою-өрнектерінен айырмашылығын қарастырайықшы.

Камила: Жануарлық стильдің ерекшелігі ол ою-өрнектен гөрі нақтылы жануарлар бейнесіне жақын.

Басқа балалар бұл өрнектердің қызықты болумен бірге қарапайым өрнекке қарағанда күрделі екендігін айтады.

Мұғалім бұл өрнектің көркемдік ерекшелігін түсіндіре келіп, мұнда бейнеленген жан-жануар түрлері кездейсоқ емес екендігі айтылады. Әр жануардың рәміздік белгілері сөз болады. Көптеген зерттеушілердің айтуы бойынша, әсіресе, сақ дәуіріндегі, мысалы Алтай тауларындағы Пазырық обасынан табылған қазбалардағы нақышталған көне ағаштар мен текемет, сырмақ қалдықтары пластикалық үндестігі жағынан қазақ ою-өрнектерінің табиғи сипатын қайталайтындай. *Мұғалім* қазақтардың өзіне дейінгі сақ, үйсін, қаңлы, қыпшақ, түркі халықтардың мәдениетіне мирас еткендігін айта келіп, ежелгі солтүстік Монғолиядағы атақты Нойын-Ұлы қорғандарының түкті кілемдеріндегі, маталарындағы нақыш үндестігін қазақ текеметіне салынған ою-өрнектерді салыстыра отырып, қолында бар репродукциялардан ою-өрнек үлгілерін көрсетеді. Осыдан кейін *мұғалім* қазақ ою-өрнектерінің түрлеріне және олардың сипаттық ерекшеліктеріне көңіл бөледі.

Мұғалім: Балалар, айтыңдаршы ою-өрнектің қандай түрлері бар?

Зарина: Оларды геометриялық, зооморфтық, космогониялық және өсімдік тәріздес деп бөлу келісілген.

Мұғалім: Жалпы ою-өрнек жөніндегі көптеген әдебиеттерде осылай бөлу келісілгендігін дұрыс аңғардыңдар. Енді онымен келіспейтіндеріңіз бар ма?

Қанат: Оны формасына және басқа сипатына қарап төртке де, жетіге де және одан да көп бөлімдерге ажыратуға болады.

Мұғалім: Тағы да дұрыс аңғардыңыздар. Бұл ажыратулар шартты екен. Себебі геометриялық өрнек өзінің атауы жағынан космогониялық - мысалы, "күн өрнегі", "жұлдызша" - болуы мүмкін. Ал, енді осы өрнектерді классификациялауға мүмкіндік жасайтын олардың қандай қасиеті екен.

Рүстем: Ою-өрнекті классификациялауға мүмкіндік жасайтын оның көркемдік сипаты деп айта аламыз. Себебі олар негізінен суретіне, сыртқы сипатына байланысты ажырайды.

Мұғалім: Ал, егер олар мазмұнына байланысты ажыраса ше?

Рүстем: Мазмұнына байланысты ажыраған кезде олар дүние танымдық сипатпен ерекшеленеді.

Мұғалім: Мысалы?

Рүстем: Мысалы, бізге бұрынғы сабақта өзіңіз түсіндіріп өткен ою-өрнектің мазмұндық сипаты арқылы ашылатын бес мысалды айтсақ жеткілікті.

Мұғалім: Біздің тұрмыс салтымызбен, тарихи өмірімізбен байланысты осы сюжеттерді еске түсіріп көрейікші.

Оқушы бірінші сюжетті еске түсіреді. Ол ою-өрнек әлемінде өмір сүретін Ою хан өмірімен байланысты.

Ою ханның елін Жою хан жаулап алып, бұрыннан қалыптасқан мәдени үлгіні ұмытып, бәрін жаңадан жасаймын, ескілікке жол бермеймін деп әлек болған екен. Дегенмен жаңаның бәрі еске сақталмай ұмытыла берген. Бұрынғы да ұмыт болып, жаңа үлгі де жасалмай белгісіз жағдайға қалғаннан кейін халық бұл ханды Жою хан деп атаған екен.

Күндердің бір күнінде аң аулаймын деп айналасындағы тірі мақұлықты түгел қырып келе жатқан ұлы көзінен айырылып, көлге құлап мерт болады. Бұл кезде зынданда жатқан Ою хан жағдайдың бәрін естіп-біліп жатады.

– Кім де кім баламның өлімін естіртер болса, соның басын аламын, - деген жарлықты естіген халық баланың өлімін естіртуге батылы бармайды.

Тек Ою хан ғана баланы іздеуге өзінің баратынын хабарлайды. Жол жөнекей жаралы болған аң-құстарды емдеп келе жатқан Ою хан үкіден баланың мерт болғанын біледі. Ою хан оқиғаның желісін сырмақ бетіне түсіріп, әлгі сырмақты Жою ханға әкеледі. Сырмақтың оюы көз жауын алатын көрікті, бояулары адам жанын баурап алатын сиқырлы болады. Сырмақтағы оюдан баласының мерт болғанын білген Жою хан орнынан атып тұрып:

– Менің жалғыз ұлым шынымен өліпті ғой, өлтірем! – деп Ою ханға ұмтылады. Сонда Ою хан: "Балаңның өлгенін мен де, мына халық та сенің аузыңнан естіп тұрмыз, алсаң өз басыңды ал", – дейді. Сөйтіп ханның өз жарлығы өз басын алуға себепкер болып, Ою ханды ел жұрты ақ киізге орап хан көтеріп, ақ боз үйге отырғызып, атан түйе сойып ұлан-ғасыр той жасапты.

Мұғалім: Балалар, айтыңдаршы, осы Жою хан сендерге кімді еске түсіреді?

Данияр: Біз бұған дейін музыка пәнінен "Ақсақ құлан" күйін тыңдап, ақсақ құлан аңызын естіп едік. Ол Жошы хан аңызын еске түсіретін секілді.

Мұғалім: Дұрыс. Халық музыкасы болып есептелетін осы ою-өрнек халық даналығының көрінісі. Енді, балалар, айтыңдаршы, айға байланысты қандай ою-өрнек түрлерін білесіңдер?

Марат: Біз "ай туу", "ай таңба", "ай бас", "айшық" секілді т.б. өрнек түрлерімен таныспыз. Ай ежелден қасиетті болып есептеледі. Айға байланысты "айға тіке қарама", "айға қарап қолыңды шошайтпа", т.б. көптеген ырымдар сақталған және оның үстіне жаңа айтуған кезде "ескі айда есіркеп ең, жаңа айда жарылқа" деген қалыптасқан ұғымдар мен тілектер бар.

Мұғалім осы жерде оюларды балалармен қосылып талдаған уақытта оның дүниетанымдық мүмкіндіктерін ашып, эстетикалық әсемдігін талдайды. Ою-өрнек әрі әсем, әрі оның дүниетанымдық ұғымдарында бейнелік сипаты бар екен. Ал, Ою хан мен Жою хан секілді аңызға байланысты өрнек сюжетін талдаған уақытта өрнектің мұндай тақырыптары балаларды табиғатты қорғауға, онымен үйлесімді өмір сүруге тәрбиелейтінін айтуымыз керек.

Сонымен бірге тағы бір ұғылатын нәрсе осы ою-өрнектердің өз ұлтын сүюге, оны қорғауға, ұлтжандылық қасиеттерге тәрбиелейтіндігінде. Осы жөніндегі түсініктерді беру барысында текемет, сырмақ және кілем беттеріне салынатын ою-өрнек композицияларын талдау болып табылады.

Мұғалім: Балалар, енді текемет, сырмақ және кілем беттеріне салынатын ою-өрнек композицияларын талдап көрейік. Бұл оюлар, негізінен, орналасуына орай шет оюлар мен шаршы оюлар болып екіге бөлінеді екен. Шет оюлардың аттары, көбіне, "айбалта", "семсер ұшы", "пышақ ұшы" болып келеді. Оның бұлай аталу себебі не деп ойлайсыңдар? Ал одан кейін осы шет оюлардың ортасына шаршы оюлар салынады. Ол шеңбер ортасына да салынуы мүмкін. Мысалы, шеңбердің ортасындағы "қырық мүйіз" байлықты, асып төгілуді аңғартады. Енді осы оюларды өткен сабақта қарастырған материалдарға орай талдап көріңіздерші.

Рүстем: Өткен сабақта түсіндіруден ұққанымыз шет оюлар бұл елдің шекарасын қоршаған сарбаздар деп есептеледі екен. Бұрынғы кезде ата-бабаларымыз жаугершілікті басынан көп өткерген. Осы жаугершілік заманының басты шарттары олардың музыкасы, эпосы мен нақыл сөздерінде жақсы сақталған. Осы кезеңнің белгісі ою-өрнек өнерінде де өзінің ізін қалдырған болуы керек. Шет оюлар шаршы оюларды қоршай орналасады да, айбарлы келбетімен оларды сыртқы жаулардан қорғайды. Олардың аттарының айбалтамен, семсермен сабақтас болып келуі осыған байланысты болса керек.

Мұғалім: Осы оюлар солғысты аңсағаннан туған өрнектер ме екен. Әлде басқа да мағынасы бар ма, соны айтыңдаршы?

Гүлнар: Ол өрнектер сыртқы жаулардан қорғауға ғана бағытталған, оның бөтен пиғылы жоқ. Бұл өрнектер бейбітшілікті аңсайды.

Мұғалім: Оны қалай аңғаруға болады?

Гүлнар: Оны мынадан аңғарамыз. Шет оюлардың ішінде күн бейнесінен туған "өмір" деп аталатын ою бар. Ал сол "өмір" оюының үздіксіз, жалғасқан түрі "өмір жолы" деп аталады. Яғни, бұл бейбітшілікті сақтайық, ұрпақ өсірейік, болашаққа бет алайық дегенді аңғартса керек. Міне, осыдан кейін шет оюлардың ішкі өрнектерді бостан бос қоршап тұрмағанына көз жеткізгендейміз.

Мұғалім: Шаршы өрнектері нені білдіреді?

Темірхан: Шаршы өрнектерді оюлар тілімен сөйлейтін болсақ, бейбіт жатқан "қалың ел". Олар шет оюларға қарағанда әлдеқайда көп. Шаршы оюлар, көбіне, сұлулық символының – әсем гүлдің, жайнаған жұлдыздың, сүйкімді жан-жануарлардың, т.б. көңілге ыстық көрінетін аттарын иемденеді. Шын мәнінде ою-өрнектер тек әдемі ғана емес, терең мәнге, танымға да ие. Халқымыз өмірден көрген-түйген ойларын әдемі шеберлік шешіммен астастыра білген.

Мұғалім: Балалар, айтыңдаршы ою-өрнектің рәміздік, яғни символдық мағынасы бар екендігін білеміз. Енді осы өрнектердің хат есебіндегі белгілік ерекшеліктерін айта аласыңдар ма?

Әлмира: Біз Ә.Тәжімұратовтың "Шебердің қолы ортақ" деген кітабын қарастырған уақытта қазақ халқының ерте кезден бергі әдет-ғұрып салты бойынша, бөтен жерге, алыс ауылға күйеуге ұзатылған қыз баланың белгілі бір уақыттан кейін төркін жағына сәлемдеме жіберуі тиіс екендігін білдік. Сәлемдемеде жас келіншек өзінің күйеуге шыққаннан кейінгі тұрмыс жағдайын ою-өрнекпен бейнелеп жіберуі шарт екен.

Мұғалім: Мұндағы сәлемдеменің түрі қандай екен?

Әлмира: Сәлемдеме әр түрлі болған. Салт бойынша тұрмысқа шыққан бір қыздың үйіне жіберген сәлемдемесінде – алақандай жарғақ, оның бетіне бойы сорайған ұзын және өте жіңішке, әрі арық адам бейнесі кестеленіп салынған екен. Және оның жанында тұрған дөп-дөңгелек адам тұрпаты бейнеленген. Бұл сәлемдемеден қыздың ата-анасы жат жұртқа ұзатылған баласының "отырса опақ, тұрса сопақ" болған мүшкіл халін түсінген.

Ал басқа бір сәлемдемеде тұрмысқа шыққан қыздың "құсмұрын" бейнесі салынған сәлемдеме келсе, ата-анасы одан баласының барған жерінде құстай ерікті, басы бостандықта, жағдайы жақсы екенін ұғатын болған. Сондықтан ұзатылған қыздан сәлемдемеге құстұмсық жүзік келсе немесе құстұмсық ою-өрнекті тұс киіз, басқұр сияқты зат келсе, ауыл-аймағы қуанып, той жасап, атап өтуді әдет еткен.

Қорытынды бөлім. Қорыта келе, осындай сюжеттік сарындарға құрылған әдістемелік материалдарды оқушылармен отырып талдағаннан кейін, пән мұғалімі сабақ материалдарын өз бетінше оңтайландыра да және күрделендіре де алары анық. Сондықтан да сабақты күрделендіру мақсатты түрде жүрмейді. Сонымен қатар ол мұғалім үшін негізгі мақсат та бола алмайды. Мұндағы негізгі мақсат сабақ барысында проблемалы ситуацияларды жүйелі тудырып отыру. Оқушыларды осының негізінде ойландыру, белгілі бір шешім қабылдауға үйрете білу. Олардың ойлау, салыстырмалы талдау жасай білу қасиеттерін және өз зеректіктерін барынша жетілдіру мақсатты түрде дамытылып отырылатыны айдан анық.

Оқушылар осыған дейін берілген мәтіннен түсінгендерін қайталап айтып берумен, оған деген өзіндік қатынасын қалыптастырумен шектелген еді. Одан кейін материалдың күрделенуінен кейінгі сабақтарда ою-өрнектегі рәмізді белгілерін өзбеттерінше талдау арқылы тиімді әдістер арқылы сабақтарды жүргізу негізгі мақсатқа айналды. Мұнда талдаулар мұғалім тарапынан оқушыларға күні бүрین берілетін білімсіз жүзеге асады деген сөз емес. Әрине, мұндай сабақтарды жүргізу барысында да мұғалім рәмізді белгілердің жалпы сипаты, олардың дүниетанымдық белгіге қатынасы арқылы жүзеге асыру, оқылу ерекшеліктері, пластикалық эстетикалық қасиеті жөнінде жан-жақты білім береді. Оқушылар әрине, осы тұста жалпы айтылған сипаттық ерекшеліктерді нақтылы жағдайларда тиімді пайдалануда тапқырлық көрсете білуге тиіс. Оқушыларға осындай тапсырмалар беру арқылы біздер ұлттық ою өрнегіміздің рәмізді белгілерін өзбетінше талдау, ашу арқылы оқушылардың қоршаған ортаны танып білулеріне, ол туралы өзбетінше терең талдау жасау арқылы ойлануларына, оған халықтық ұлттық дүниетаным арқылы енуіне, сәнді қол өнері бұйымдарының әшекейін әсемдік тұрғысынан барынша толығырақ қабылдай білуіне және осыларға деген өзінің жеке қатынасын орнатуына көмектеседі деп тұжырымдауға әбден болады.

Әдебиеттер

1. Плиний об искусстве, Одесса, г. изд. не указан.
2. Ксенофонт. Воспоминание о Сократе, Кн. III, гл 10, В кн. Ксенофонт Афинский. Сократические сочинения /Пер. С.И. Соболевского, – М., 1935.
3. Лурье С.Я. Демокрит, Л., 1970, С. 351.
4. Платон, Соч, – М., 1968, – Т.1,– С. 530.
5. Брушлинский А.В. Психология мышления и проблемное обучение. - М.: Знание, 1983;

II БӨЛІМ. МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ
РАЗДЕЛ II. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

УДК 37.048.44
МРНТИ 14.27.09

¹Косикова Ш.Б., ²Батырханова Д.С., ³Бекетаева Б.М.

¹Преподаватель кафедры музыки и хореографии Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая. Казахстан, г. Алматы, chapa_sholpa@mail.ru

²Магистр искусствоведческих наук кафедры музыки и хореографии Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая. Казахстан, г. Алматы, danonstar@mail.ru

³Магистр искусствоведческих наук кафедры музыки и хореографии Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая, Казахстан, г. Алматы, Bayasha.92@mail.ru

**ВЛИЯНИЕ МУЗЫКИ И РИТМА ДЛЯ РАЗВИТИЯ САМОРЕГУЛЯЦИИ
СЛУХА И ЭСТЕТИКИ В ДЕТСКОМ ВОЗРАСТЕ**

Аннотация

Исследование определяет, что музыкально-ритмическое обучение улучшает различные области развития, и понимание неврологических процессов, ответственных за такие эффекты во время роста. В статье утверждается, что в дошкольном учреждении эффективными для поддержки неврологических основ само регуляции являются скоординированные музыкально-ритмические действия. Само регуляция относится к управлению эмоциональными, когнитивными и двигательными процессами, которые способствуют позитивной адаптации и социализации. Обсуждаются фактические данные и теория, связанные с синхронизацией ритмов, когнитивными преимуществами формального музыкального обучения и музыкально-ритмической терапией для клинических групп населения, чтобы доказать, что эта деятельность может быть лучше использована в дошкольном образовании.

Вывод: дошкольные мероприятия, направленные на стимулирование навыков синхронизации ритма и координации движений и включенные в групповые занятия, могут улучшить моторное, слуховое эстетическое, и саморегулирующее функционирование детей младшего возраста.

Ключевые слова: само регуляция, музыка, ритм, движение, воспитание, эстетика.

Ш.Б., Косикова,¹ Д.С. Батырханова², Б.М. Бекетаева³

¹Абай атындағы ҚазҰПУ өнер, мәдениет және спорт институтының музыка және хореография кафедрасының оқытушысы, Қазақстан, Алматы қ., chapa_sholpa@mail.ru

²Абай атындағы ҚазҰПУ өнер, мәдениет және спорт институтының музыка және хореография кафедрасының өнертану магистрі. Қазақстан. Алматы қ., danonstar@mail.ru

³Абай атындағы ҚазҰПУ өнер, мәдениет және спорт институтының музыка және хореография кафедрасының өнертану магистрі. Қазақстан. Алматы қ., Bayasha.92@mail.ru

**БАЛА КЕЗІНДЕГІ ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ, ЕСТУ ЖӘНЕ ЭСТЕТИКАНЫ
ДАМУЫҒА МУЗЫКА МЕН ЫРҒАҚТЫҢ ӘСЕРІ**

Аңдатпа

Зерттеу музыкалық-ырғақты оқыту дамудың әртүрлі салаларын жақсартатындығын және өсу кезінде осындай әсерлерге жауап беретін неврологиялық процестерді түсінетіндігін анықтайды. Мақалада мектепке дейінгі мекемеде өзін-өзі реттеудің неврологиялық негіздерін қолдау үшін үйлестірілген музыкалық-ырғақты әрекеттер тиімді екендігі айтылған. Өзін-өзі реттеу дегеніміз оң бейімделу мен әлеуметтенуге ықпал ететін эмоционалды, танымдық және қозғалыс процестерін басқаруды білдіреді. Бұл әрекетті мектепке дейінгі білім беруде жақсы қолдануға болатындығын дәлелдеу үшін ырғақтарды синхрондауға, ресми музыкалық оқытудың танымдық артықшылықтарына және халықтың клиникалық топтарына арналған музыкалық ырғақты терапияға қатысты нақты деректер мен теория талқыланады.

Қорытынды: ырғақты үндестіру және қимылдарды үйлестіру дағдыларын ынталандыруға бағытталған және топтық сабақтарға кіретін мектепке дейінгі іс-шаралар жас балалардың моторикасын, есту эстетикасын және өзін-өзі реттейтін жұмысын жақсартып алады.

Түйін сөздер: өзін-өзі реттеу, музыка, ырғақ, қозғалыс, тәрбие, эстетика.

Kosikova Sh.B.¹, Batyrkhanova D.S.², Beketayeva B.M.³

¹Lecturer at the Department of Music and Choreography of the Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU named after Abai, Kazakhstan, Almaty city, chapa_sholpa@mail.ru

²Master of Arts, Department of Music and Choreography, Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU named after Abai, Kazakhstan, Almaty city, danonstar@mail.ru

³Master of Arts, Department of Music and Choreography, Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU named after Abai, Kazakhstan, Almaty city, Bayasha.92@mail.ru

THE INFLUENCE OF MUSIC AND RHYTHM FOR THE DEVELOPMENT OF SELF-REGULATION, HEARING AND AESTHETICS IN CHILDHOOD

Abstract

The study determines that music-rhythmic learning improves various areas of development and understanding of the neurological processes responsible for such effects during growth. The article states that coordinated musical and rhythmic actions are effective in preschool institutions to support the neurological foundations of self-regulation. Self-regulation refers to the management of emotional, cognitive and motor processes that contribute to positive adaptation and socialization. The evidence and theory related to rhythm synchronization, cognitive benefits of formal music training and music-rhythm therapy for clinical populations are discussed to prove that this activity can be better used in preschool education.

Conclusion: preschool activities aimed at stimulating the skills of rhythm synchronization and coordination of movements and included in-group classes can improve the motor, auditory, aesthetic, and self-regulating functioning of young children.

Keywords: self-regulation, music, rhythm, movement, education, aesthetics.

Введение

Авторы данной статьи, подчеркивают важность сосредоточения внимания на само регуляции для детей младшего возраста в программах, как средства предотвращения увеличения разрыва в обучении и успеваемости, когда дети идут в школу, особенно для уязвимых и детей [1]. Тем не менее, эффективные способы поддержки развития навыков само регуляции у детей младшего возраста остаются предметом дискуссий. Музыканты, хореографы и педагоги ритмики, как никогда могут прийти на помощь в образовательный процесс в дошкольные и школьные учреждения. Целью данной статьи является обзор данных исследований о ценности ритмических, двигательных и танцевальных движений в классах дошкольного возраста для улучшения навыков само регуляции. Такие занятия могут дать маленьким детям больше возможностей для развития навыков само регуляции в контексте приятных и веселых занятий.

Активное участие в музыкально-ритмических занятиях, вместе с хореографом в раннем детстве улучшают адаптацию, двигательные способности, развивают эстетический вкус и чувство прекрасного, и такие занятия легко реализуются в дошкольных и школьных классах.

Многие учителя уже используют музыку и ритмику, как обычную часть своих программ дошкольного образования. Данные, обсуждаемые в этой статье, свидетельствуют о том, что музыкально-ритмическая деятельность может быть специально разработана для стимулирования навыков детей в синхронизации ударов и координации движений, для развития само регуляции в раннем детстве.

У детей развиваются базовые навыки само регуляции в первые 5 лет жизни [2], что является критическим периодом для развития мозга. Само регуляция связана с успехами в школе, успеваемостью и благополучием на протяжении всей жизни [2]. Формирование этих навыков в раннем детстве особенно важно. Некоторым детям трудно удерживать внимание в среде раннего обучения, они остаются эмоционально подавленными после негативного опыта или проявляют импульсивное поведение, которое может привести к конфликту с учителями и сверстниками. Эти дети не могут справиться с конкурирующими и множественными источниками сенсорной информации. И конечно же здесь можно утверждать, что занятия музыкой, ритмикой и хореографией существенно формируют физическое здоровье, и психическую сторону развития.

Будущие выпускники: музыканты и хореографы нашего Вуза, которые придут в такие детские организации сыграют центральную роль в оказании помощи маленьким детям в регулировании их эмоций, мышления и поведения.

Основная часть

Параллельно с ростом само регуляции и исполнительных функций в возрасте 3-6 лет происходит быстрое развитие головного мозга, особенно в префронтальной коре. Само регуляция используется как общий термин для обозначения ряда процессов, связанных с регулированием внимания, поведения и эмоций. Эти процессы функционально связаны с другими областями мозга, которые координируют мыслительные и поведенческие процессы. Эти координационные и высшие навыки называются исполнительными функциями. Несколько компонентов исполнительных функций включают переключение внимания, рабочую память и тормозной контроль [2]. Переключение относится к способности переключать внимание между различными видами информации или задачами. Рабочая память связана с удержанием в памяти различной сенсорной информации при выполнении задачи, а торможение – это способность контролировать реакции и сопротивляться отвлекающим факторам. Навыки само регуляции и исполнительных функций отражаются в выборе, который делают дети, и их наблюдаемых действиях. Большинство взрослых могут легко идентифицировать детей дошкольного возраста, у которых не развиты навыки сопротивления отвлекающим факторам и выполнения указаний. У детей из менее благополучных слоев населения более плохие навыки само регуляции, иногда из-за стрессовой домашней обстановки и последующих связанных со стрессом физиологических реакций [2].

Считается, что ранние различия в способности к само регуляции у детей являются основной причиной социально-экономического разрыва в готовности к школе и в более поздних достижениях [2]. Эти неврологические различия будут лежать в основе более поздних пробелов в обучении и успеваемости в школе, и если их устранить до школы, то снижается уязвимость к более плохим школьным и социальным результатам. Однако на сегодняшний день имеется ограниченное количество данных об эффективности вмешательств для решения проблем с навыками само регуляции у детей в раннем возрасте [3]. Возможно, многие подходы не смогли воздействовать на соответствующие основные неврологические пути. Одним из известных способов повлиять на неврологическое развитие является формальное музыкально-ритмическое обучение и неформальный музыкальный опыт с быстро растущим объемом исследований, объясняющих когнитивные преимущества этих занятий [4]. Это музыкальное преимущество относится к немusикальным когнитивным преимуществам, связанным с формальным музыкально-ритмическим обучением, когда музыканты постоянно демонстрируют улучшенные навыки в таких областях, как язык, познание и двигательный контроль, наряду с повышенной нейронной пластичностью и структурным развитием мозга, по сравнению с немusикантами. [5]. Однако это преимущество еще предстоит использовать для решения проблем само регуляции в раннем детстве в дошкольных классах. Формальное музыкально-ритмическое воспитание и образование для всех детей младшего возраста было бы идеальным, и для этого стоило бы привлекать, как можно больше хореографов, музыкантов, и педагогов ритмики, для получения желаемых преимуществ само регуляции, приобщения учеников к чувству прекрасного, развитию эстетики. Скоординированные ритмические движения в дошкольном возрасте могут быть эффективным подходом к основам само регуляции в раннем детстве. Действия, направленные на улучшение навыков синхронизации ударов и стимуляцию общих нейронных сетей слухового восприятия, моторного контроля и само регуляции, могут, по сути, использовать преимущество музыканта, ритмиста или хореографа, для поддержки развития и социальной адаптации у детей.

Это очень эффективно, и это станет важным инструментом для учителей дошкольного образования с точки зрения подготовки детей к школьному переходу и направления их на путь к более позитивным академическим траекториям и траекториям благополучия.

Ключевым навыком в развитии детей, является способность при прослушивании музыки поддерживать постоянный ритм. Сенсомоторная синхронизация или синхронизация ударов относится к «координации ритмического движения с внешним ритмом» [6]. Внешний ритм может быть частью музыкального произведения с другими музыкальными элементами или представлять собой просто постукивание или хлопок. Недавние данные слуховой нейробиологии указывают на то,

что навыки синхронизации ударов являются важным маркером развития нервной системы [7]. Дети в возрасте от 5 до 24 месяцев проявляют склонность к ритмичным и спонтанным движениям (хотя и не «вовремя») под музыку по сравнению с слушанием только речи [8]. Навыки синхронизации ударов улучшаются с возрастом, и дети в возрасте 3-4 лет, как правило, могут с определенной последовательностью использовать свой предпочтительный темп, но не могут адаптироваться и синхронизироваться с разными темпами.

Существенные улучшения в синхронизации с любым ритмом происходят с 5-летнего возраста [9]. Навыки синхронизации ударов связаны с развитием мозга в других областях развития. Индивидуальные различия в навыках синхронизации ударов постоянно связаны с важными навыками для развития речи, включая слуховое восприятие у детей дошкольного возраста [10]. То есть дети с лучшими навыками синхронизации ударов в возрасте 3-4 лет демонстрируют более устойчивые паттерны обработки речи в мозгу, чем дети с более плохой синхронизацией ударов [10].

Кроме того, у детей с нарушениями речи и языка, в том числе с дислексией [11], навыки синхронизации ударов значительно хуже, чем у нормально развивающихся сверстников. Считается, что механизм, посредством которого возникают эти связи синхронизации и развития речи, связан с общими неврологическими сетями для слуховой, моторной и речевой обработки [11].

Существует меньше исследований о синхронизации ударов и навыках само регуляции у детей, но исследования предполагают, что аналогичная неврологическая связь может быть очевидной. В небольшом исследовании с участием 24 детей в возрасте 7-8 лет [12] сравнили согласованность самостоятельного постукивания (отражающую внутреннюю стабильность ритма) и навыки сенсомоторной синхронизации у детей с гиперреактивностью с дефицитом внимания и без нее.

Расстройство, связанное с синдромом дефицита внимания и гиперреактивности (далее СДВГ) характеризуется нарушениями исполнительных функций, и это исследование дает представление о связи между исполнительными функциями и навыками синхронизации ритмов. Синхронизация измерялась путем постукивания по визуальному стимулу, появляющемуся с постоянной частотой.

Не было никаких групповых различий в независимом задании на свободное постукивание, но дети с СДВГ хуже справлялись с заданием на сенсомоторную синхронизацию, чем их обычно развивающиеся сверстники, показывая больше импульсивных ошибок, которые, вероятно, были связаны с трудностями торможения. Более сильные навыки торможения [13] и устойчивое внимание [14] также связаны с лучшей сенсомоторной синхронизацией в подростковом возрасте, причем эти навыки исполнительной функции значительно улучшаются при обучении музыке и ритмике.

Дети с более слабыми навыками исполнительной функции также, как правило, имеют более слабые навыки восприятия ритма [15]. Шварцер Г. сравнил 29 детей в возрасте 9-11 лет с выявленным дефицитом исполнительной функции с 42 детьми без дефицита исполнительной функции и измерил различные аспекты восприятия музыки. Хотя это исследование не включало меру синхронизации ударов, была мера подсчета пульса (подсчет ударов, заданных в музыкальном произведении) и различение ритма (определение того, были ли две ритмические фразы одинаковыми или разными). Дети с дефицитом исполнительной функции значительно хуже справились с заданием на различение ритма, при этом рабочая память была определена как вносящая наибольший вклад в восприятие музыки. Плохая рабочая память также связана с плохой сенсомоторной синхронизацией у молодых людей [14].

Таким образом, данные о синхронизации ударов имеют как минимум два значения для поддержки само регуляции в раннем детстве. Во-первых, способность детей адаптироваться и синхронизироваться с заданным ритмом может открыть окно для развития неврологических процессов, лежащих в основе само регуляции. Как ни странно, учителя сообщают, что дети, которые изо всех сил пытаются найти ритм во время групповой музыки, часто являются теми же детьми, у которых также есть проблемы с концентрацией внимания.

Это подтверждается исследованиями, показывающими, что более последовательное выполнение простых ритмических задач связано с лучшим избирательным вниманием у взрослых [16]. Во-вторых, практика и развитие синхронизации ударов с помощью регулярных ритмических движений может одновременно поддерживать развитие само регуляции, стимулируя аспекты эффекта преимущества музыканта, обсуждаемого в следующем разделе.

Большое количество исследований задокументировало преимущество музыкально-ритмического воспитания, для детей дошкольного и школьного возраста. Формальное музыкальное обучение здесь

относится к структурированным и регулярным групповым или частным урокам игры на инструменте, или вокалу, или в раннем детстве к общим занятиям музыкально-ритмическим воспитанием, обязательно с учебной программой, которая знакомит детей с некоторыми музыкальными теориями и концепциями.

Когда обученных музыкантов сравнивают с не музыкантами, они постоянно демонстрируют улучшенные навыки в ряде немusикальных областей, включая язык, познание и моторный контроль, наряду с повышенной нейронной пластичностью и структурным развитием мозга [17]. Считается, что это преимущество является результатом расширенных общих нейронных сетей, участвующих в слуховой обработке, моторном контроле и немusикальных когнитивных [18].

Появляется все больше свидетельств того, что преимущество музыканта распространяется на навыки само регуляции, включая исполнительные функции, как у взрослых [19], так и у детей-музыкантов [20]. Музыкально обученные дети (9–13 лет) демонстрируют повышенное избирательное внимание [20], навыки тормозного контроля, и навыки переключения по сравнению с детьми без музыкального образования. У взрослых музыкантов также сообщалось об улучшении рабочей памяти [21] и устойчивого внимания. Более раннее начало занятий музыкой, до 7 лет [14], и более длительная продолжительность обучения, по-видимому, дают более сильные когнитивные преимущества. Было высказано предположение, что улучшения в этих общих областях саморегулируемой функции обеспечивают платформу, на которой строятся все другие когнитивные преимущества для музыкантов [20]. Это подтверждается доказательствами того, что раннее обучение музыке, в частности, приводит к существенным и устойчивым изменениям в связях белого вещества мозга, которые обеспечивают основу, на которой строится улучшенная когнитивная обработка [18].

Фундаментальным аспектом преимущества музыканта являются улучшенные навыки синхронизации ударов, которые обсуждались в предыдущем разделе. Эти навыки изучаются и отрабатываются посредством регулярных ритмичных движений в ответ на внешние стимулы через слуховую систему (например, игра вместе с другими музыкантами) или на внутренний пульс (например, при занятиях в одиночку). В то время как все музыканты взаимодействуют с музыкальным ритмом, возможно, население, которое движется ритмично и «во времени» больше всего в повседневной жизни и часто сложным образом – это профессиональные барабанщики и перкуссионисты.

Интересное исследование, посвященное этой группе музыкантов, показало, что перкуссионисты превосходят как неперкуссионистов, так и не-музыкантов в задачах на синхронизацию ударов, тормозной контроль и избирательное внимание [21]. Это, вероятно, связано со значительно улучшенной функциональной связью между координацией движений и саморегулирующимися нейронными сетями, развившимися в результате регулярной ритмической практики.

Эти исследования преимуществ у детей, которые обучались музыкально-ритмическому воспитанию, явно заметны. У них более скоординированы движения, в целом, это говорит о стимуляции, нервных путей, и подчеркивают потенциал основанной на ритме, движении и стимулирования когнитивного развития, включая само регуляцию у маленьких детей. Это предположение подтверждается результатами недавнего обзора данных, а также о влиянии художественного образования на когнитивные и не когнитивные результаты детей школьного возраста, в частности, инструментальное обучение было наиболее многообещающим для улучшения результатов учащихся. В то время как формальное инструментальное обучение для всех детей младшего возраста приносит положительные когнитивные преимущества. Особого внимания к регулярной практике скоординированных ритмических движений и синхронизации ударов с помощью действий, которые могут повсеместно применяться учителями дошкольного образования, может быть достаточно, чтобы стимулировать некоторые аспекты преимущества музыканта.

Область музыкально-ритмической терапии предлагает дополнительные доказательства роли вовлечения ритма в стимулирование немusикальных преимуществ, включая навыки само регуляции [22]. Хореографы, здесь могут служить, как специалисты в области здравоохранения с высшим образованием, которые используют музыку и движение с целым рядом людей для улучшения когнитивных и социально-эмоциональных функций, а также качества жизни. В то время как все музыкальные терапевты используют ритмические движения в качестве терапевтического инструмента, когда это уместно, за последние два десятилетия было разработано специализированное направление музыкальной терапии с акцентом на неврологические преимущества ритма и движения.

Неврологическая музыкально-ритмическая терапия представляет собой стандартизованную модель лечения, которая включает более 20 методов двигательной, речевой, языковой и когнитивной реабилитации [9].

В основе механизмов неврологической музыкотерапии лежит ритмическое увлечение. Увлечение относится к склонности человеческого тела приводить физические или физиологические функции в соответствие с вечным заданным ритмом или тактом. Неврологические музыкальные терапевты используют ритмические слуховые сигналы, чтобы извлечь выгоду из увлечения и улучшить двигательные функции у пациентов с травмой головного мозга [10].

Обеспечение неуклонно возрастающего внешнего биения стимулирует слухо-моторную систему, поддерживая более своевременные и скоординированные движения, чем это возможно без ритмической поддержки. В то время как доказательства ритмической слуховой подсказки и двигательной реабилитации убедительны, существует меньше доказательств эффективности музыкальной терапии для навыков само регуляции, поскольку лидеры неврологической музыкальной терапии призывают к дальнейшим исследованиям в этой области [22].

Учитывая то, что известно об увлечении и перекрывающихся нейронных системах для слуховой обработки, моторного контроля и само регуляции, вполне вероятно, что движение с поддержкой ритма может улучшить навыки сенсомоторной синхронизации у детей дошкольного возраста и тем самым способствовать развитию навыков само регуляции.

Однако для подтверждения этой гипотезы необходимы дальнейшие исследования в этой области.

Хотя исследования, осаждавшиеся до сих пор, были сосредоточены на потенциале использования ритмических движений в первую очередь для когнитивных аспектов само регуляции, теория и данные о роли музыки и движения в эмоциональных состояниях, ценности релаксации под музыку предполагают потенциал для решения проблем эмоциональной регуляции. Прослушивание приятной и знакомой музыки и активное музицирование стимулирует желаемые паттерны нейронной активации, участвующие в эмоциональной регуляции, и могут помочь поддерживать оптимальный уровень возбуждения [22]. Важно отметить, что Джорет М.Э., Гермейс Ф. и Гидрон Ю. сообщили, что групповая музыкальная игра в дошкольных учреждениях, по-видимому, мотивирует детей с обычно более низким уровнем эмоциональной регуляции демонстрировать и практиковать навыки эмоциональной регуляции во время структурированной музыки [23].

Недавно появилось дополнительное исследование, посвященное изучению эффективности йоги и внимательности в отношении само регуляции. Хотя эти действия традиционно не являются ритмичными по своей природе, они часто включают простые движения или образы, сопровождаемые музыкой, и сосредоточены на активном сенсомоторном вовлечении, которое также поддерживает нейронные связи между мозгом и телом [7]. Ежедневные занятия йогой улучшили торможение и поведенческую само регуляцию у 4-летних детей [8] и снизили уровень кортизола (гормона стресса) у учащихся второго класса [17]. Ежедневные сеансы осознанности с детьми в возрасте 9-11 лет оказали положительное влияние на выполнение задач исполнительской функции и, по словам детей, на эмоциональный контроль [21]. Эти результаты показывают, что регулярные занятия ритмичными движениями в условиях раннего детства, которые также включают элементы йоги или осознанности и другие методы релаксации под музыку, могут способствовать развитию эмоциональной регуляции. Сюда же можно включить и занятия хореографией, которые только позитивно оказывают влияние на развитие и формирование эстетики.

Формальные подходы к участию в музыке в раннем детстве и структурированные уроки музыки или музыкально-ритмические движения в раннем детстве также могут давать аналогичные преимущества. Неформальный музыкальный опыт включает случайные или полу структурированные музыкальные игры с родителями дома или с педагогами и сверстниками, когда музыка и ритм используется как инструмент для игры, а не для сосредоточения внимания на обучении музыке, с точки зрения теории или концепции.

Активное участие в музыке считается особенно подходящим для развития детей дошкольного возраста, учитывая преобладающую роль музыки в их жизни. Музыкальные действия, такие как пение (в том числе песенки-танцевальные, считалки, детские стишки и песенки), создание оригинальных песен для сопровождения рутин, танцы и прослушивание музыки [22], являются распространенными «культурными инструментами», используемые родителями и учителями для формирования у детей понимания культурных условностей.

Неформальная музыкальная игра между родителями и детьми в доме недавно была связана с улучшением навыков само регуляции у детей. Дети в возрасте 2-3 лет с более высоким уровнем неформального участия родителей и детей в музыке, дома демонстрируют меньшую слуховую отвлекаемость, измеренную одновременно [4], и улучшенные навыки регулирования внимания, о которых сообщают родители, в возрасте 4-5 лет [5]. Эти более высокие способности, могут выражаться в устойчивом внимании к инструкциям учителя и повышенной настойчивости при выполнении заданий.

Формальный опыт групповой музыки в раннем детстве вне дома также был связан с преимуществами развития, включая аспекты, связанные с развитием само регуляции. Например, участие в еженедельных занятиях по активной музыке для родителей и младенцев было связано с улучшением контроля стресса у 12-месячных детей [19] сравнили группу детей в возрасте 3-4 лет, еженедельно получающих уроки музыки и движения в учреждении под названием «Kindermusik», с социально-демографически эквивалентной группой, не посещавшей никаких структурированных музыкальных занятий в раннем детстве. Дети, зачисленные в «Kindermusik», продемонстрировали лучшие навыки само регуляции при оценке ряда задач, а также с большей вероятностью использовали ряд позитивных стратегий само регуляции, включая частную речь во время задания на внимание и пение, напевание во время задания на ожидание [16].

Внедрение музыки и ритмики и хореографии в систему раннего образования, как формальным, так и неформальным образом, также обещает поддержку развития само регуляции в раннем возрасте. Дошкольная программа, обогащенная искусством, которая включала ежедневные музыкально-ритмические занятия, сюда же можно отнести и хореографию, улучшила оцениваемые родителями навыки эмоциональной регуляции у детей [16] по сравнению с детьми, посещающими обычную программу.

Исследователи также зафиксировали ценность групповой музыкальной игры под руководством детей 6-7 лет в предоставлении возможностей для саморегулируемого обучения. Наблюдаемая музыкальная игра включала хлопки в ладоши, круговые игры, движение и инструментальную игру [23], причем каждое из этих действий включало элемент ритмического движения. Исследователи заметили, что музыкальная игра предлагает возможности для само регуляции поведения, включая когнитивный контроль, мониторинг и планирование, причем инструментальная игра предлагает больше всего возможностей.

Важно отметить, что в отношении эмоциональной регуляции дети, которые обычно не демонстрировали высокого уровня эмоциональной регуляции в общей деятельности в классе, смогли продемонстрировать это во время структурированной групповой музыкальной игры со сверстниками, при этом авторы предполагают, что это может быть мотивирующим аспектом групповой музыки, вовлеченность, которая стимулирует такое поведение [23].

Учитывая данные и теорию различных направлений и исследований, представленных выше, очень многообещающе, что действия, которые развивают синхронизацию ударов и навыки скоординированного ритмического движения у детей, одновременно нацеленные на определенные навыки само регуляции, будут эффективны для улучшения развития. Мы можем с уверенностью утверждать, что музыка, ритмика и хореография должны стать ведущими аспектами в воспитательном и образовательном процессе детей в дошкольных и школьных учреждениях, а также в организациях, где есть уязвимые детки, с теми или иными клиническими проявлениями.

Дополнительные данные из области физиологии движения человека и физических упражнений подтверждают это мнение, предполагая, что физическая активность, включающая когнитивные задачи и социальное взаимодействие, может способствовать развитию исполнительных функций [2]. Это может включать координационную двигательную активность, характеризующуюся «сложными двигательными движениями... и взаимодействием с частями тела для целенаправленного поведения» [4].

Скоординированные двигательные действия требуют задействования саморегулирующихся систем мозга и создания нейронных цепей, имеющих отношение к функциям само регуляции [4]. В этой статье утверждается, что поддержка такого скоординированного движения с ритмом, как это было сделано музыкальными терапевтами в клинических популяциях [9], вероятно, еще больше усилит эти положительные эффекты. Это будет стимулировать те же самые общие нейронные сети

для слухового восприятия, координации движений и само регуляции, которые усиливаются у обученных музыкантов, что дает музыканту преимущество для более широкой группы детей.

Несмотря на то, что никаких известных вмешательств, основанных на ритме и движении, не было специально разработано для решения проблемы синхронизации ритмов и само регуляции в раннем детстве, существующие исследования вмешательств предоставляют некоторые подтверждающие доказательства.

В этой статье был представлен ряд теоретических идей и научных данных из нескольких направлений исследований, чтобы обосновать с неврологической точки зрения потенциальную ценность сенсомоторных действий и действий по синхронизации ударов для улучшения навыков само регуляции у маленьких детей в классах дошкольного возраста. посредством музыки, ритма и двигательной активности. Дополнительное включение элементов йоги или осознанности и других техник релаксации под музыку, танцевальная активность, также может способствовать развитию эмоциональной регуляции. В то время как учителя дошкольного образования, которые уделяют большое внимание музыке, ритму и хореографии, верят в ценность таких занятий для обучения детей, более систематические исследования могут проверить идеи, предложенные в этой статье. В то время как формальное обучение игре на инструменте для детей с риском плохой само регуляции и перехода в школу. Тем не менее, основной опыт отработанных ритмических движений, который часто применяется музыкальными терапевтами и хореографами к клиническим группам населения, может быть использован для имитации некоторых эффектов преимущества в развитии и образовании.

Заключение.

Хотя ведущие исследователи выступают за то, чтобы сосредоточить внимание на развитии само регуляции в раннем детстве как на средстве предотвращения дальнейшего увеличения разрыва в достижениях, особенно для детей из неблагополучных семей, эффективные способы стимулирования этих навыков были несколько труднодостижимыми. Статья утверждает, что в этом отношении многообещающими являются внедрения, занятий музыкой, ритмикой, хореографией, и их следует все больше использовать в условиях раннего детства. Активная музыкально-двигательная активность в раннем детстве легко реализуется в будущем, повсеместно, и многие учителя уже используют такие занятия как обычную часть программ. Данные, представленные в статье, свидетельствуют о том, что занятия должны быть специально разработаны для стимуляции навыков синхронизации ритма и координации движений, и включать в себя более сложные развивающие образовательные программы, формирующие координацию, пластику движений, а также эстетику.

Литературы

1. Бейли Дж.А., и Пенхун В.Б. (2010). Синхронизация ритма и слуховая рабочая память у музыкантов раннего и позднего обучения. *Экспериментальные исследования мозга*, 204(1), 91–101. <https://doi.org/10.1007/s00221-010-2299-y>.

2. Барретт М.С. (2009). Звучание живет в музыке и через музыку: повествовательное исследование «повседневной» музыкальной активности маленького ребенка. *Журнал исследований раннего детства*, 7 (2), 115–134. <https://doi.org/10.1177/1476718x09102645>.

3. Барретт М. С. (2011). Музыкальные рассказы: исследование личности маленького ребенка в процессе создания музыки и через нее. *Психология музыки*, 39, 403-423. <https://doi.org/10.1177/0305735610373054>.

4. Барретт М.С. (2012). Взаимность, принадлежность и создание смысла: Пути развития компетентности и творчества мальчиков в пении и написании песен. В С. Харрисон, Г.Ф. Уэлч и А. Адлер (ред.), *Взгляды на мужчин и пение* (стр. 167-187). Дордрехт: Спрингер.

5. Бест Дж.Р. (2010). Влияние физической активности на исполнительную функцию детей: вклад в экспериментальные исследования аэробных упражнений. *Обзор развития*, 30, 331-351. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2010.08.001>.

6. Блэр К., и Рэйвер К.С. (2012). Индивидуальное развитие и эволюция: эмпирическая канализация саморегуляции. *Психология развития*, 48 (3), 647-657. <https://doi.org/10.1037/a0026472>.

7. Блэр К., и Рэйвер К.С. (2015). Готовность к школе и саморегуляция: психобиологический подход к развитию. *Ежегодный обзор психологии*, 66, 711-731. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015221>.

8. Браун Э.Д., и Сакс К.Л. (2013). Обогащение искусством и дошкольные эмоции для малообеспеченных детей группы риска. *Ежеквартальное исследование раннего детства*, 28, 337-346. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.08.002>.
9. Батцлер Б., Дэй Д., Поттс А., Райан К., Куломб С., Дэвис Б. и соавт. (2015). Влияние занятий йогой в классе на кортизол и поведение учащихся второго и третьего классов: экспериментальное исследование. *Журнал доказательной дополнительной и альтернативной медицины*, 20 (1), 41-49. <https://doi.org/10.1177/2156587214557695>.
10. Чанг Ю.К., Цай Ю.Дж., Чен Т.Т. и Хун Т.М. (2013). Влияние координационных упражнений на исполнительную функцию у детей дошкольного возраста: исследование ERP. *Экспериментальные исследования мозга*, 225, 187–196. <https://doi.org/10.1007/s00221-013-3591-4>.
11. Колли И.Д., Келлер П.Э., и Халперн А.Р. (2017). Рабочая память и слуховые образы предсказывают сенсомоторную синхронизацию с выразительно синхронизированной музыкой. *Ежеквартальный журнал экспериментальной психологии*. <https://doi.org/10.1080/17470218.2017.1366531>.
12. Коллинг, Л.Дж., Ноубл, Х.Л., и Госвами, У. (2017). Нервное вовлечение и сенсомоторная синхронизация с ритмом у детей с дислексией развития: исследование ЭЭГ. *Frontiers in Neuroscience*, 11, 360. <https://doi.org/10.3389/fnins.2017.00360>.
13. Крова С., Струццолино И., Маркетти Р., Маски И., Ванноцци Г., Форте Р. и соавт. (2014). Когнитивно сложная физическая активность улучшает исполнительную функцию у детей с избыточным весом. *Журнал спорта Наук*, 32, 201-211. <https://doi.org/10.1080/02640414.2013.828849>.
14. Деге Ф., Кубичек С. и Шварцер Г. (2011). Уроки музыки и интеллект: связь, опосредованная исполнительными функциями. *Восприятие музыки* 29, 195-201. <https://doi.org/10.1525/mp.2011.29.2.195>.
15. Даймонд, А. (2016). Почему улучшение и оценка исполнительных функций в раннем возрасте имеет решающее значение. В книге Дж. Гриффина, П. Маккардла и Л. С. Фройнда (редакторы), *Исполнительная функция у детей дошкольного возраста: интеграция измерений, развития нервной системы и трансляционных исследований*. Вашингтон: Американская психологическая ассоциация.
16. Даймонд А., и Ли К. (2011). Вмешательства, показанные для помощи в развитии исполнительных функций у детей в возрасте от 4 до 12 лет. *Наука*, 333 (6045), 959-964. <https://doi.org/10.1126/science.1204529>.
17. Флауньякко, Э., Лопес, Л., Террибили, К., Монтико, М., Зоя, С., и Шон, Д. (2015). Обучение музыке повышает фонологическую осведомленность и навыки чтения при дислексии развития: рандомизированное контрольное исследование. *ПЛОС ОДИН*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0138715>.
18. Гейст К., Гейст Э.А. и Кузник К. (2012). Образцы музыки: Маленькие дети изучают математику через ритм, ритм и мелодию. *Маленькие дети*, 67 (1), 74-79.
19. Джордж Э.М., и Кох Д. (2011). Музыкальное обучение и рабочая память: исследование ERP. *Нейропсихология*, 49 (5), 1083-1094. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2011.02.001>.
20. Джерри Д., Унрау А. и Трейнор Л.Дж. (2012). Занятия активной музыкой в младенчестве способствуют музыкальному, коммуникативному и социальному развитию. *Наука развития*, 15, 398-407. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2012.01142.x>.
21. Гетчелл, Н., Маккензи, С.Дж., и Мармон, А.Р. (2010). Кратковременная слуховая стимуляция изменяет двойную координацию двигательных задач у детей с дислексией и без нее. *Адаптированная физическая активность Ежеквартально*, 27, 32–46.
22. Хайд К.Л., Лерч Дж., Нортон А., Форгерд М., Виннер Э., Эванс А.С., и соавт. (2009). Музыкальное обучение формирует структурное развитие мозга. *Журнал неврологии*, 29 (10), 3019-3025. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.5118-08.2009>.
23. Джейкоб Р. и Паркинсон Дж. (2015). Потенциал школьных вмешательств, направленных на исполнительную функцию, для улучшения успеваемости: обзор. *Обзор исследований в области образования*, 85 (4), 512–552. <https://doi.org/10.3102/0034654314561338>.
24. Джорет М.Э., Гермейс Ф. и Гидрон Ю. (2017). Когнитивный тормозной контроль у детей после раннего музыкального образования. *Musicae Scientiae*, 21, 303-315. <https://doi.org/10.1177/10298649166655477>.

ӘОЖ 378
МРНТИ 14.35.05

А.М. Құмаржанов¹, Г.Құндықбаева²

¹ *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Өнер, мәдениет және спорт институтының қауым.профессоры, Алматы қ., Қазақстан.*

² *К.Байсейітова атындағы РММОМИ-ның теория бөлімінің ұстазы, Алматы қ., Қазақстан.*

ЗАМАНАУИ ТАҚЫРЫПТАҒЫ ҚАЗАҚ БАЛЕТТЕРІ (Ғазиза Жұбанованың 95 жылдығына орай)

Аңдатпа

Аталмыш мақалада көтерілетін мәселе, қазақстан халқының кең ұлттық өнерінің ішіндегі ең жас балет өнерінің қазіргі замануи тұрғыда қалыптасып өркендеуі. Осы салада өткен ғасырда ғаламат музыка шығармаларын өмірге келтірген атақты қазақ композиторы Ғазиза Жұбанованың балет тақырыбына жаған музыкаларына мән беріледі.

Композитордың жазған «Ақ қанат», «Хиросима», «Мадам Баттерфляй» және «Қаракөз» балеттерінің ішіндегі ең ауқымдысы, қазақи тұрғыда халқымыздың салт-дәстүрін табиғи қалпында сақтап, мәңгілік махаббаттың өскелең ұрпақ санасында сақталып, би өнеріне деген талғамын музыка арқылы жеткізудегі «Қаракөз» балеті музыкасының алар орны ерекше. «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында қазіргі кезеңде Ғазиза Жұбанованың шығармашылығы, әсіресе балеттерге арнап жазған музыкалары өзінің өзектілігін жоғалтқан жоқ. Жастардың руханиятты және мәдениетті болып өсуіндегі композитор музыкасының маңызы өте зор. Сондықтан бұл мақалада көтеріліп отырған мәселелер өнер саласында оқып жүрген жастарға пайдасы тиеді деп ойлаймыз.

Құмаржанов А.М.¹, Құндықбаева Г²

¹ *Ассоциированный профессор Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ имени Абая., г. Алматы, Казахстан*

² *Педагог РССМШИ имени Куляш Байсеитовой, г. Алматы, Казахстан*

СОВРЕМЕННАЯ ТЕМАТИКА КАЗАХСТАНСКИХ БАЛЕТОВ (к 95 летию Газизы Жубановой)

Аннотация

Вопрос, который поднимается в данной статье, заключается в современном становлении балетного искусства казахского народа. Как известно высоко профессиональные балетные спектакли ставятся, прежде всего, на музыку в которой соблюдаются все каноны хореографического жанра. В этой области большое значение придается музыке балетов выдающегося казахского композитора Газизы Жубановой, которая в прошлом веке воплотила в жизнь грандиозные музыкально-сценические произведения.

Самым масштабным из написанных композитором балетов «Ақ Канат», «Хиросима», «Мадам Баттерфляй» и «Қаракөз» является балет «Қаракөз», который в национальном контексте сохраняет традиции и обычаи нашего народа в первозданном виде. Передавая тему вечной любви, которая помогает в сознании подрастающего поколения веру в большую любовь и прививает вкус к искусству танца через музыку. На современном этапе в рамках программы «Рухани жаңғыру» творчество Газизы Жубановой, особенно музыка балетов, не утратила своей актуальности. Музыка композитора имеет огромное значение для духовного и культурного роста молодежи. Поэтому мы считаем, что вопросы, которые поднимаются в этой статье, принесут пользу молодым людям, обучающимся в образовании искусства.

A.M. Kumarzhanov¹, G. Kundykbaeva²

¹ Associate professor of the Institute of Arts, Culture and Sports
At KazNPU named after Abai, City of Almaty. Kazakhstan

² Teacher of the Russian Academy of Medical Sciences. Kulyash Bayseitova.
City of Almaty. Kazakhstan

MODERN THEME OF KAZAKHSTAN BALLETS

(to the 95th anniversary of Gaziza Zhubanova)

Abstract

The question that is raised in this article is the modern formation of the ballet art of the Kazakh people. As you know, highly professional ballet performances are staged primarily to music in which all the canons of the choreographic genre are observed. In this area, great importance is attached to the music of ballets by the outstanding Kazakh composer Gaziza Zhubanova, who in the last century brought to life grandiose musical and stage works.

The most ambitious of the ballets written by the composer "Ak Kanat", "Hiroshima", "Madame Butterfly" and "Karakoz" is the ballet "Karakoz", which in the national context preserves the traditions and customs of our people in its original form. Conveying the theme of eternal love, which helps in the minds of the younger generation to believe in great love and instills a taste for the art of dance through music. At the present stage, within the framework of the "Rukhani Zhangyru" program, Gaziza Zhubanova's creativity, especially the music of ballets, has not lost its relevance. The composer's music is of great importance for the spiritual and cultural growth of young people. Therefore, we believe that the issues raised in this article will benefit young people studying in art education.

Кіріспе.

Көп салалы қазақ өнерінің ішінде балет өнерінің алар орны ерекше. Қазақи тұрғыда халқымыздың салт-дәстүрін табиғи қалпында сақтап, өскелең ұрпақтың би өнеріне деген талғамына балет өнерінің музыкасының ерекше әсер ететіні белгілі. Осы қатарда айтып өтетін болсақ, балеттің табиғатын тереңінен түсініп, көрермен көңілінен шыққан балет музыкасын жаза білген қазақ композиторлары жоқтың қасы. Сондықтан «Ақ қанат», «Хиросима», «Мадам Баттерфляй» және «Қаракөз» сынды толыққанды балеттердің музыкасын жазған Ғазиза Жұбанованың бұл салада сіңірген еңбегі орасан зор.

Ғасырлар бойы қалыптасқан әлем халықтарының классикалық би өнерімен салыстырғанда қазақ балеті өте жас. Оның эстетикалық ұғымдары мен әдістері 1930-1940 жылдары орыстың би мектебі мен балеттегі тұлғалардың белсенді түрде көрсеткен көмегі арқылы қалыптасты. Сол кезеңде қазақ балетінің өзіне тән белгілері мен негізгі тенденциялары анықталды. Соңғы жылдары ұлттық балет бұл белгілерді өзіне сіңіре отырып, басқаша айтқанда 1930-1940 жылдардағы дәстүрді дамытып, байытып ары қарай жалғастырды. Қазақ балет өнерінің қысқа тарихының дамуында фольклор материалдарын пайдаланған қызықты, мазмұнды еңбектер пайда бола бастады. Ең алдымен В.Великановтың «Қалқаман мен Мамыр» (қоюшы режиссері А.Жуков), Н.Надиоровтың «Көктем» (қоюшы режиссері А. Чепрыгин), В.Великановтың «Қамбар мен Назым» (қоюшы режиссері М. Моисеев) еңбектерін атап айтуға болады [1; 2]. Бұдан кейін қазақстандағы балет өнерінің дамуына сахнасындағы А.Жубанов пен Л.Хамидидің «Абай» операсындағы, М.Төлебаевтың «Біржан мен Сара» операсындағы көпшілік билері өз үлестерін қосты [3; 4].

Негізгі бөлім. Ғазиза Жұбанованың балеттері .

Ғазиза Жұбанованың балеттерінің ішінде ерекше тоқталып атап өтетіні «Қаракөз». Себебі бұл жерде Мұқтар Әуезовтың шығармасымен аттасып жатқан композитор музыкасы көңілге ерекше әсер қалдырады [5].

Біз талдағайы отырған М.Әуезовтың «Қаракөз» пьесасы 1930 жылдары жазылған. Бұл шығармасында ол қазақ ауылының тұрмысын, әдет-ғұрпын, қазақ халқының шынайы табиғатын өзіндік шеберлікпен, жандандыра суреттейді. Ескілік тұрмыстағы әдет-ғұрыптың тағы бір сақталған түрі қыз айттырып, «қалыңмал алу». М.Әуезов өзінің шығармасы арқылы адамгершілік заңдылығына қарама-қайшы келіп, қазақ аруларының болашақ өмірін кемітіп, төмендететін әдет-ғұрыпқа қарсы шығады. Ол ескілік көзқарастағы феодалдық қалдықтардың көрінісін, әрекеттерін «Қаракөз» драмасындағы басты кейіпкерлердің өзінің сүйгеніне қосыла алмай, өзін-өзі құрбандыққа шалулары арқылы көрсетеді.

М. Әуезов өзінің драмасында барлық оқиғаларды басынан аяғына дейін тиянақты суреттейді. М. Әуезовтың пьесасындағы жалындаған сезім күштері мен ұлтқа тән мінез-қылықтары, драма мазмұндылығының дәлділігі композитор Ғ.Жұбанованы қатты қызықтырады. Фольклорда, қазақ тұрмыс жағдайын көрнекті қылып көрсетуге жарайтын дайын сахналық элементтер жиі кездесіп отырады. Бұлар – сот үкімі, рулық жанжал, шешендердің дауы, ақындар айтысы және де қазақтың келін түсіру тойлары. Бұл арада өткен ғасырлардағы батырлар ерлігін, мейірімділік және халық ертегілеріне деген халық сүйіспеншілігін ерекше атап өтуге болады. Бұлардың өзіне тән ерекшеліктері, заңдылықтары бар және де ол заңдылықтар ұрпақтан ұрпаққа ауысып жеткізіліп отырады. Мәңгілік тұрмыс процестері мен халық шығармашылығының жаңаруы осылай дамиды. М.Әуезовтың «Қаракөз» драмасында, халық ауыз әдебиетінен алынған айтыс, беташар, жар-жар түрлері драманы әрлендіріп, оған қосымша өң береді [6].

Либретто авторы Әзірбайжан Мәмбетов композиция құрастыру логикасы мен ырғағының дамуына сүйене отырып, жанрға тән заңдылықтарды терең түсініп, балет театрының орындау мүмкіншіліктерін тереңінен зерттеп іздестіреді. Композиция, драма кейіпкерлері арқылы балеттегі үлкен философиялық тақырыпты, мейірімділік пен жауыздықтың қарама-қайшылығы арқылы келтіреді. Драмада мейірімділік туралы түсінік Қаракөз бен Сырым бейнелері арқылы берілсе, ал жауыздық Мөржан мен Нарша бейнелері арқылы көрсетіледі. Әзірбайжан Мадиевич драмадағы күрделі де, нақты оқиғалардан шығарманың негізгі мақсатын анықтайтын кезеңдерді ғана іріктеп алды. Одан драманың бір-біріне байланысты сәттерін бақылап, балеттің музыкалы-хореографиялық драматургиясының аса сәтті құрылғанын көреміз. Ә.Мәмбетов пен Ғ.Жұбанова ғашық жастар сезімдерінің күштілігін, оны жеңу мүмкін еместігін шырқауға тырысқан [6]. Либреттоның осы формасы мен мазмұны қоюшылардың алдына қойған мақсатын табыспен орындауға мүмкіншілік берді.

Балеттің аса бір маңыздылығы оның соншалықты күрделі де қиын тақырыптарды қозғауында. Адамзат тіршілігіндегі қайғылы кезеңдерге, әлем әдебиетіндегі классикалық шығармаларда да ерекше көңіл аударылған. Бұл туралы айтатын болсақ, У.Шекспирдің «Ромео мен Джульетта» трагедиясы, философиялық поэма «Махаббат туралы аңыз», «Фархат пен Шырынның» арасындағы махаббат, С.С. Прокофьев пен А.Д. Меликовтың ғажайып сырлы музыкасының арқасында екінші рет өмірге келді [3; 7]. Бұлардың қатарына жауыздықтың құрбаны болған «Мехменә-бану» поэмасын қосуға болады. «Қаракөз» балетін қоюшылар белгілі бір халықтың оқиғасы шеңберінен шығып, мәңгі өлмейтін тақырып – махаббат, мейірімділік пен жауыздықтың алдындағы әлсіздігін айтуға тырысты.

Балет тілінің шарты – пластика поэзиясының даму барысында әртүрлі хореографиялық тәсілдердің, би қимылдарының дәл табылып, өте шебер орындалуында [7]. Драманың мазмұны «балет тілінде» таза махаббат, Қаракөз бен Сырым арқылы берілсе, зұлымдық Нарша мен Мөржан арқылы берілді. Басты кейіпкерлердің сезімі – Қаракөз бен Сырымның бір-біріне деген махаббаты арқылы көрінеді. Жас жүректердің бір-біріне деген сенімділігінің беріктігі дәл тауып басып көрсетілген. Бірақ оларды қоршаған адамдар зұлымдық иелері. Бұл адамдардың қолдарында билік бар. Қаракөз бен Сырым, Нарша мен Мөржан әртүрлі көзқарастағы адамдар. Екі жастың сезім күштері оларды сұлулықтың мәңгі шыңына, махаббат әлеміне жол сілтейді. Бұған қарама-қарсы әлемде Нарша мен Мөржан тіршілік етеді.

Балетті қоюшы грузин балетмейстері Георгий Алексидзе, бір-бірін шынайы сүйген екі жастың сезімін диалог ретінде бере отыра дәл келтірген. Композиция арасындағы байланыстар жымдасып тұрады, үлкен шеберліктің арқасында Қаракөз бен Сырымның арасындағы өзара түсунішілік, жүрек соғысы айқын, көрсетіледі. Бұл жерде Г.Алексидзе «таза» классика лексикасын пайдаланады. Әрбір аяқ-кол қимылдары мен дене қимылдары классикалық би арқылы ішкі және сыртқы сезімдерді дәл көрсетеді де, балеттің көп ғасырлық даму тарихындағы ең үлкен жетістік болып табылады. Сондықтан балет классикасындағы Қаракөз бен Сырымның пластикалық тілі жоғарғы сенім мен ниет тілі болып табылады. Уақиға өрбіген сайын басты кейіпкерлердің мінез-құлқы жанданып айқындала береді. Осындай әдістермен Қаракөздің жақын құрбысы Ақбаланың да бейнесі сомдалған.

Жағымсыз кейіпкерлерді көрсету кезінде Г.Алексидзе балет тілі лексикасын «бұзу әдістерін пайдаланады». Би әдістері мен дене қимылдарының ырғағын кенет өзгертуге тура келеді. Мөржан партиясындағы қозғалыстар жиі үзіліс тауып, оның жан-дүниесінің іші-сыртқы сан-алуан құбылыстарын байқатады. Мөржан партиясындағы тез де жылдам өтетін көріністер оның шыдамсыз билік сүйгіш, мазасыз көңіл-күйін бейнелейді.

Нарша партиясынан оның әлсіз, солқылдақ екендігін көреміз. Нарша мен Мөржан билерінен олардың зұлымдыққа дайын тұратын қара ниетті адамдар екендігін бірден көзге түседі. Бірақ олардың өмірі қысқа мерзімді екенін байқаймыз. Ал Қаракөз бен Сырымның махаббаты мәңгі есте қалып, ғасырдан ғасырға жетіп, ұрпақтардың есінде қалады.

Осылай балетмейстер Г.Алексидзе махаббат сезімін, оған тән адамгершілікті классикалық билер мен бұған қарама-қарсы мінез – қылықты, жанталасушылықты, зұлымдықты, «классикалық емес» хореография тілімен келтіреді.

Бірінші актідегі Қаракөз вариациясы, оның Сырым мен кездесуіне дейінгі қызықты балалық кезі ұсақ-ұсақ бөлшектерден тұратын жай қозғалыстармен беріледі. Осы арқылы Қаракөзді ертеңгі күн мәселесі көп ойландырмайды, оның басқа ауыл қыздарынан айырмашылығы жоқ. Жас қыз, алдында көптеген қиын да тағдырдың талқысы, қиналыс, қайғысы бар екенін әлі білмейді. Өмірдің қиын талқысына түскен сайын Қаракөздің би қимылдары іріленіп, басқаша түрге енеді. Ақылы ауысқандай шалыққан күйдегі Қаракөздің қозғалысы басқаша. Оның солқылдақ жүрісі (би қимылдары), қолдарының қозғалысы Қаракөздің өткен оқиғаларды еске түсіруіменен болғанын көрсетеді. Бұл естеліктердің Қаракөзге шын нәрседен айырмашылығы болмай қалады. Оның әлсіз, түсініксіз қозғалысы айналасындағы адамдардың оған деген аянышын туғызады. «Қаракөз» балетіндегі классика мен хореографияның жаңа тілін салыстыруды талдай отырып, біз би өнерінің әртүрлі формасының мәнерлілігін арттыруға болатынын аңғарамыз. Классика мен қазіргі заманғы хореография бір-бірін толықтырып, автордың ойын аша түседі. Жалғыз осы спектакльден көне заман мен жаңашыл өмірдің бірігіп – ерекшелене түскенін көреміз [5].

Балеттің музыкалық тілі өте бай, терең мазмұнды. Композитордың жеке өзіне ғана тән табиғи ұшқыр ойлы әуені де, гармониясы да фактурасы да, сондай-ақ, шығарманы оркестрге өңдеуі де ерекше екендігі сезіледі. Балеттің музыкалық тілінің жеке- дара ерекшелігін зерттеудегі ең басты факторы – драматургиялық құбылысқа тәнділігін көрсете білу.

Сонымен, балеттің ең басты идеясы болып, оның образдық сферасының қарама-қайшылығы мен соқтығысы болып саналады десек, музыкалық айқындауда жанр, әуені, ырғағы фактуралық жағынан өзгешеліктер де кездеседі. Балеттің музыкасы фольклорды терең түсіне білуге негізделгенімен, ол қазіргі заманның музыка тілімен көркемделуі көп ұтымды әсер қалдырады. Ғ.Жұбанованың халық музыкасына ден қоюы тек көшірмешіліктен деп түсіну кері ұғымды көрсетеді. Ол керісінше, ұйқастық, әуендік, ырғақтық структура негізінде шебер енгізілген.

Фольклорға деген шығармашылық көзқарас Ғ.Жұбанованың композиторлық өнеріндегі ең бір көзге бірден түсетін асыл қасиеттерінің бірі. Олар аспаптың және халық ән өнерінде көп қолданылатын жанрлардың бірі – күй, би күйі, жоқтау, тойбастар. Балетте лирикалық тақырыпты тереңдетуде жоқтауды енгізу бірден-бір өз орындаулығын тауып отыр. Олар халық әндерінде көп

кездесетін оралымдардың терең мағыналы, бай болуы, тыныс, дыбыс қатарларының төмендеуі, сондай-ақ еркін суырып салма, ырғағы көзге бірден бой ұрып тұратын ұтымды көріністер.

Ақбала бейнесін жасауда да, Қаракөз бен Сырымның шынайы махаббатында да қазақ лирикалық әнінің созылмалы, әуезді ырғағы еркін серпінділігі мен кең әуеннің ықпалы сезіледі.

Бірақ балеттің жанрлық бастамасы тек қазақтың халық әндерінің интонациясына ғана бағынышты емес. Ғ.Жұбанова сондай-ақ би жанрының үлгілерінде қазақ халық биінің рухани бейнесін көтеріп, сезім шегіне жеткізе алған (мысалы жігіттер биі, қыздар биі, тойбастар). Композитордың қазақ әндерін жақсы терең білуі, әуеннің тізбегін жеке-дара тұрғыдан келтіруі оның серпи дамуына әсер еткен. Кейбір тақырыптарда дәстүрлі қазақ халық әндерімен ұштасып, балет музыкасы идея, образ сомдауда келелі биіктерге шығып отыр [6].

Қаракөздің жоқтауы, даму барысы, кішкене ғана интонациялық бөлшектерге негізделіп, шебер көрсетілген. Қаракөз бейнесін жеткізуде «тізбектік әдіс» айқын сезіледі. Онда музыкалық дәнекер әртүрлі шексіз варианттардың болуынан деп ойлаймыз. Композитордың Мөржанды музыкалық жағынан халық тұрғысына жеткізе білуі интонациялардың әрі ойлы-терең, әрі әуезді болуына байланысты. Бірақ Қаракөзге тән тақырыптағы еркін варианттылықтың тасқыны қайтала беретін айқын мотив – мінездемелерге қарсы қойылған. Балеттің музыкалық тілінің ең басты жағына тән үлкен жұмыс – әннің түрін, негізін, айқын синтетикалық табиғатын толық жеткізе білуінде. Әуеннің түп-нұсқасы кантиленалық, речитативтік декламациямен ұштасып жатыр. Сонымен қатар балеттің әуені драматургиялық бөлімде тақырыптың қолданатын ортасына, сондай-ақ тақырыптың дамуына көп ықпал тигізеді.

Балет музыкасында «тізбектік әдісті» пайдалану шығарманың әуендік құрылысында мотивтік варианттылықтың болуына ықпал етеді. Ол кейде қысқа әуендер де болып келеді. Мөржан тақырыбы (бал ашу көрінісі) өз әуенінің дамуы барысында қысқаша ғана интонациялық тезистерге образды түрде бөліннеді. Бұл процесстің өзіне ғана тән еркін варианттылығы басқа топтардың тақырыптарына да тән қасиет [8].

Қорыта айтқанда, «Қаракөз» балеті Қазақстан театр өмірінде елеулі оқиғалардың біріне жатады [5]. Оның әйгілі болуы, Ғ.Жұбановаға [6] тән музыкалық тілінің байлығы, идеялық шығармашылық дәрежесінің жоғарылығы, өз дәуірінен жоғары көтеріле алғандығынан деп ойлаймыз. Сонымен қатар, композитордың өмірде де, балетте де, қоғам дамуында да өзіне деген талабы жоғары болғандықтан, оның бүкіл шығармашылық идеялық көркемдік сапасы да жоғары. Композитордың шығармасы шеберлікпен қатар, заманның қарама-қарсы қайшылықтарын, махаббаттың нәзік сезімін, музыка тілімен тыңдаушы зердесіне жеткізе отырып, терең идеялық шығармашылық, сондай-ақ көркемдік мазмұн береді. Композитордың балеттегі шеберлігі, оның бүкіл шығаршылығы, заман талабы алға қойған әлеуметтік талапқа сай, жігерімен және шабытқа толы. Қаракөз бен Сырымның махаббаты музыкадағы көркемдік амалдар арқылы балет мазмұнының шырқау шегіне жеткізілген.

Балеттің музыкалық тілі біраз тәсілдерден тұрады. Ырғақ болсын, тембр болсын, балетте өзіндік шешуші ролдері бар зор тәсілдер. Бірақ балетте осы тәсілдер ғана шешуші роль атқармайды. Осы тәсілдердің көркемдік құрылысы оркестрде өз орнын тауып бір сарынға сайып, гармония түзе білуінде болса керек. Осы тәсілдердің балеттің мазмұнын жеткізуде, драматургиялық сын-сипатын ашуында атқаратын ролі өте маңызды. Музыкатанушы Л.А. Мазель айтқандай: «көптеген және бірігушілік ықпал» – болғанда ғана нағыз шеберлікке жету ықтимал [7].

Балетте көзге бірден түсетін жетістіктің бірі композитордың фольклорды терең меңгеруіндегі «фольклор» деп біржақтылыққа кетпей, қайта, қазіргі заман талабына сай өткенімен кәзіргіні шебер ұштастыра білуінде.

Сонымен балеттің музыкалық тілінің жетістіктерін айта отырып, автордың шығармашылық шеберлігін сәт сайын айқындай түсеміз. Ол кәзіргі жанр, түрлерге бай болуыменен қатар, балеттің классикалық дәстүрінен алшақтамағанын айтып өту керек. Ол бірден құптарлық жай.

Сонымен, қорытындылай келе Ғ.Жұбанованың композиторлық шеберлігі оның бүкіл шығармашылығымен, әлеуметтік, қоғамдық жағдайлармен, осындай жағдайлардан туған идеялық

шығармашылық бағытпен байланысты өнер екенін біз айтып өттік. Ол Прокофьевтің идеялық шығармашылық өнерін кеңітіп, тереңдете түсе, оның дәрежесінен, оның дәуірінен жоғары көтеріле отырып, шабыты үстем десек, артық болмас. Ғ. Жұбанованың балет музыка тілін үйрену мәселесі, оның көлемінің кеңдігі, мазмұнының тереңдігі және маңызының күштілігі осы жалпы музыка мәдениетінің дамуына ықпалы зор.

«Қаракөз» балетінің идеялық-көркемдік сапасы жағы да, музыка тілінің ұшқырлығы да, автордың бойындағы айқын адамгершілік сапасы мен тығыз байланысты екендігін көріп отырмыз. Балеттегі ең бірінші айтылмақ ой, ол – шығармашылық жетістіктерге негіз болып отырған идеялық күрес екенін көрдік. Композитор қоғам өміріндегі мешеулікке, кер тартпа идеяларға қарсы күресті музыка тілімен жеткізе білген.

Қорытынды.

Ғ. Жұбанованың бұл үлкен тәжірибесі балет өнерінің дамуына үлкен әсерін тигізіп, қазақ балет өнерін байыта түседі. Ол өнер ғылыми-зерттеушіліктің де алға басыуына елеулі әсерін тигізеді.

Бұл мақала КСРО Халық әртісі, композитор Ғ. Жұбанованың құрметіне арналған. Ғ. Жұбанова Қазақстан ұлттық балет музыкасының ерте даму жолының жалғастырушысы. «Ақ қанат», «Хиросима», «Мадам Баттерфляй» балеттері алғаш қойылымдарынан кейін сахнада сақталмаған. Қазақтың ұлттық балеті қайда? – деген мәселе анда-санда көтеріледі. Ұлттық хореографиямен композиторларды бір-біріне сілтемей, бұрынғы заманнан қалған алтын мұрамызды сахнаға қайтармаймыз ба деген ой бар. Ол әсіресе қазіргі замандағы ұрпаққа рухани тәрбие ретінде өте пайдалы болатын еді.

Әдебиеттер

1. Жуков Л.А. Бірінші балет Қалқаман мен Мамыр. – М., 1938ж.
2. Виноградов В. Музыканың бір-бірімен байланысы және қарым қатынасы. – Л., 1973.
3. Асафьев Б. Балет туралы. – Л., 1974.
4. Музыка мен Би одағы. С.Сломинский мен О.Виноградовтың тілдесуі. – Л., 1977.
5. Нұрғалиев Р. Қаракөз трагедиясының екі нұсқасы. – А., 1967.
6. Жұбанова Ғ. Музыка менің әлемім. – М., 1997.
7. Мазель Л.А Музыка талдауға талаптар. – М., 1978.
8. Назайкинский Е. Музыкалық композиция садағы ойлай. – М., 1982.

III БӨЛІМ. СӘНДІ ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР
РАЗДЕЛ III. ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО

ӘОЖ 67:007; 67:001.891.57
МРНТИ 64.01.77

Г.Б.Арыстанова,¹ А.А. Жұмысқан, Т.М.Мұрат²⁻³

¹*Абай атындағы ҚазҰПУнің «Дизайн» кафедрасының оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан, viagulnur@mail.ru*

²⁻³*Абай атындағы ҚазҰПУнің «Сән дизайны» мамандығының 2 курс студенті*

ҚАЗАҚИ НАҚЫШТАҒЫ ЗАМАНУИ КИІМ
ҮЛГІЛЕРІН ЖОБАЛАУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қазақи нақыштағы киім үлгілерінің жобалау әдістері жайлы ақпарат талқыланып, оның жасау сатылары мен жолдары белгіленген. Аталған тақырыпта топтама жасау үшін, алдымен таңдалған елдің тарихын, салтын және заманауи кезеңдегі даму ырғағын талдап алу қажет. Сондықтан, ең бірінші әдіс – ол осы сатылар, дәрежелер бойынша талдау және сараптау жұмысын жасау қажет. Одан келесі сатыға көшу жолы анық айқындалады. Яғни, нақты қандай кезеңге байланысты топтаманың жасатындығы, яғни ежелгі ме, әлде қазіргі ме немесе болашақ кезең екендігі анықталады. Жалпы айтқанда, топтаманың «кешегі, бүгінгі және ертеңгі» кезеңі деп айтсақ та болады. Жалпы, толық зерттеу жұмысы қорытынды дипломдық жұмыста қарастырылып, орындалуда. Сонымен қатар, таңдалған тақырып бойынша топтама үлгісі де қамтылуда.

Түйін сөздер: қазақи нақыш, киім, тарих, жобалау, зерттеу, әдіс, топтама, үлгілер, кезең, даму, деңгей.

¹*Арыстанова Г.Б., Жұмысқан А.А., Мұрат Т.М.²⁻³*

¹*преподаватель кафедры «Дизайн» КазНПУ имени Абая,
Казахстан, г. Алматы, viagulnur@mail.ru*

²⁻³*Студент 2 курса специальности «Дизайн моды» КазНПУ им. Абая*

МЕТОДЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ОБРАЗЦОВ СОВРЕМЕННОЙ
ОДЕЖДЫ В КАЗАХСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ СТИЛЕ

Аннотация

В статье обсуждена информация о методах проектирования казахских узоров одежды, намечены этапы и пути ее создания. Для того, чтобы сделать подборку по данной теме, необходимо сначала проанализировать историю, образ и ритм развития выбранной страны на современном этапе. Поэтому самый первый способ-это сделать аналитическую и аналитическую работу по этим ступеням, степеням. Четко определен путь перехода от него к следующему этапу. То есть, в зависимости от того, какой именно период будет создан, то есть будет ли древний, то ли нынешний, то ли будущий период. В целом, можно сказать, что цикл «вчерашний, сегодняшний и завтрашний». В целом, полная исследовательская работа рассматривается и выполняется в итоговой дипломной работе. Кроме того, по выбранной теме также освещается модель коллекции.

Ключевые слова: казахский колорит, одежда, история, проектирование, исследование, метод, коллекция, образцы, этап, развитие, уровень.

G.B.Arystanova¹, A.A.Zhumyskan, T.Murat²⁻³
¹Lecturer of the Department of "Design" of Abai KazNPU,
Kazakhstan, Almaty, viagulnur@mail.ru

²⁻³2nd year students of the specialty "Fashion Design" of KazNPU named after Abaya

MODERN ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF KAZAKH ETHNO MODERN CLOTHING

Abstract

The article discusses information about the methods of designing Kazakh patterns of clothing, outlines the stages and ways of its creation. In order to make a selection on this topic, it is necessary first to analyze the history, image and rhythm of the development of the selected country at the present stage. Therefore, the very first way is to do analytical and analytical work on these steps, degrees. The path of transition from it to the next stage is clearly defined. That is, depending on which period will be created, that is, whether there will be an ancient, or the current, or the future period. In general, we can say that the cycle is "yesterday, today and tomorrow". In general, the full research work is considered and performed in the final thesis. In addition, the model of the collection is also highlighted on the chosen topic.

Keywords: Kazakh color, clothing, history, design, research, method, collection, samples, stage, development, level.

Негізгі бөлім

Аталған тақырыпта топтама жасау үшін, алдымен тандалған елдің тарихын, салтын және заманауи кезеңдегі даму ырғағын талдап алу қажет. Сондықтан, ең бірінші әдіс – ол осы сатылар, дәрежелер бойынша талдау және сараптау жұмысын жасау негізгі мақсаттың бірі болып табылады. Одан кейін, келесі сатыға көшу жолы анық айқындалады. Яғни, нақты қандай кезеңге байланысты топтаманың жасалатындығы, яғни ежелгі ме, әлде қазіргі ме, немесе болашақ кезең екендігі анықталады. Жалпы айтқанда, топтаманың «кешегі, бүгінгі және ертеңгі» кезеңі деп айтсақ та болады.

Киім үлгісінің топтамасы негізгі және қосымша киімдерден, негізгі жән қосымша бөлшектерден құралады. Негізгі киім: иық және бел бұйымдары болса, қосымша киім: бас киім, аяқ киім, әртүрлі аксессуарлар болып табылады. Ал, негізгі бөлшектерге: артқы бой, алдыңғы бойы, жең, артқы бөлік, алдыңғы бөлік жатса, ал қосымша бөлшектерге: жаға, қалта, қаттама, жиек және тағы басқа ұсақ бөлшектер жатады. Сондықтан, әр топтаманы жобалаған кезде әр деталь, әр тігіс, әр қосымша бөлшектер нақты белгіленуі қажет.

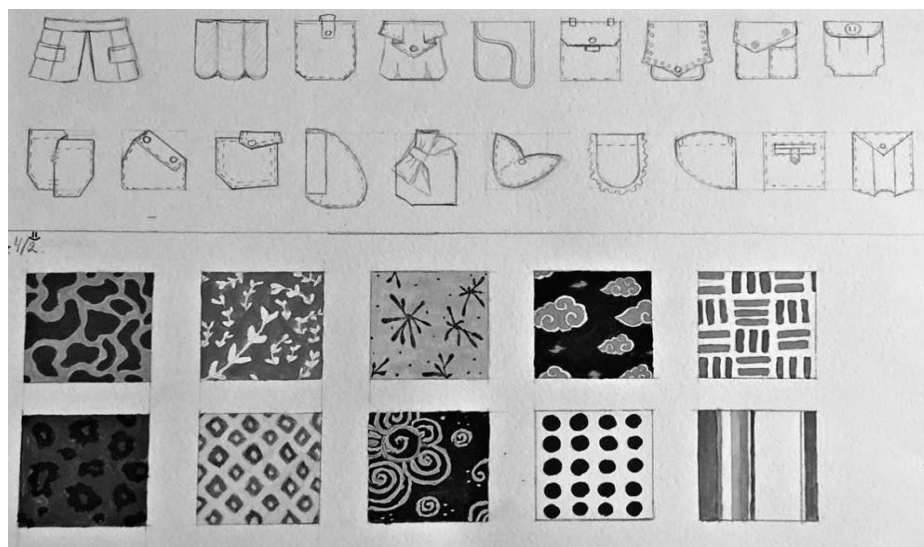
Сурет -1. Топтаманың жаға үлгілерін таңдау

Жоғарыдағы 1-суретте болашақ топтаманың жаға үлгілері жобаланып, ұсынылатын нұсқалары келтірілген. Оның қай нұсқасы тақырыпқа сай, таңдалған бағытқа сай, таңдалған кезеңге сай екендігі зерттеу барысында анықталады.

Топтаманың ұсақ бөлшектері де өзіндік қызмет атқаратын үлгі түрі. Мысалы: пончо тәріздес кең пішімді әшекей жағалар батыс елдеріне тән, ал жабо тәріздес жағалар ежелгі патшалар киімдерінде қолданылатын үлгі түрі десек болады. Қазақи үлгідегі киімдер пішімдері бойынша қарапайым, жағалары да қарапайым қайырмалы немесе тік жаға болып келген. Ал балалар киімдері мен жас қыздар киімдерінде көбінесе жазық жағалар қолданылған. Жағаның өзінің даму тарихы бар, киімге есемдік беріп тұратын, әшекей бөлшек болып табылады. Қазіргі кезде алынбалы-салынбалы әшекей жағалар да сән бағытына өз ырғағына ие болған бөлшек түрі. Сонымен қатар замануи жағалар әртүрлі әшекей тастармен моншақтармен безендіріліп, киімге ерекше сұлба беріп тұратын деталь болып кетті. [1]

Киімнің ұсақ бөлшектерінің формасына, орындалу технологиясына және безендірілуіне қарап, тұтас бұйымның қай кезеңде пайда болғанын анықтауға болады. Тек қана жаға емес, сонымен қатар қалта түріне байланысты да кезеңді анықтауға болады. Киімде қалта да өзінің маңызды рөлін атқарады, яғни бір жағынан ол қызметтік ретінде пайдаланса, екінші жағынан әшкей ролін де атқарып тұрады. Қалтасыз орындалған бұйым мен қалтасы бар бұйымдардың сыртқы көрінісі де, эксплуатациясы да екі түрлі болып келеді.

Төмендегі 2-суретте жоспарланып отырған жобаға қалта түрін таңдау жұмысы көрсетілген. Киімнің пішіміне, матасына, қалыңдығына, маусымдық қолданылуына және жас мөлшеріне қарай қалта түрі де таңдалады. Мысалы: сәбилер киіміне жапсырмалы, шеттері шылтер ызбалармен өңделген, әр түрлі конфигурациялы-жүрекше тәрізді, машинка тәрізді, жануарлар формасы тәрізді және т.б. қалталар қолданылса, олар жарасып-ақ кетеді. Ал, үлкейген сайын қалта формасы да, оның қызметтік жағы да қарапайым бола бастайды.

Сурет -2. Топтаманың қосымша детальдарын таңдау

Сол сияқты топтамада қолданылатын маталар да бұйым жайлы барлық ақпаратты анықтап тұрады. Матаның талшықтық құрамы арқылы, құрылымы арқылы, өрілімі арқылы, бетіне түскен суреттер немесе принттар арқылы, матаның боялғаны арқылы, матаның түктілігі арқылы, матаның сапасы арқылы барлық ақпаратты білуге болады. Матада нақты бір ұлттың ою-өрнегі тұрса, немесе әйгілі брендтің белгісі тұрса, киімнің тұтынушысы оны бірден байқайды. Сондықтан мата мен бұйым бір бірімен тығыз байланысты.

Төмендегі 3-суретте замануи бағыттағы белдемшелер және шалбар түрлері көрсетілген. Кез келген топтаманың бел бұйымы арқылы, оның қандай бағытта, қай стильде, қай кезеңге сай екендігін бірден байқауға болады.

Сурет – 3 Топтаманың бел бұйымдары үлгісін жоспарлау

Жоғарыда талданған ақпараттаға сүйене отырып, төмендегі суреттегідей замануи киім үлгілері жобаланып отыр. Әрине, бұл киімдер әлі де безендіріледі, толықтырылады, әрлендіріледі. Қазақи нақыштағы ою-өрнек түсе ме, әлде ұлттық зергерлік бұйымдарымен толықтырылады ма оның барлығы болашақ диплом жұмысында толық айтылып көрсетіледі. Сондықтан бұл зерттеу жұмысы осымен аяқталып қалмайды, толық топтама нұсқасы мен құжаттамасы негізгі жұмыста жалғасын табады.

Сурет – 4 Топтаманың бастапқы матадан орындалған нұсқасы

Қорытынды

Зерттеу жұмысын қорыта келе, топтаманың «кешегі, бүгінгі және ертеңгі» кезеңі талданып, әр кезеңде қолданылған бөлшектерге көз жүгіртіп, олардың пішімдері мен фактуралары анықталып, келесі негізгі жұмысқа бастама жұмысы орындалған. Сонымен қатар, әр бұйымның бір - бірімен үйлесімділігі, әр бөлшекпен оның қолданылаған маталырының үйлесімділігі, силуэт пен пішімдерінің үйлесімділіктері қарастырылып, біраз талдау жұмыстары орындалған.

Топтамада кездесетін кез-келген ұсақ бөлшектер, әшекей заттар, технологиялық оның орындалуы оның тарихын аңғартып, қай кезеңге сай екендігін көрсетіп тұрады. Қазақи нақыштағы замануи киім үлгілерін жобалау әдістерін әр орындаушы өзінің ыңғайына қарай орындайды, бірі негізгі акцентті матасының фактурасына берсе, бірі бұйымның ыңғайлылығына, фактурасына береді. Ал, бірі оның технологиялық өңделуіне көп мән берсе, бірі конструктивтік сызықтарына, модельдің күрделілігіне қарай көп қкңіл бөледі.

Сондықтан, әр орындаушының өз талғамы бар, әр тұтынушының да өз талғамы бар. Қазіргі нарықтық замандау орындаушылар тұтынушылардың көңілінін шығатын жұмыстар шығарып, ал пайдаланатын тауары оның сапасы бойынша да, сән бағыты бойынша да жоғары деңгейде болса, еліміздің нарығы да төмен түспейді, сән бағыты да одан ары жалғасын таба береді.

Әдебиеттер

1. *Культурное наследие казахского народа как источник вдохновения дизайнеров-модельеров. Текст научной статьи по специальности «Искусствоведение» Асано*

IV БӨЛІМ. ӨНЕРТАНУ
РАЗДЕЛ IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

ӘОЖ 7.04
МРНТИ 18.07.47

Ә.Р. Әзімтай, ¹ А.Б. Құлбаев ²

¹Т.Жүргенов атындағы қазақ ұлттық өнер академиясының
2 курс магистранты. Алматы қ., Қазақстан. Azidolla097@gmail.com

²Ғылыми жетекші: Т.Жүргенов атындағы қазақ ұлттық өнер академиясының профессоры,
өнертану кандидаты. Алматы қ., Қазақстан.

САХНА ӨНЕРІНІҢ АНАСЫ

Бұл зеріттеу жұмысы С. Майқанованың театрдағы және кинодағы шығармашылығына теориялық-аналитикалық зерттеу болып табылады. Кино және театр өнерлері заманауи қоғамның мәдени жүйесінде маңызды орынды иеленгендіктен, әрбір тарихи бейненің қайта жандануына ғылыми мақаламыз арқылы үлес қосуды міндет деп санадық. Әрбір өнер адамы өзінің жұмыс істеу барысында көрнекті образдарды табуға талпынған. Актер шеберлігінің ішінде маңыздысы сахналық тілді терең меңгере білумен қоса, сахналық қозғалыс пен көркем пластиканың да рөлі айрықша болып табылары анық. Актрисаның пластикалық ізденістерін бүгінгі таңдағы өнер тұрғысынан тарихи тақырып пен екі қырлы табиғатын аламыз: тарихи және көркемдік. Тарихи тұрғыда сахна пластикасының техникасы жатады. Көркемдік тұрғыдан орындаушының рухани еркіндігі мен көрерменге әсерін айтамыз. Осы екі фактор диссертациядағы мысал ретінде пайдаланылатын кинокартиналар мен қойылымдардың анализінде пайдаланылады. Сонымен қатар, әлемдік және отандық театр режиссерлері мен педагогтарының шығармашылық шеберханаларына жан-жақты барлау жасалып, актерлік өнердің көркемдік әлемі ғылыми тұрғыда сарапталып, ана бейнесінің озық үлгісіне айналуына тәсілдеріне баса назар аударылады. Жеткен жетістіктеріне талдаулар жасалды. Қиын да күрделі өмір мен өнер жолы бастан-аяқ суреттеледі. Әлем және ұлттық режиссураның көрнекті өкілдерінің теориялық тұжырымдары мен шығармашылық ізденіс жұмыстарын, актерлермен жұмыс жасау әдістерін салыстыра зерттей отырып, белгілі театр және өнер зерттеушілерінің пікір-тұжырымдарымен бірлікте қарастырдық. Актердің көркемдік әдіс эволюциясын ашудағы, шартты бейнелеу тұрпаттары мен этюдтық тәсілдердің қызметтерін пайымдаулардағы көркемдік талаптар мен шарттарға деген пайымды көзқарастары мен кейіпкер әрекетін ашудағы жаңашылдық ізденістеріне сараптама жасалып, театр өнеріндегі практикалық ұстанымдары талданып, таразыланады.

Түйін сөздер: Образ, роль, режиссер, форма, энергия, психо-физика, спектакль, галерея, читка, актер, артист, театр, пьеса, кино.

Азимтай А.Р.¹, Құлбаев А.Б.²

¹Магистрант 2 курса казахской национальной академии искусств имени Т. Жургенова.
г. Алматы, Казахстан, Azidolla097@gmail.com

²Научный руководитель: профессор казахской национальной академии
искусств имени Т. Жургенова, кандидат искусстведение. г. Алматы, Казахстан.

МАТЬ СЦЕНИЧЕСКОГО ИСКУССТВА

Аннотация

Эта исследовательская работа является теоретико-аналитическим исследованием творчества С. Майкановой в театре и кино. Поскольку кино и театральное искусство занимало важное место в культурной системе современного общества, мы считали своим долгом внести вклад в возрождение каждого исторического образа через нашу научную статью. Каждый человек искусства в процессе своей работы стремился найти выдающиеся образы. Помимо глубокого владения сценическим языком, немаловажным в мастерстве актера является роль сценического движения и художественной

пластики. Пластические искания актрисы с точки зрения современного искусства приобретают историческую тематику и двойственную природу: историческую и художественную. К исторической относится техника сценической пластики. С художественной точки зрения выражаем духовную свободу исполнителя и его влияние на зрителя. Эти два фактора используются в анализе кинокартин и постановок, которые используются в качестве примера в диссертации. Кроме того, будет проведена всесторонняя разведка творческих мастерских мировых и отечественных театральных режиссеров и педагогов, научно проанализирован художественный мир актерского искусства, сделан акцент на том, как они становятся передовыми образами матери. Сделаны анализы достижений. Трудная и сложная жизнь и путь искусства описываются с самого начала. Сопоставляя теоретические выводы и творческие поиски выдающихся представителей мировой и национальной режиссуры, методы работы с актерами, мы рассматривали их в единстве с мнениями известных исследователей театра и искусства. Анализируются и взвешиваются практические позиции актера в театральном искусстве, анализируются его рациональные взгляды на художественные требования и условия в раскрытии эволюции художественного метода, в суждениях об условных изобразительных типах и деятельности этюдных приемов, в поисках новаторства в раскрытии поведения героя.

Ключевые слова: Образ, роль, режиссер, форма, энергия, психо-физика, спектакль, галерея, читка, актер, артист, театр, пьеса, кино.

Azimtai A.R.¹, Kulbaev A.B.².

¹Master student of the 2nd year of the Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov. Almaty city, Kazakhstan, Azidolla097@gmail.com

²Supervisor: Professor of the Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov, candidate of art history, Almaty city, Kazakhstan.

MOTHER OF STAGE ART

Abstract

This research work is a theoretical and analytical study of S. Maykanova's creativity in theater and cinema. Since cinema and theatrical art occupy an important place in the cultural system of modern society, we considered it our duty to contribute to the revival of each historical image through our scientific article. Every man of art in the course of his work sought to find outstanding images. In addition to a deep command of the stage language, the role of stage movement and artistic plasticity is important in the skill of an actor. From the point of view of modern art, the plastic searches of the actress acquire a historical theme and a dual character: historical and artistic. Historically refers to the technique of stage plasticity. From an artistic point of view, we express the spiritual freedom of the performer and his influence on the viewer. These two factors are used in the analysis of films and productions, which are used as an example in the dissertation. In addition, a comprehensive survey of the creative workshops of world and domestic theater directors and teachers will be conducted, the artistic world of acting will be scientifically analyzed, emphasis will be placed on how they become advanced images of the mother. The results are analyzed and achieved. The difficult and complicated life and the path of art are described from the very beginning. Comparing theoretical conclusions and creative searches of outstanding representatives of world and domestic directing, methods of working with actors, we considered them in unity with the opinions of well-known researchers of theater and art. The practical positions of an actor in theatrical art are analyzed and weighed, his rational views on artistic requirements and conditions in revealing the evolution of the artistic method, in judgments about conditional pictorial types and the activity of sketch techniques, in search of innovations in revealing the behavior of the hero are analyzed.

Keywords: Image, role, director, form energy, psychophysics, performance, gallery, cleaning, actor, artist, theater, play, cinema, reading

Кіріспе

Қоғам үшін театр – бұл әлеуметтік және мәдени жағдайда сондай ақ, жұртшылықтың оған қажеттілігіне байланысты көрермен мен труппаның өзара әрекетінің ерекше түрімен сипатталатын дәстүрлі өнер түрі. Театр, қазіргі басқа сахна өнері сияқы емес, ол – тірі энергеияға толы. Нарықтың

кеңеюі, халықтың талғамы мен эстетикалық қажеттіліктерінің өзгеруіне ғана емес, сонымен қатар құндылықтар жүйесінің толық өзгеруіне, олардың қоғамдық санадағы иерархиясының өзгеруіне әкеледі.

«Пластикалық мәдениет» ұғымы дене экспрессивтілігімен және қозғалыспен тығыз байланысты. Осы тұста актердің табиғи қабілеттеріне мәдениет пен эстетиканың формалары жобаланады. Адамның бейнесі әрқашан оның сыртқы келбеті мен жүріс-тұрысынан көрінеді. Зерттеу барысында театрдың пайда болуы, адамның экспрессивті көріністері туралы алғашқы қауымдық жүйе театрының элементтерінен де кездестіруге болады. Содан кейін оларға қасиетті, ғұрыптық әрекет рөлі тағайындалды. Ән мен ырғақпен байланысты дене қимылдары түрінде адамдар табиғаттың тылсым күштерімен байланыс іздеп, осы қозғалыстармен терең эмоционалды сезімдерді білдірді.

Сахна тілінде, яғни сахнадағы сөз өнері мен пластиканың бір-бірімен байланысы және айырмашылығы. Театр өнерінде қимыл-қозғалысқа қана құрылған сөз қолданбайтын пантомима театрлары бар. Ал, қимыл қозғалыссыз сөз өнері бар ма? Қимыл-қозғалыстан тыс, одан ада сөзге ғана құрылған театр болуы мүмкін емес. Өртістің сахнадағы көмейінен шыққан әрбір дыбыс пен сөздің, сөз орамдарының әр қайсысының өзіндік сарын-ырғағы, кідіріс-дірілі, қырылы-сырылы бәрі сайып келгенде пластикаға келіп саятыны жасырын емес. Яғни, сөз өнерінің ішкі иірім-мәнері тұнып тұрған іс-әрекет қимыл-қозғалыстан тұратындығы айқын. Өмір қозғалыс. Қозғалыссыз-өмір жоқ. Ендеше, іс-әрекет, қимыл-қозғалыс біздің кез келген тіршілігіміздің аясында көрініс тауып жататыны ақиқат дүние.

Антикалық дәуірдің көрнекті шешендерінің бірі Цицерон шешендік өнердің маңызды атрибуты ретінде «тұрыс пен ым-ишараның мәнерлілігін» атап өтеді. К.С. Станиславскийдің ойынша, актердің сахнадағы қимылы өз алдына сұлулықты, сымбаттылықты, ептілікті көрсетуге бағынбауы керек. Актердің физикалық іс-әрекеттері мазмұндық-мағыналық логикаға сәйкес қалыптасады, кейіпкердің ішкі жан дүниесін ашу үшін оны көрерменге жеткізу және жеткізу қажет. Сахналық қимыл-қозғалыстардың құрылымын да сахналық жағдайлар, қойылым стилі анықтайды. Ішкі және сыртқы үйлесімділік, мазмұндық форманың эстетикасы мен сұлулығы, көрерменге эмоционалды әсер ету күші актердің пластикалық мәдениетінің деңгейін анықтайды. Профессор Г.В. Морозованың пікірінше, пластикалық мәдениет – бұл актердің толыққанды сахналық бейнені жасауда табысты жұмыс істеуі үшін қажет кәсіби шеберліктің маңызды белгілерінің бірі» [1, 7 б.].

Нағыз актер бейне жасаушы. Образ патша көңілді көрерменнің көз алдында ақ қағазға жазылған кара сиядай айқын көрініп, кісі жадында жатталып қалар ғаламат құбылыс. Көрермен көңілінен шығып, нағыз бейне тудыру да актерге оңайға соқпайды. Ол көптеген қиындықтарды бастан кешеді. Режиссер ең алдымен пьесамен таныстырып, үстел айналасындағы талдау(читка) жасаған күннен бастап актерлер қауымының үздіксіз ізденістері басталады. Роль бекітілген күннен бастап-ақ құлаш-құлаш сөздер жаттау, оның түп-тамырын жете зерттеу, әрбір сөздің мән-мағынасын, ішкі иірімдерін сөздің мән-мағынасын, ішкі иірімдері аша түсу, образ жасау жолында жарғақ құлағы жастыққа тимей демалыссыз күндер мен ұйқысыз түндерді бастан кешіру өзгермес аксиома. Осындай тынымсыз тіршілік иесінің еңбегін ескеруші біріншіден, көрермен қауымболса, екіншіден, олардың сахнадағы тіршілігін зерттеп, оқырман қауымға актер өнерінің көлеңкелі жағы мен шуақты тұстарын жауапкерлікпен айтып, жазып жеткізу міндеті театртанушылардың құзырында. Зерттеулерге сүйене отырып, жеке ғылымдарды жоққа шығармастан, барлығын байланыстыра отырып ішкі бірлікті теңестіріп объекті тұрғыдан сахналық және экрандық өнерлердің біртұтастығына мән береміз. Бұл зерттеу жұмысы С.Майқанованың пластика саласындағы еткен еңбектерінің көркем сипатын танытары анық.

Сәбира Майқанованың шығармашылық ізденістері

КСРО және Қазақстанның Халық артисі, Мемлекеттік сыйлықтың иегері Сәбира Майқанова өнер сүйер қауымның махаббаты мен ыстық ықыласына бөленген жан. Қазақ ССР-нің (1958 ж.) халық артисі және 1970 еңбегі еленіп КСРО халық артисі марапаттарының иегері. Актриса 1914 жылдың күз айында Қызылорда обласы, Сырдария ауданы Қоғалыкөл ауылында дәулетті Майқан бай отбасында дүниеге келген. 20жылдары қиын-қыстау кезде жетіжасар Сәбира мен екі жасар сіңлісі Зағипа әке мен шешеден айрылып жетім атанады. 1930 жылы кішіпейіл де еңбекқор қыз таныс адамдарға еріп Алматыға келеді. Сол жылы қатарынан қалмай талаптанып кооперативтік техникумға оқуға түседі. Бұл кездері қала халқы тамашалайтын концерт пен театр екені бесенеден белгілі. Қолына бір сом түсе қалса Сәбира да театрдан қалыс қалмай барып тұратын. Бастапқы кездегі жай

қызығушылық пен балалық әуестік болғанымен кейіннен нағыз өнер мен өмір, сұлулық пен жақсылық біткенді осы сахнадан кезіктіретіндей көрінетін. Осы сезім Сәбираның техникумға емес театрға жетелей берді. Кооперативтік техникумда 2-ші курста білім алып жүрген Сабира оқуын тастап, актриса болсам деген шешімге келеді. Сол кездегі театр басшысы Орынбек Беков Серағанды шақыртып жас қыздың өнерге деген бейімін байқауды тапсырды. Серке Қожамқұловтың сынынан сүрінбей өткен Сәбира театрға қабылданып, төбесі көкке жеткендей болады. Актрисаның өнер жолы осы 1932 жылдың ақпан айынан бастау алады.

Қазақтың ұлт театры іргетасын қалаушылар мен алғашқы актерлер мен көркемөнерпаздар мен халық арасындағы танымал өнер шеберлері: Е.Өмірзақов, С.Қожамқұлов, Қ.Бадыров, Қ.Қуанышбаев, Қ.Жандарбеков, Ә.Қашаубаев, И.Байзақ, Ж.Шанин, З.Атаева, Қ.Мұңайтпасов сынды өнер өкілдері болса, осылардан кейінгі буынға К.Байсейітова, Қ.Байсейітов, Ш.Жиенқұлова, Ж.Елебеков, С.Майқанова, К.Қармысов, Ш.Айманов, С.Телғараев, Р.Есімжанова, Ш.Мәденов, Ж.Өгізбаев, Ғ.Қалиевтер келді. Осылардың арасында Сәбира Майқанова да театрға ынтық болып келген жанның бірі болатын.

Жаңа ортаға түскен жас қыздан актриса болу оңайға соқпады. Комсомол, партия жиыны, репетициялар, гострольдер бәрі де Сәбира үшін жаңа дүние, жаңа әлем. Сәбираға өзінің алғашқы рөлі Қарағандыға гострольмен бара жатқан жолда бұйырады. Серке Қожамқұлов поезд үстінде рөлмен таныстырып, қадағалап дайындайды. Бұл Бейімбет Майлиннің «Майдан» пьесасында Алтынай рөлі болатын. Осы гастрольде Серағанның ақыл-кеңесімен Алтынай образы ойдағыдай шығады. Өнердегі алғашқы ұстазы театрда режиссерлік жұмыспен қатар айналысып жүрген Серке Қожамқұлов. Өзімен қатарлас аға-әпкелерді ұстаз тұтып, өмір мен өнерде тағлым ала білген Сәбира сахна құпияларын осылай меңгере бастады.

Актриса өзінің шығармашылық ғұмырының ғажап кезеңдерін театр және кино әлемінде әр алуан мінезді кесек кейіпкерлерді сомдауға арнады.

Өзіне берілген сахналық кейіпкерлердің ішкі және сыртқы бояуларын дәл көрсете білді, сахнада өмір сүрді. Ол әсіресе ана бейнесін өзіндік табиғи болмыс-бітімімен бейнелей білуде айрықша қабілет танытты. Атақты өнер тарландарын өзіне ұстаз тұтып білім алды.

Алғашқы спектаклі Сәбираның жас күнінің төлқұжатына айнала бастайды. Жастайынан іздеппаздық қабілеті бар Сәбира актерлік шеберлігін айқындай түсті. Әр бейненің қыр-сырына сай үйлесімді штрих пен деталь іздей білді. Театрға келген жылдың жазында Сәбира труппамен бірге алғаш рет гастрольге шығатын болды. Гастрольге жүрер алдындағы жауапты дайындықтар мен репетициялар жүріп жатыр. Серке Қожамқұлов «Майданды» даярлауды өз міндетіне алған сәт. Қойылымда Күләш, Шара, Қанабек, Құрманбек секілді аға буын артистер ойнайды. Осы сапар алдында Сәбираға театрдағы тұңғыш рөлі берілген болатын. Бейімбет Майлиннің «Майдан» пьесасында Алтынай есімді қыздың бейнесі болатын. Осы рөлдің Сәбираға бұйыруы Серағанның арқасы еді. Себебі, театрға қабылданған үш-төрт ай бойы тек көпшілік сахналардан бой көрсетіп, аға артистердің сахнадағы ойынын бақылап жүргенін ескеріп, Сераған «Ана Сәбираға кіші-гірім болса да, бір роль беріңіздер. Ролді шығаратынына мен өзім бас-көз боламын» – депті, Ә.Сығайдың «Сәбира Майқанова» кітабында. [3.244б].

Сәбира Майқанованың шығармашылығының көп бөлігі театр сахнасында өтті. Театр әлемінде көптеген бейнелерді асқан шеберлікпен сомдап, халықтың рухани әлеміндегі пернелерді дөп баса білді. Таланты мен дарыны қатар келген Әмина Өмірзақова апамыздың театр туралы мынадай айтқан пікірі бар: «Театр дегенің – білгенге той-думан. Оған жұрт бір киерін киіп, іштей үлкен дайындықпен, рухани азық алып тыныстау үшін, иығындағы жүкті тастап, жеңілдеу үшін келеді».

С.Майқанова әрбір рөлдерді ойнағанда әрқайсысына жеке-жеке характерлер бере отырып, болмысын көрерменнің жүрегіне жеткізе білді. Өнер де өмір сияқты шығармашылық дамуды басынан өткізеді. Ұлттық болмысқа тән құнды дәстүрлерді игере отырып, үздіктерін іріктеп алып көрерменнің назарына ұсынады. Актриса ретінде қызуқандылығымен, қарапайымдылығымен әрі тұрмыстық бояуының қанықтығымен ерекшеле білді. «Абай жолы» романының негізінде жасалған инсценировкадағы Ұлжан бейнесін айтпай кету айып болар еді. Бұл спектакльде С.Майқанова Абайдың анасы Ұлжан болып сыр шертеді, мұң айтады. Кейіпкер қасіретін психологиялық тереңдікпен бере білген актриса Ұлжанның мұң-шеріне көрермендерді сендіре алды. Қаншама күйзеліске түсіп, уаймнан сарғайған Ұлжаның асыл тегі актрисаның әрбір қимыл-қозғалысынан, бет-жүзіндегі өзгерістерден аңғарылатын. Парасаты мен пайымы мол Ұлжан рухына еріксіз бас игізетін.

Майқанованың осы ролі театрды бір сілкіндіріп алды және тарихында орындаушылықтың биік үлгісі болып қалды.

Спекталь барысында Ұлжан сахнаға небары төрт-бес көрініске ғана шығады. Ал Сәбира апаның орындауындағы Ұлжан бейнесі бас-аяғы бар, өсіп-өркендейтін және өзіндік шарықтау шегі бар, дана пәшінді кесек бітімді тұлға болып шыға келді. Абайдың ғана емес ұлттың анасы ретінде сахнада өмір сүрді және керемет образ көрсете білді. Бұл спектакль туралы Қазақстанның халық артисі Бикен Римова өз естелігінде осылай сыр шертеді. Қойылымның алғашқы көрінісінде «Абай келді» деген айғай-шуды естіп, асығып-үсігіп жүгірген қыз-келіншектер мен Оспан бастаған балғын балалар дауысын естіп Ұлжанның киіз үйден шығатын сәті бар. Сәбира апа үстінде жеңіл ғана мақпал шапан мен басындағы ақ жаулығының бір ұшын иығына қарай ысыра тастап шығады. Абайдың бетінен кезек-кезек сүйіп жатқан әйелдерге Ұлжанның: «Баламыздың бетінен сүйетін жер қалдырмадыңдар-ау!» – деген лебізінің өзі сенің айтуыңда майда қоңыр музыка сазындай естілетін. «Жай ғана салмақпен күлімсірей қараған жүзіңнен балаңа деген сағынышың мен аналық махаббатыңды аңғаратын едік» – дейді Ә.Сығай.

Құнанбайдың қажылыққа барар көріністе Абайдың елді-мекен қалаларды қағазға түсіріп ұқтырып жатқанда Ұлжан бейнесінен, жүзінен қуаныш пен қатар сүйініш және баласының осыншама дүниені біліп-танығанын мақтан тұтқан ана жүрегіндегі шүкіршілігін Майқанова дәл бере білді. Абайдың әжесі Зеренің ақтық демі алдындағы енесінің басында отырып, көзі жасқа толы, қабырға қайысатын осы көрініске елжіреп, егілмеген көрермен қалмаушы еді. Осы сәтте Ұлжанның Зере маңдайынан орамалмен сипап отырып айтатын «Ақылшым едің! Саям едің, асыл анам едің!», – деп еңіреп жібергің кеп отырған сәтінде сахна сыртында жүрген әріптестерін де еріксіз көзге жас алдыртатын. Қазақы ғұрыптағы ене мен келін арасындағы өзара сыйластық пен қимастықты, келіннің енеге деген махаббаты мен қамқорлығын керемет жеткізе білуші бола білді. Осынау сахналық көріністерде әрбір шыққан сайын іштегі күйзеліс пен уайымды, қиындық пен қайшылықты дәл жеткізе білетін. Әрбір көріністе мезгіл-мекеніне, оқиғаға, жас шамасына байланысты киініп, тіпті беттегі әжім сызықтарын грим арқылы одан сайын көбейтіп мен шаштың ағарған тұсын қосып өзгеріп шығатын.

«Айманов пен Штейн қойған «Абай» қойылымында ұлы Абайдың анасы Ұлжанды сомдадым. Бұл ролім театрды бір сілкіндіріп тастады. Менің Ұлжан жайындағы көрермендерден алған бағам өте зор болды. Бұл үлкен аналардың рөліне бірінші баруым. Сондықтан да өз қуанышым шексіз болды. Бүкіл отбасымызбен қатты шаттандық», – деп еске алады С.Майқанова өз естелігінде. Қазақ театр өнерінің абыз анасы атанған С.Майқанованың шығармашылық кеңістігі өте кең. Тұлғалық қасиетіне адамзаттың трагедиясы тұтастай сыйып кетері анық. Қай қойылымында да анаға тән кеменгерлік, халыққа өнегелік қырымен көрінген бұл кісінің образдары тек қазақ сахнасының емес, күллі адамзаттың анасы екенін дәлелдеп тұрады. Қоғам алдындағы үлкен жауапкершіліктің абызы Майқанованың шығармашылық кемелденуі қазақ театрының қара шаңырағы, қазіргі М. Әуезов атындағы қазақ ұлттық академиялық драма театрында басталды. Ш.Айтматовтың «Ана-Жер – Ана» шығармасымен көпшілік көрерменнің көңілінде қалды, жоғары да айтқандай, автордың өзі де Майқанова жасап шығарған образға зор ықыласын білдірген.

Спектакльдің лирикалық, трагедиялық және оптимистік иірімдері өзара қабысып, бір бейнеден бірнеше бояудың түрі мен сипатын, бірмінезден бірнеше құбылыстарды тудырды. Осы әрекеттер әр актерлердің қиялын ұштағанымен қоймай, өзбетінше ізденуге жол ашты. Аталмыш спектакльдің көркем-идеялық маңызы Толғанай роліндегі Сәбира Майқанованың шеберлігінің арқасында танылды. Осы уақытқа дейін бірқатарана рольдерін ойнап даралықтарын мойындатқан С.Майқанова Толғанай бейнесін трагедиялық әл-қуатын толықтай ашып көрсеткен. Белгілі театртанушы С.Қабдиева: «Развитие сценического мастерства актрисы шло от слова к действию, от внешнегорисунка к глубокому драматическому раскрытию образа. Путь, пройденный С.Майкановой в театре, логически подводил ее кроли Толғанай. В галерее созданных ею образов были самые разноплановые характеры: от гротескно-сатирических, острохарактерных до величаво-цельных, фольклорных. Большинство их связано с проходящей через все творчество актрисы темой Матери, которая нашла свое глобально концентрированное воплощение в спектакле «Материнское поле», где, сохраняя конкретность характера, она приобрела мощное звучание» [4, 1126], – деп актрисаның роль талғамай барлық жанрда ойнай беретін шеберлігін дұрыс пайымдаған. Ол Күнікей, Мамық, Зере, Мөржан, т.б. сынды шоқтығы биік бейнелерді жарыққа әкелген. Олар бір-біріне мүлде ұқсамайды.

Мөржан бейнесі – қатігездіктің, Зере – парасаттылықтың, Күнікей – мейірбандықтың, Мамық – зұлымдықтың символына айналған. Осындай күрделіде қызықты бейнелер жасап, лайықты бағасын алған С.Майқанова эпикалық кең құлашты актерлік шеберлігін Толғанайды орындау барысында тағы бір дәлелдеді. Ол сомдаған Толғанай ананың жүріс-тұрысы, қимыл-қозғалысы, сөз саптауы,ым-ишараттары келісті мүсінделіп, ірілікпен көз тартты. Әрбір көрініс сайын актриса трагедиялық темпераментінің қуатымен көрерменді керемет әсерге бөлеп отырды. «Кейіпкержандылық өнеріне тән нәрсе актер техникасының қарапайымдылығы мен табиғилығы» дегендей, актриса өнерінің қарапайым әрі табиғи көрінуі сахналық шындыққа қол жеткізуге мұрындық болған. С.Майқанова сомдаған Толғанай бейнесінің астарында: «Ана үшін балаларының тірі болғаны қажет» - деген терең ұғым жатты. Толғанай бейнесі – бейбітшілік үндеушісіне айналды. Осы роліне қарап-ақ, С. Майқанованы кейіпкержандылық мектебінің өкілі деп айтуға толық негіз бар.

Анасынан айырылып, боздаған бала, бала қайғысын арқалаған қасіретті ана бейнесі әлі күнге дейін сахнадан түспей келеді. Әр заманның өз Толғанайы бар, әр көрерменнің көз қуанышына айналған ірілі-ұсақты рөлдері де жетерлік. Ә.Мәмбетов осы шығармасында режиссерлік кеңістігінің барлық қырын қазақи танымға, ұлттық сарынға толтырды. Тек адамзатқа ортақ саналы іс-әрекеттердің жиынтығы емес, тұран даласының маңдайындағы ұлы қасиеттерді оята білді. Ә. Мәмбетов Толғанай образы арқылы қазақ анасының келбетін жақсы ашты. Сахнадағы соғыс пен бейбітшіліктің ортасын дәл тауып, анықтай отырып динамикалық қозғалыстар мен әрекеттің ара жігін анық көрсете білген. Қойылым қуанышты күйде басталып, отбасылық әзіл-қалжыңдарды тиімді орналастыра білген. Соғысқа аттанар кезінде актерлік ойын арқылы қайғы-қасіреттің бояуын береді де, қос азаматынан айырылған кезінде режиссерлік қыры бірінші планға шыға келеді. Ол кез ақсақалдың Толғанайға өлімді естіртуі еді. Осы тұста, қазақы дәстүр анық көрініс тауып мұңды көрініс трагедиялық сарынға ұласа бастайды. Ә. Сығай осы аталмыш қойылымға байланысты тағы бір сөзінде былай дейді, «Қалай десеңіз де, «Ана – Жер-Анаға» дейінгі төл режиссурамыздың өзіндік сыр-сипаты, боуя-бедері, көркемдік қасиеттері ойлы-қырлы болып келгені жасырын емес. Сол өз кезеңінде, әлемдік режиссураның сұранымдарына, талаптарына толық жауап бергендігі үшін де, «Ана – Жер-Ана» қойылымы қазақ сахнасындағы өзгеше бір бетбұрыс болды.». Актриса Толғанай кейіпін кейіпкержандылық бағытымен тереңдете түседі. Шеберліктің бар қыры оның оқиғалар желісін жаттап ала отыра ештеңе дей алмайтынын да, озбырлық өмірге икемденген ананың характері сахнадан менмұндалайды. Батыр ана, абыз ана! С. Майқанова кейіпкерлік образында кенес адамының мінезін тамаша суреттейді. Ең алдымен сахна шымылдығы ашылған сәттен бастап қайғы-қасіретті бойына сіңірген, көзінен қайсарлықтың оты ұшқындап тұратын әйел бейнесі көрінеді. Батыл жүрісті. Бар өмірін еңбекке арнаған адамның мінезін өзінің шапшаң қимылымен-ақ көрсетіп тұрады. Адымын алшақ басып, таяққа сүйенген қалпы Жер-Анамен сұхбаты басталады. Әр сөзінің нәрі бар, демалысы, тұрысы, кеменгерлік көзқарасында үлкен қасіреттің ызғары сезіледі. Актер жанының кейіпкермен ұштасуы осы болар, расында. Жер-Ана мен өзінің болмысын қатар ұстап, еңкейіп жүруінің өзі ауыр азапты арқалап қажыған адамның көрінісін береді.

Қорытынды

Актерлік өнер мен режиссерлік еңбек үйлескен кезде үлкен жаңалықтың болатыны белгілі. «Көркемдік деңгейі тым биік болған спектакльдің актерлік құрамы қазақ өнеріне үлкен үлес қосқан бірқатар тұлғалармен құралды. Толғанай ролінде С.Майқанова мен Ф.Шәріпова, Сыбанқұл –Ы. Ноғайбаев, Қасым – Н.Жантөрин, Жайнақ – Р.Сейтметов, Әлиман – Н.Мышбаева, Т.Тасыбекова сынды актерліер тамаша ансамбль құра білді.» [5,284б]. Актерлік құрамның барлық талапқа сай келуімен серіктерінің бір-біріне деген қуаттарын дұрыс пайдалана отырып, қойылым барысында шеберлік шабытына ұласқаны анық көрініп тұрады. Мәселені метафизикалық тұжырымдау арқылы абстрактілі психология үшін шешілмейтін бұл қайшылықты диалектикалық тұрғыдан қарастырсақ, жаңа бағыт актерлік психология мәселесін нақты психология мәселесі ретінде қоятыны белгілі. Сахнадағы актерлік тәжірибе табиғатының мәңгілік және өзгермейтін заңдылықтары емес, театр ойынының әртүрлі формалары мен жүйелерінің тарихи заңдылықтары бұл жағдайда зерттеушіге бағдар болады. Сондықтан біз көптеген психологтарда кездесетін Дидро парадоксын теріске шығаруда біз қарастырып отырған психологиясы театрдың тарихи нақты формасына қарамастан, мәселені абсолютті жазықтықта шешу әрекеті әлі де салмақты әсер етуде. Сонымен бірге, бұл саладағы кез келген тарихи бағыттағы зерттеулердің негізгі алғышарттары актер психологиясы өз дәуірінің әлеуметтік идеологиясын білдіреді және ол адамның тарихи даму процесінде сыртқы құбылыс

сияқты өзгерді деген идея болып табылады. «Психотехникалық зерттеулер, керісінше, актерлік психологияның барлық ерекшелігін, бірегейлігін елемейді, актер шығармашылығында кез келген кәсіпте басқа үйлесімде кездесетін сол психикалық қасиеттердің ерекше үйлесімін ғана көреді.» [6, 280б]. Актер қызметінің өзі психофизиологиялық күйлердің шығармашылық түрі екенін ұмытып, және осы нақты күйлерді олардың психологиялық табиғатының барлық алуан түрлілігінде талдамай-ақ, психотехникалық зерттеушілер әрекет ету мәселесін жалпы және сонымен қатар банальды сынақ психологиясында шешеді. Актерді және оның психологиясының барлық ерекшелігін назардан тыс қалдыруға болмайды.

С.Майқанованың шығармашылық ептілігі мен серіктестері арасындағы қимыл қозғалыс ерекшелігіне де аса мән беріп өткеніміз жөн. Санаулы ғұмырында сапалы образдардың галлериясын жинай білген актрисаның қажырлы, қайратты бейне жасаудағы ерекшеліктеріне өзінің талантты қимыл қозғалысы байланысты. Актерлік өнердің тағы бір бөлімі осы қимыл-қозғалыс жиынтығы. Бейне жасау, психологиялық характерді ашумен қатар әртіс өз бойына үлкен еңбек қондыруы керек. Пластиканың маңыздылығын сөз етіп кетер болсақ; егер актердің қажетті қимыл-қозғалыстарды жеткіліксіз орындаудан бұлшық еттері шынықпаған болса, оның сахнадағы ойынын көрермен жақсы қабылдамайды. Шынықпаған дене сахнадағы қимыл-қозғалыстарды жасау барысында қысылады және осы үдеріс сахнадағы қозғалыстарды тежеуші болып табылады. Сол себепті актердің дене мәдениетінің маңыздылығы оның күнделікті жасап жүрген дене, пластика және ритмдік жаттығулары арқылы болады.

Сахнадағы актердің міндеті образға енуі керек болса, сахна сыртында ол, өз денелеріне көңіл бөлуі керек және үнемі жаттығу үстінде болуы шарт. Актер, өзінің бойындағы сымбатына зиян келтірсе, кей жағдайларда бұл үлкен дауға айналуы мүмкін, сол үшін де ол, үнемі әрекет үстінде болуы керек. Әрекет дегеніміз – бұл актерлік өнердің негізі. Сондықтан актерге және оның кейіпкерлік тағдырын тереңірек сезінуден басқа, пластикалық еркіндігін, сондай-ақ, ішкі мазмұнын және сыртқы көрінісіне тереңірек үнілуі керек. Сахнада адам денесінің икемделуі, қимыл-қозғалыстардың тазалығын және семантикалық анықтығын, мұқият сапалылық таңдауды талап етеді. Барлығы да дәл сондай-ақ, нақты болуы үшін қозғалыстардың семантикалық реңктеріне, олардың жылдамдығына, күшіне, мөлшерлеріне бабында болуына назар аударылу керек.

Өнер сахнадағы қозғалыстардың көптеген әрекеттеріне негізделеді: жеке және жалпы. Олардың кейбіреуі белгілі бір, психофизикалық қасиеттердің ерекшеленуіне ықпал етсе басқалары, практикалық дағдыларда жарактанады. Оларды ажырату мүмкін емес. Актерлік психологияға жаңа көзқарас, ең алдымен, бір және екінші теорияның түбегейлі эмпиризмін жеңуге және актер психологиясын барлық табиғаттың барлық сапалық бірегейлігінде, бірақ жалпы психологиялық тұрғыдан түсінуге тырысумен сипатталатыны заңдылық. С.Майқанованың актерлік шығармашылық кеңістігі үлкен бір әлем десекте болады. Ол сомдаған рөлдер, ол бейнелеген көркем образдар жиынтығы қазақ сахнасының темірқазығы болып қала бермек.

Сурет – 1. Ш.Айтматов «Ана-Жер-Ана» 1965ж.Режиссері Ә.Мәмбетов.Толғанай – С.Майқанова

М. Әуезов. «Қарақыпшақ Қобыланды», 1946 ж. Көклан – С. Майқанова

Сурет – 2. М.Әуезов «Қарақыпшақ Қобыланды» 1946ж,Көклан – С.Майқанова

Әдебиеттер

1. Морозова Г. В. Пластическая культура актера. Толковый словарь терминов. – //М.: Изд-во «ГИТИС», 1999г. – С. 240.
2. Сәбира Майқанова – актриса, Қазақстан және КСРО халық артисі.[Wikipedia https://g.co/kgs/2L1ssF](https://g.co/kgs/2L1ssF)
3. Сығай. Ә. «Сәбира Майқанова» Алматы: // ЖШС «Қазақстан» 2007ж. – 224 бет. Сығай. Ә. «Сәбира Майқанова» <http://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1179432&lang=kk>
4. Кабдиева С. «Фольклорные традиции в казахском театре»// Алма-Ата: Өнер, 1986 – 112 бет.
5. Жақсылықова М. «Қазақ кәсіби актерлік өнерінің даму ерекшеліктері: зерттеулер, мақалалар.» Алматы: Қаратау КБ, Дәстүр, 2014 ж. 384 бет.
6. Байсеркенов М. «Қойылым және қолтаңба», “Сахна және актер” ой-толғаулар //Алматы: Өнер, 1989. – 280-бет.

УДК 7:72.04
МРНТИ 18.67

Бараков А.А.,¹ Рабилова З.Ж.²

¹Магистрант 2 курса по специальности «7М02119 – Архитектурный дизайн»,
института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая

г. Алматы, Казахстан, arslanbarakov@gmail.com

²заведующий кафедрой дизайна института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая,
доктор философии Phd, ассоциированный профессор (и.о.доцента)

г. Алматы, Казахстан

АРХИТЕКТУРНОЕ ПРОСТРАНСТВО СТОЛИЦЫ КАЗАХСТАНА: ВЫЗОВЫ НОВОГО ВРЕМЕНИ

Аннотация

В статье рассматриваются архитектурные пространства столицы Казахстана, пути реализации проекта современного города с интересными и монументальными архитектурными сооружениями. Представлена информация о знаменитых архитекторах, дизайнерах, составивших уникальные проекты, проекты основных архитектурных ансамблей.

Ключевые слова: Астана, дизайн, архитектура, стиль, Норман Фостер

А.А. Бараков,¹ З.Ж. Рабилова²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, өнер, мәдениет және спорт институтының «7М02119 – Сәулеттік дизайн» мамандығы бойынша 2 курс магистранты
Алматы қ., Қазақстан, arslanbarakov@gmail.com

²Абай атындағы ҚазҰПУ өнер, мәдениет және спорт институты, дизайн кафедрасының меңгерушісі, PhD философия докторы, қауымдастырылған профессор (доцент м.а.).
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН АСТАНАСЫНЫҢ СӘУЛЕТ КЕҢІСТІГІ: ЖАҢА ЗАМАННЫҢ ТАЛАПТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан астанасының архитектуралық кеңістігі, қызықты және монументалды архитектуралық құрылыстары бар заманауи қала жобасын жүзеге асыру жолдары қарастырылады. Атақты архитекторлар, бірегей жобаларды құрастырған дизайнерлер, негізгі сәулет ансамбльдерінің жобалары туралы ақпарат ұсынылды.

Түйін сөздер: Астана, дизайн, сәулет, стиль, Норман Фостер

Barakov A.¹, Rabilova Z.²

*2nd year master's student in the specialty "7M02119 – Architectural Design", Institute of Arts, Culture and Sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan, arslanbarakov@gmail.com*

Head of the Department of Design, Institute of Arts, Culture and Sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, PhD, Associate Professor (Acting Associate Professor) Almaty, Kazakhstan

ARCHITECTURAL SPACE OF THE CAPITAL OF KAZAKHSTAN: CHALLENGES OF THE NEW TIME

Abstrakt

The article discusses the architectural spaces of the capital of Kazakhstan, the ways of implementing the project of a modern city with interesting and monumental architectural structures. Information about famous architects, designers who have made unique projects, projects of the main architectural ensembles is presented.

Keywords: Astana, design, architecture, style, Norman Foster

Введение

Нурсултан Назарбаев: «Облик Астаны – это облик нации. Наша столица, как ни странно, превращается в город, в котором соседствуют как восточные, так и западные самобытные города»

Городское наследие-особая ценность чудесного художественного развития человечества. Его роль в общественно-политической, бытовой жизни людей неопределима. Поэтому, когда Пушкин называл Петербург «окном в Европу», Гоголь сравнивал общую архитектуру с мировой бессмертной летописью. Интеграл человеческой деятельности о композиционных способах строительства городов знал на территории Казахстана еще в эпоху неолита и бронзы. В то время как ранние греческие историки с восхищением пишут о большом количестве городов, построенных вдоль Сырдарьи, русский ученый С.П. Толстов с удивлением видит, что сырдарьинские Саки до африканской эпохи мастерски владели купольным покрытием зданий. Геометрические методы построения архитектурных форм в трактате великого предка Аль-Фараби «цепь наук» легли в основу строительного искусства на всем Ближнем и Среднем Востоке, а другой великий предок Абу-л-Уафа Аль-Бозжани в трактате «О просторах построения геометрических тел» определил методы построения

архитектурных форм, а Гияс-ад-Дин аль-Каши в трактате «ключи арифметики» определил практические методы равновесия в построении архитектурных форм.

Начало воплощения идеи и реализация проекта.

По всей Астане, построенной под руководством главы государства, восхищенной красотой Его Величества, мы видим синтезирующую красоту в современной архитектуре, которая, как мы уже говорили, заложила основы восточной мудрости в строительстве города, интегрировала в себя самые передовые аспекты мировой архитектуры.

Не говоря уже о том, что сегодняшняя Астана действительно поражает своей неповторимой личностью, сотканной из искомым граней восточной архитектуры мирового зодчества, воплощением внутреннего духа жизни в созидание, в человеческие благородные идеалы.

Посетив столицу, любой желающий мог заметить в ее зданиях как египетскую простоту, так и греческую красоту и величие древних александрийских и византийских поименных купольных решений, римских арок, готических строительных насосов, укоренившихся в евразийских традициях архитектурного плетения, так и готико-арабские мотивы. Эти неповторимые оригинальные образы в архитектуре Астаны вполне соответствуют ее названиям – город XXI века и город мира.

Выразив удовлетворение современным архитектурным строительством Астаны, глава государства Нурсултан Назарбаев также отметил, что хочет видеть этот главный город нашей страны в лице Евразийского мегаполиса, построенного в гармонии с восточными и европейскими стилями и содержанием, создающего в будущем самые благоприятные условия для жизни всех людей многонационального Казахстана.

Нурсултан Назарбаев объявил первый международный конкурс на разработку генерального плана будущего города и проанализировал сотни проектов, присланных мировыми архитектурными деятелями. Один из конструктивных моментов глава государства вспоминает в своей книге «в сердце Евразии»: «на конкурс поступило более 50 проектов от знаковых архитектурных держав и стран, имеющих в этом отношении широкое мировое признание: Японии, США, Австралии, Италии, Франции, Германии, России, Финляндии, Кореи, Болгарии, Пакистана, Польши, Чехии, Украины, Узбекистана, Кыргызстана и Латвии. Все проекты были выставлены в Конгресс-холле, что позволило каждому ознакомиться с ними. Из пакета предложений на рассмотрение авторитетного жюри были отобраны 27 проектных разработок, отвечающих условиям и требованиям международного конкурса. Так, по итогам конкурса в качестве генерального плана строительства новой столицы Казахстана был принят проект одного из самых выдающихся архитекторов современности – японского концептуалиста Кисе Курокавы (настоящее имя которого Нориаки называют несколько иначе)» [1, с.12].

Доктор Курокава заложил новый философский взгляд в основу генерального плана развития столицы. Он утверждал, что если XX век – это эпоха, в которой господствуют механические принципы, то XXI век – это эпоха, которая переходит к принципам жизни. Значит, новая столица Казахстана должна стать ключевой концепцией «симбиоза» Правда в том, что эта новая идеология градостроительства может стать решающим направлением строительства городов в новом веке. Суть идеи К.Курокавы заключается в гармоничном развитии градостроительства и природной экологической системы.

Именно такой пример градостроительной доктрины впервые начал практиковаться на строительных площадках Астаны. По поручению главы государства казахстанские архитекторы со временем внесли изменения и новшества в Генеральный план города Астаны. При этом особое внимание было уделено уникальному градостроительному строительству с экологической системой региона [2, с.826]. Главный архитектор столицы Нурсултан Назарбаев поставил на повестку дня формирование искусственного лесного массива в Подмоскovie с учетом природных условий региона, изменчивости погодных условий.

В частности, строительство Астаны стало экспериментальной площадкой мирового архитектурного сознания. Над горизонтом, над полем Жазыры, возвышались небоскребы, возвышались величественные архитектурные сооружения. В столичном архитектурном ансамбле ярко отражены шедевры восточной архитектуры и смелые идеи западных зодчих. Генеральный план главного города был разработан японским архитектором Кисе Курокавой, торгово-развлекательный центр «Пирамида» и «Хан Шатыр», украшавший архитектурный шедевр столицы, – плод творческого

поиска известного английского архитектора Нормана Фостера, а киноконцертный зал, украшавший архитектурную и культурную жизнь главного города, – автограф итальянского архитектора Манфреди Николетти.

Английский архитектор, один из крупнейших лидеров мирового архитектурного ума, Норман Фостер, который построил знаменитое здание Millennium Bridge в Лондоне, крупнейший в мире аэропорт в Пекине, не смог остаться в стороне от строительства города Астаны – чуда века в казахской степи, воплощенного в жизнь идеей всемирно признанного реформатора Нурсултана Назарбаева. По приглашению главы государства он прибыл на многовековую стройку и по прямому поручению Президента построил здание Дворца Мира и согласия в главном городе. Также известный архитектор построил строительный комплекс «Хан шатыр», который пока не имеет аналогов в архитектуре.

В египетской стране многовековые пирамиды считаются одним из семи чудес света. Пирамиды, построенные в древние времена, противоречат времени, символизируют вечность и до сих пор продолжают удивлять ученых. Британский архитектор Норман Фостер в 2006 году осуществил строительство этого дворца в Пирамиде в столице [3, с.223].

Высота пирамиды-62 метра. Он построен на искусственной горке высотой 15 метров, возведенной из грунта. Общая площадь пирамиды в Астане составляет 25,5 тысяч квадратных метров. На строительство здания израсходовано 12 тыс. кв. метров гранитного камня, 52 тыс. метров строительного дерева, 15 тыс. тонн литого бетона, 900 кв. метров стекла. Компания «Сембол-Иншаат» построила здание за 13 месяцев.

На первом этаже пирамиды расположен оперный зал на 1,5 тыс. мест. В центре зала большая сцена. В 2,8 метрах ниже сцены обустроено место для оркестра. В него поместилось 80 человек. На четвертом этаже разместился королевский зал-зал Атриума. После зала Атриума, который занимает площадь 2090 метров, есть зал «колыбель». В основе так называемой «колыбели» зала лежит смысл жизни, не допускающий никаких разногласий между 4 основными религиями мира. Архитектурный ансамбль зала призывает жить в качелях в колыбели мира и спокойствия.

Еще одно архитектурное чудо из фантазии лорда Нормана Фостера-здание торгово-развлекательного центра «Хан Шатыр». Это строительство является безальтернативным и крупнейшим архитектурным проектом в Центральной Азии. Высота этого комплекса, построенного из постаментных монолитных сом, составляет 200 метров. Его основной каркас состоит из гигантской мелкоячеистой крыши, покрытой фторполимером. Использованный для облицовки фторполимер ETFE – прекрасный строительный материал, который пропускает свет и защищает внутреннюю часть здания от жары и холода. Металлический каркас строительного объекта – 2300 тонн, высота крыши-150 метров.

Внутренняя площадь «Хан Шатыра» составляет 110 тысяч квадратных метров. В этом торгово-развлекательном центре расположены крупнейший городской сад, крупные торговые центры, кинотеатр, концертные залы. При этом на всех этажах здания расположены кафе и рестораны. Внутри центра находятся тропические сады, цветники, фонтаны. На вершине крыши будет смотровая башня, занимающая площадь 38 метров. Астанчане и гости столицы увидят величественный облик столицы с высоты птичьего полета. Для отличного отдыха детей оборудованы водные горки высотой 7 и 4 метра.

Еще одно величественное сооружение в архитектурном ансамбле Астаны, которое привлекает внимание и красотой, и внешним видом, и размерами – комплекс «Абу Даби Плаза Астана», возникший в результате поисков Н.Фостера. Этот комплекс, строительство которого ведется бурными темпами, состоит из башни высотой 88 этажей, гостиничных комплексов, ресторано-развлекательного центра, традиционного восточного рынка. В то же время здесь обустроен зимний сад, который занимает площадь как футбольное поле. В конце концов, астанчане, пришедшие в этот сад, вдыхают июльский воздух и наслаждаются сине-зеленым чудом зимнего сада. В этом комплексе будет работать легкая станция метро. Комплекс работает круглосуточно, создавая максимально комфортные условия для отдыха потребителей.

Согласно архитектурной доктрине Астаны, главный город вместе с растущими достижениями архитектуры представляет собой уникальное творение XXI века, сочетающее в себе симбиоз коллекции прекрасных аттракционов природы. Действительно, в ближайшем будущем Астана станет туристической Меккой. Об этом свидетельствует комплексная зона отдыха «Бурабай Лэйкс Резортс», реализуемая по проекту известного британского архитектора Эрика Кюхне. По мнению Эрика

Кюхне, Боровое можно сравнить только с такими мировыми курортными регионами, как Альпы, Анды или скалистые горы США [4, с. 826].

Заключение

Хью ПИРМАН, британский критик архитектуры, выразил свое мнение так: "пирамида мира-это грандиозная пирамида, которая будет построена в новой столице на полевой земле, которая может стать одним из чудес современного мира. Планируется, что здание станет символом мира во всем мире, отказа от насилия, укрепления доверия и равенства людей.

Шота Валиханов, архитектор, лауреат Государственной премии. Город строится по лучшей архитектуре в мире. Здесь построены комплексы, во-первых, новые произведения мировой архитектуры, во-вторых, воплощенные в жизнь мечты казахского народа. В частности, такие гигантские объекты, как «Байтерек», «Қазақ елі», имеют древнюю историю. Это живое существо воображения в народном сознании.

Таким образом, ожившая столица является символом красоты, красоты. Комплексы «Хан Шатыр», «Абу-Даби Плаза Астана» и крытый стадион на 30 тыс. мест, киноконцертный зал на 3500 мест откроют двери столицы.

Литература

1. Донченко С.А., Самойлов К.И. Особенности формирования первых столичных ансамблей города Нур-Султан, VIII Глобальная наука и инновация, 2019
2. Самойлов К.И., Архитектура Казахстана XX века, «М – АРи». Москва. Алматы 2004.
3. Мамырбаева Б. Архитектура Астаны. Фолиант. 2018. – С.304
4. Площадь Независимости и монумент «Қазақ елі». Apartamenty.kz.

ӘОЖ 323.28

МРНТИ 11.25.41

А.С. Сманова¹, Р.А. Ибатбекова²

¹Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің қауымдастырылған профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты. Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 7М02120 – «Графикалық дизайн» мамандығының 2 курс магистранты Алматы қ., Қазақстан, raiana_91@inbox.ru

«АБАЙ» ТРАГЕДИЯСЫНДАҒЫ АБАЙ

Аңдатпа

Қазақ халқының елдік тарихы, тағдыр жолы, мінез-сипаты, ақыл-ойы, тұрмыс-ахуалы, қоныс-мекені, өнер-өрісі бәрі де Абай сөзінде тұнып тұр. Сондықтан да ол – бүкіл ұлт тұлғасын қамтыған, нағыз ұлттық көлемдегі ақын. Абай тану дәуірі ұзаққа ұласатын, ұрпақтан-ұрпаққа кететін, үздіксіз дамып, кеңі беретін құбылыс. Абай – сол ұрпақтардың бірге жасайтын құдірет иесі. Солай болса қазақ көркем әдебиеті мен оның аса бай тілі, сұлу поэзиясы үнемі алдындағы биік нысана – Абайды еске түсіріп отыруы хақ. Абай тану үлгісі, ғылымы да Абайдың соңғы қазақ әдебиетінің, Абайға деген алғыс сөздерінен, соларды білдіретін өлең шығармаларынан бастау алса керек.

Нағыз лирикалық туындылар жеке адамның жан дүниесін, толғанысын, тағдырын бейнелеп, сол арқылы бір ортаны, қоғамды, заманды сипаттап береді. Лирикалық қаһарманның ой-сезімі, тағдыры өз заманының арман-мүддесіне, тілек-талаптарымен неғұрлым терең байланысты суреттелсе, сол ғұрлым ол типтік қасиеттер мол, содап жасалған ірі тұлғаға айналып, дәуірдің көрнекті өкілі болып шығады.

Түйін сөздер: көркем әдебиет, Абай, образ, тұлға, туынды, роман, ақын, поэзия, ұлт, қоғам.

Сманова А.С.,¹ Ибатбекова Р.А.²

¹ Кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор казахского национального педагогического университета имени Абая. г. Алматы, Казахстан

² Магистрант 2 курса специальности: 7M02120 – «Графический дизайн»,
Казахского национального педагогического университета имени Абая,
г. Алматы, Казахстан, rauana_91@inbox.ru

АБАЙ В ТРАГЕДИИ «АБАЙ»

Аннотация

История, судьба, характер, менталитет, условия жизни, расселение, искусство казахского народа – все это в словах Абая. Именно поэтому он настоящий поэт всего народа. Абай – это эпоха знаний, которая длится долго, передается из поколения в поколение, постоянно развивается и расширяется. Абай – мастер тех поколений. Так казахская художественная литература и ее богатый язык и красивая поэзия всегда напоминают о высокой цели – Абае. Модель знаний и науки Абая восходит к новейшей казахской литературе Абая, его словам благодарности Абаю и его стихам.

Настоящие лирические произведения изображают душу, мысли и судьбу человека, тем самым описывая среду, общество и время. Чем больше мысли и судьба лирического героя описываются через призму мечтаний, интересов и стремлений его времени, тем более он становится выдающейся фигурой эпохи, обладающей массой типичных качеств.

Ключевые слова: художественная литература, Абай, образ, личность, произведение, роман, поэт, поэзия, народ, общество.

A.S. Smanova,¹ R.A. Ibatbekova²

¹ Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Kazakh national pedagogical university named after Abay, Almaty city, Kazakhstan.

² Master student of the 2nd year of the specialty: 7M02120 – "Graphic Design"
Kazakh national pedagogical university named after Abay.

Almaty city, Kazakhstan, rauana_91@inbox.ru

ABAY'S PERSON IN POETRY

Abstract

History, fate, character, mentality, living conditions, resettlement, art of the Kazakh people - all this is in the words of Abai. That is why he is a real poet of the whole people. Abay is an era of knowledge that lasts a long time, is passed down from generation to generation, is constantly evolving and expanding. Abai is the master of those generations. So Kazakh fiction and its rich language and beautiful poetry always remind of a lofty goal – Abai. The model of knowledge and science of Abai goes back to the latest Kazakh literature of Abai, his words of gratitude to Abai and his poems.

Real lyrical works depict the soul, thoughts and destiny of a person, thereby describing the environment, society and time. The more the thoughts and fate of the lyrical hero are described through the prism of the dreams, interests and aspirations of his time, the more he becomes an outstanding figure of the era, possessing a mass of typical qualities.

Keywords: fiction, Abai, image, personality, work, novel, poet, poetry, people, society.

Кіріспе

1939 жылы «Қазақ әдебиеті» газетінде жарияланған «Татьянаның қырдағы әні» атты әңгіме М. Әуезовтің шығармашылығында осыдан кейін тұтас бір дәуір жасаған сүйікті Абай тақырыбының қарлығашы еді. Бұдан кейін жазушы Абай образын кең ауқымды алып, бірнеше жанрда бейнелеуге кірісті. Сонымен, келесі кезекте, 1940 жылы «Абай» трагедиясы туады. Оны М.Әуезов орыс жазушысы Л.Соболевпен қосылып жазды.

Бұл – ақынның образын сахнада тұнғыш бейнелеген туынды. Мұнда Абай өмірінің соңғы шағы көрсетіледі. Ол данышпан ақынның, кемеңгер ойшылдың шытырман өмір кешіп келіп, кемелді кезеңге жеткен шағы болатын. Сонымен бірге ол сұм заманның зорлық-зомбылығына, сорақы әділетсіздіктеріне қарсы тұрған қайраткердің ескіліктің дүлейі қара күштерімен күресіп, жұлқысып келіп, ақыры соңын зардабынан жаны тәні өртеніп, қаза тапқан шағы болатын. «Абай» пьесасы, міне, осы шақта көзге елестетеді [1, 79].

Абай бейнесінің трагедияда сомдалуы

Авторлар Абай өмір сүрген заманның шындығын терең пайымдап, Абай образын ең бір трагедиялық кезеңде алған да, өнер тілімен көрсеткен. Шыншыл терең идея, өткір өмірлік конфликт, оның табылған драмалық шиеленісі мен шешімі, от шашқан шақпақ диалогтар мен жан тебіренер ойлы да жалынды монологтар Абай характерін терең ашып, Абай образын ұтымды сомдаған.

Трагедияға арқау етіп алынған мәселе екі жастың – Айдар мен Ажардың – жазықсыз таза махаббатының озбыр феодал Оразбай, Нарымбеттердің қастандық қарсылығына ұшырауы. Әрине, бұл махаббат та ол заманда Қозы Көрпеш пен Баянның, Еңлік пен Кебектің, Қамар мен Ахметтің, Шұға мен Абдрахманның, Сұлушаш пен Алтайдың махаббатындай тануға тиіс еді.

«Абай» трагедиясын шоқтығы биік ететін қасиетті Абай образынан іздеу керек. Себебі, шығармаға өзек болған мәселе екі жастың жеке бастарын қорғаған жан қияр күресі ғана емес, Абай секілді көзі ашық, зор тұлғалы қайраткердің Нарымбет, Оразбайлар секілді халықты қан қақсатып отырған күшті үстем тап өкілдеріне қарсы «мынмен жалғыз алысқан» күресі. Үлкен әлеуметтік, келелі де мағыналы күресі. Оның үстіне Айдар мен Ажардың өзі – көзі ашық жастар. Олар да бас бостандығы үшін қаһармандықпен Абай бастаған азғантай жаңашыл топтың аясында екі дүниенің бітіспес арпалысына астастырады. Алдағы жаңа дүниенің жаршысы, жоқтаушысы болған әлсіз топ скі дүниенің пәрменді күшінен әзірше жеңіліс табады. Айдар жауларының уынан өледі, Әбіш пен Мағауия қыршынынан қиялады, Долгов қысымға түседі, көп ұзамай қиянатшыл өмір азабынан Абай да қаза табады. Бірақ бұлардың сенімі қдген жоқ. Ескі дүниенің күні санаулы екенін, жаңа дүние әлі-ақ жеңіп, әділеттік оларнайтынын Абай тобының әрекеті де, сөзі де, рухы да анық аңғартылады. «Туар ертең жаңа жыл ... Келер ертең жаңа төл ... Ең ақырғы сағатым ... соңғы ғана тынысым ғой ... Оны достарыма .. достыққа бердім, дұшпаным емес, еліме, еліме, берем», – дейді Абай. Осы сенім оқушы жүрегіне де ұялап, кемеңгер Абайдың оптимистік өсиеті кейінгі ұрпақтарға ұсынған жеңіс эстафетасының хабары секілді естіледі. Абай мен Долговтың достығы да қазақ пен орыс халқының болашақ достығының жыл құсы тәрізді танылады.

Абай өсиетінің нанымды да әсерлі болу себебі, жоғарыда айтылғандай алдымен пьесаның идеялық-көркемдік күшінен. Абай құр ғана өсиетші, жалаң риторик боп көрінсе, оның үгітінің болжамының да әсер, ықпалы жүрмес еді, әсіресе сол тұста қазақ арасында да етек ала бастаған панисламизмге қарсы айтқандары бос сөз болып шығар еді. Жоқ, пьеса олай болмаған. Абай сөздері оның драмалық күрес үстінде сомдалған образына, ашылған терең характеріне лайық айтылады. Сондықтан да олар нанымды, көңілге қонымды, Абай тобындағы жастардың да, қарсы топтағы Оразбай, Нарымбет, Тәкежан, Кәрімдердің де образдары дара сипаттармен өзіндік мінез, тіл ерекшеліктерімен танылып, шиыршық атқан күрес желісін, тартқан да, бір дәуірдің өмір шындығын ашып көрсеткен.

Абай образы және Абайдың достары мен дұшпандарының образдары алғаш «Абай» трагедиясында драматургия өнерінің тілімен бой көрсетіп, ендігі кезектегі роман-эпопеяға алдын-ала әзірлік болып табылады.

Абайдың бейнесі, оның ақындық, адамшылдық, өз заманының озық ойлы данышпандық іс-әрекеттері әр басылымда, ауызекі әңгімелерде көп айтылғанымен, оның бейнесін көркем әдебиетте бинелеп, бүкіл әлемге танытқан М.Әуезов болды. Оның «Абай» трагедиясы мен «Абай жолы» эпопеясы арқылы, қазақ халқы өзінің қасиетті данышпан Абайы арқылы таныс болды.

Абай трагедиясы ұлы ақынның бейнесін сахнада тұңғыш бейнелеген шығарма. Мұнда Абай өмірінің соңғы шағы көрсетілген. Ол данышпан ақынның, кемеңгер ойшылдық шытырман өмір кешіп келіп, кемелді кезіне жеткен шағы еді. Сонымен бірге ол сұм заманның зорлық-зомбылығына, сорақы әділетсіздігіне қарсы тұрған қайраткерлігін ескіліктің дүлей қара күштерімен күресіп, жұлқысып келіп, ақыры ұлы өмірдің зардабынан жаны, тәні өртеніп қаза тапқан шағы болатын. «Абай» пьесасы, міне шақты көзге елестетеді. Авторлар Абай өмір сүрген заманның шындығын терең пайымдап, Абай бейнесін ең бір трагедиялық кезінде алғанда, өнер тілімен көрсеткен. Шыншыл терең идея, өткір өмірлік конфликт, оның табылған драмалық шиеленісі мен шешімі, от шашқан шақпақ диалогтар мен жан тебіренер ойлы да жалынды монологтар, Абай характерін терең ашып, Абай бейнесін ұтымды баяндайды [2, 86].

«Абай» трагедиясына арқау етіп алынған мәселе екі жастың – Айдар мен Ажардың жазықсыз таза махаббатының озбыр феодал Оразбай, Нарымбеттердің қастандық қарсылығына ұшырауы, ақыры Айдарға дұшпандары у беріп өлтіреді. Шығармаға өзек болған мәселе, екі жастың жеке бастарын қорғаған жанқияр күресі ғана емес, Абай секілді көзі ашық, зор тұлғалы қайраткердің Нарымбет, Оразбайлар секілді халықты қан қақсатып отырған күшті үстемтап өкілдеріне қарсы

«мыңмен жалғыз алысқан» күресі. Үлкен әлеуметтік, келелі де мағыналы күресі. Оның үстіне Айдар мен Ажар өзі көзі ашық жастар. Келешек жаңа дүниенің жаршысы, жақтаушысы болған әлсіз топ, ескі дүниенің пәрменді күшінен әзірше жеңіліс табады. Айдар жауларының уынан өледі, Әбіш пен Мағауия қыршынынан қиылды, Долгов қысымға түседі, көп ұзамай қиянатшыл өмірдің азабынан Абай қаза табады. Ескі дүниенің күні санаулы екенін, жаңа дүние әлі-ақ жеңіп, әділеттік орнайтынын Абай тобының әрекеті де, сөзі де, рухы да анық аңғартады [3, 75].

«Туар ертең жаңа жыл... Келер ертең таңы тол... Ең ақырғы сағатым... Соңғы ғана тынысым ғой... Оны достарыма... достыққа берем, дұшпаным емес, еліме, еліме берем», – дейді Абай. Осы сенім оқушы жүрегіне де ұялап, кемеңгер Абайдың оптимистік өсиеті кейінгі ұрпақтарға ұсынған жеңіс эстафетасының хабары секілді естіледі. Абай мен Долговтың достығы да қазақ халқы мен орыс халқының болашақ ұлы достығының жылқұсы тәрізді танылады.

Абай өсиетінің нанымды да әсерлі болу себебі, жоғарыда айтқандай, алдымен пьесаның идеялық-көркемдік күшінен, Абай құр ғана өсиетші жалаң риторик боп көрінсе, оның үгітінің де, болжамының да әсер, ықпалы жүрмес еді, әсіресе сол тұста қазақ арасында да ала бастаған панисламизмге қарсы айтқандары бос сөз болып шығар еді. Жоқ пьесада олай болмаған. Абай сөздері оның драмалық күрес үстінде сомдалған бейнесіне, ашылған терең характеріне лайық айтылады. Сондықтан да олар нанымды, көңілге қонымды, Абай тобындағы жастардың да, қарсы топтарға Оразбай, Нарымбет, Тәкежан, Кәрімдердің де бейнелері дара сипаттармен өзіндік мінез, тіл ерекшеліктермен танылып, шиыршық атқан күрес желісін тартқан да, бір дәуірдің өмір шындығын ашып көрсеткен. Абай бейнесі және Абайдың достары мен дұшпандарының бейнелері алғаш «Абай» трагедиясында драматургия өнерінің тілімен бай көрсетіп, ендігі кезектегі ұлы роман эпопеяның ең маңызды кезеңіне алдын ала әзірлік боп табылады.

Абай – халық ұлы, халық қамқоршысы, халықтың болашағын қорғау үшін, тағдыры үшін бойында бар ақыл-есін ақындық өнері мен терең білімін аямай жұмсайды. Айдар мен Ажар сияқты кінәсіз де өнерлі, талапты жастарды ескілік салтының құрбандығынан ажыратып алып қалады.

Абай өзінің негізгі мақсаты болған зұлымдық пен әділетсіздікке күрес жолында талай қайғы қасірет шегеді. Пьесаның сонында Абдрахманнан айрылған Абай, Айдардың да өз туысы Керімнің екі жүзділігінен, у беріп өлтіргенде қатты ренжіп, қайғырады. Керімге ол: «Доғар! өшір лағнет үнінді! Жауызға еткен жақсылық суға жазған сертпен тең! Адалымды арам етіп кпсің ғой, залым! Сенің жүзің тамұқтың бетер қараңғы. Туғанынның етін жеген сен жауызсың. Бұл күннің қабаны сен, жоғал көзімнен» - деп талықсып қалады.

Бұл қайғы аздай оның үстіне өз баласы Мағауя да қан мқұсып нашарлайды. Абдрахман мен айдардан айырылған Абайға енді бұл тағы бір ауыр соққы болып табылады. Осы кезде Әйгерім Керімді лағнет айтып үйден қуып шығады, ал Абай:

– «Ей, сорлы заман, менен аяған қай қастығын қалды? Мен ішпеген у бар ма? Мұнша азап шеккендей не жазық, не ғайыбым бар? Көп көргеннің шер кеуденің әлсіреген тынысы ма? Қасіретті түндер ме? Түннен бетер жұтатқан бейуағы ма өмірінің? Қалай? Айтсаңдаршы? Не боп кетті Мағашым? ... деп жан күйзелісіне ұшырайды. Міне, осы сияқты Абай басында болған толқынын суреттеуі шебер жазушы М. Әуезов шынайы да, әсерлі суреттейді» [4, 46].

Пьесада Айдар мен Ажарды жазықсыз жазалап, Нарымбет, Оразбайлар өлтірмек болып жатқан кезінде Абайлардың оларды арашалап, аман алып қалу үшін жүргізген тартысынан басталады да тартыс үстіне тартыс қосылып, оқиға қойыла түседі, драмалық тартыс әбден шындалып екінші оқиға еріксізқойыла түседі. Драмалық тартыс үстіне татыс қосылып, оқиға қойыла түседі.

Көп уақытқа дейін Керімнің жау екендігін оқушы байқай алмайды, Абай шәкірттерінің талапты жастардың бірі болар деген үмітте болады. Оның екі жүзділік сипатын автор бірден жарқ еткізбей, оқиға дамуымен бірге дамытып, іс-әрекеттерін, қоюлата бастайды. Керімді оқушы ең алғаш рет Айдар мен Ажарды Оразбайлардың өлтірмек болып жатқан жерінде көреді. Ол жерге керім Айдарға ара түсіп, арашалайды. «Айдарымның тілегі мен Ажардың тірлігін сенің қолына, сегнің еңбек өнеріне тапсырамын. Жолын болсын ... Ең сүйікті досыңның амандығын ең, жүйрік деп саған тапсырамын», - дейді [1, 73].

Керім күшті жасалған типтердің бірі. Оның бойындағы барлық қасиетін автор өте шебер суреттей алған. Ол ұнамсыз кейіпкерлердің ішінде өз алдына жеке тұрған кесек образ. Керім типтес бейне автор Әзімханды алған.

Жиренше де осал жау емес. Өткір сөзді, тапқыр адам, сөз таласында оңайлықпен адамды алдына сала қоймайды. Өзінің бұл өнерін Айдар мен Ажар үшін болған талас үстінде мықтап таниды Тәкежан, Оразбай Нарымбеттер де Жиренше жағындағы ұнамсыз бейнелер. Бұлардың бірі өткір де шешен тіліне сүйенсе, бірі білегіне сүйенген, әйтеуір, оңайлықпен жол бермейтін залымдар екендігін

танытады. Абайды сөзбен де, ақылмен де халық алдындағы беделдерімен де жеңе алмайтындығын әбден көзі жеткен соң оны сойылға да жығады. Драматург Абай бастаған бір топ ұнамады образдарға қарсы қойылған бұл ұнамсыз кейіпкерлердің іс-әрекеттерін күшейту арқылы адамдар арасындағы тартысты күшейтеді.

Қорытынды

М. Әуезов пен Л.Соболев бұл шығармасының трагедия деп аталуына себеп болған, біріншіден, пьесаның идеялық мазмұны мен табиғи жаратылысына байланысты болса, екіншіден, Абай басында кездескен трагедиялық жайлар суреттеледі. Шығарманың басты кейіпкері Абай оқиға дамуы үстінде бір қазадан екінші қазаға ұшырауымен болады. Ақырында трагедиялық жағдайда аянышты халде қайтыс болады.

Әдебиеттер

1. Жанпейісов Е. М. Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясының тілі. – Алматы: Санат, 1998. – 395 б.
2. Оралиев С. Конфликт және характер. – Алматы: – Жазушы, 1970. – 182 б.
3. Әуезов М. Кінәміш бойжеткен. – Алматы: – Жалын, 1996.
4. Сапарбаева Р. Тілдік әлемді қабылдау //Қазақстан мектебі. 2004, №1.

АВТОРЛАР ЖӨНІНДЕ МӘЛІМЕТ

1. **Золотарева Л.Р.** Педагогика ғылымдарының кандидаты, қару профессоры. Е.А. Букетова, Қазақстан АПН академигі. Қарағанды Қ., Қазақстан, email: zolotareva-larisa@yandex.ru
2. **Джанаев М.Б.** Абай атындағы Қаз ҰПУ-нің «Көркем білім» кафедрасының қауымдастырылған профессор м.а., п.ғ.к., ҚР СО мүшесі. Алматы, Қазақстан, E-mail: miyat53@mail.ru
3. **Нысанғалиева Б.Т.** Аға оқытушы, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті. Қазақстан, Семей қ., E-mail: bika.1972@mail.ru
4. **Бодиков С.Ж.** Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, аға оқытушы, Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі, Ұлттық дизайн академиясының академигі Қазақстан, Қарағанды, Seyfolla_aa@mail.ru
5. **Балабеков Қ.А.** Академик Е.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, аға оқытушы, Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі, Қазақстан суретшілер мүшесі, Қазақстан, Қарағанды, kanysh-67@mail.ru
6. **Сүлейменова С.Б.** №74 ЖББМ бейнелеу өнері мұғалімі, Қазақстан, Қарағанды, samal1010@mail.ru
7. **Әбді А.Қ.** Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 5В010700- «Бейнелеу өнері және сызу» мамандығының 4 курс студенті. Алматы қ-сы. Қазақстан
8. **Ермаханбетова А.М.** Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Дизайн кафедрасының магистр оқытушысы. Қазақстан және Еуразиялық дизайнерлер одақтарының мүшесі. Алматы қ., Қазақстан
9. **Бодық А.Б.** Қазақ агротехникалық университетінің докторанты, Қазақстан, Астана, aks_95b@mail.ru
10. **Ахметжанова Г.А.** Академик Е.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, аға оқытушы, guld84@mail.ru
11. **Абдрахманов М.Т.** Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Көркембілім кафедрасының аға оқытушысы, суретшілер Одағының мүшесі. Алматы
12. **Канленов М.Г.-М.** Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Көркембілім кафедрасының аға оқытушысы, суретшілер Одағының мүшесі. Алматы m.kanlenov@mail.ru
13. **Құдабаева К.И.** Педагогика ғылымдарының кандидаты, Еуразиялық дизайнерлер Одағының мүшесі. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет. Қазақстан, Алматы қ-сы. E-mail: klara-kudabayeva@mail.ru
14. **Турғанбеков Д.М.** Магистр оқытушы. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. Қазақстан, Алматы қ-сы. E-mail: Kulatay94@mail.ru
15. **Сагимбаев А.А.** Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент. Қазақстан, Ақтөбе, adun_8s@mail.ru
16. **Тышқанбай А.М.** Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, магистрант. Қазақстан, Ақтөбе
17. **Темірғалиев Е.М.** Академик Е.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, аға оқытушы, магистр. Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі, Қазақстан, Қарағанды
18. **Қожағұлов А.Т.** Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің, «Көркем білім» кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан, Алматы қ. E-mail: aidyn.kozhagulov@bk.ru
19. **Құсымжанова А.** Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Өнер, мәдениет және спорт институтының 7М01405 – «Кәсіптік оқыту» мамандығының 1 курс магистранты. Алматы қ-сы. Қазақстан. E-mail: argyntinecc@mail.ru
20. **Ақбаева Ш.Ә.** Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің өнер, мәдениет және спорт институтының көркем білім беру кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты. Алматы қ-сы. Қазақстан. E-mail: akbaeva_sholpan@mail.ru
21. **Косикова Ш.Б.** Абай атындағы ҚазҰПУ өнер, мәдениет және спорт институтының музыка және хореография кафедрасының оқытушысы. Қазақстан. Алматы қаласы. E-mail: chapa_sholpa@mail.ru
22. **Батырханова Д.С.** Абай атындағы ҚазҰПУ өнер, мәдениет және спорт институтының музыка және хореография кафедрасының өнертану магистрі. Қазақстан. Алматы қаласы. E-mail: danonstar@mail.ru

23. **Бекетаева Б.М.** Абай атындағы ҚазҰПУ өнер, мәдениет және спорт институтының музыка және хореография кафедрасының өнертану магистрі. Қазақстан. Алматы қаласы. E-mail: Bayasha.92@mail.ru

24. **Құмаржанов А.М.** Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің Өнер, мәдениет және спорт институтының қауым.профессоры. Алматы қ-сы. Қазақстан.

25. **Құндықбаева Г.** К.Байсейітова атындағы РММОМИ-ның теория бөлімінің ұстазы. Алматы қ-сы. Қазақстан.

26. **Арыстанова Г.Б.** Абай атындағы ҚазҰПУнің «Дизайн» кафедрасының оқытушысы, Алматы қаласы, Қазақстан, e-mail: viagulnur@mail.ru

27. **Жұмысқан А.А.** Абай атындағы ҚазҰПУнің «Сән дизайны» мамандығының 2 курс студенті

28. **Мұрат Т.М.** Абай атындағы ҚазҰПУнің «Сән дизайны» мамандығының 2 курс студенті

29. **Әзімтай Ә.Р.** Т.Жүргенов атындағы қазақ ұлттық өнер академиясының 2 курс магистранты. Алматы қ-сы. Қазақстан. E-mail: Azidolla097@gmail.com

30. **Құлбаев А.Б.** Т.Жүргенов атындағы қазақ ұлттық өнер академиясының профессоры, өнертану кандидаты. Алматы қ-сы. Қазақстан.

31. **Бараков А.А.** Абай атындағы ҚазҰПУ, өнер, мәдениет және спорт институтының «7M02119 - Сәулеттік дизайн» мамандығы бойынша 2 курс магистранты Алматы, Қазақстан, тел.: +77772751215, arсланbarakov@gmail.com

32. **Рабилова З.Ж.** Абай атындағы ҚазҰПУ өнер, мәдениет және спорт институты, дизайн кафедрасының меңгерушісі, PhD философия докторы, қауымдастырылған профессор (доцент м.а.). Алматы қ., Қазақстан

33. **Сманова А.С.** Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің қауымдастырылған профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты. Алматы қ-сы. Қазақстан

34. **Ибатбекова Р.А.** Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 7M02120 – Графикалық дизайн мамандығының 2 курс магистранты

СВЕДЕНИЕ ОБ АВТОРАХ

1. **Золотарева Л.Р.** кандидат педагогических наук, профессор КарУ им. Е.А. Букетова, академик АПН Казахстана. Караганда, Казахстан, email: zolotareva-larisa@yandex.ru
2. **Джанаев М.Б.** и.о. ассоциированного профессора кафедры «Художественного образования» КазНПУ им. Абая, к.п.н., член СХ РК, г. Алматы, Казахстан. E-mail: miyat53@mail.ru
3. **Нысангалиева Б.Т.** Старший преподаватель, Университет имени Шакарима города Семей. Казахстан, г. Семей, E-mail: bika.1972@mail.ru
4. **Бодиков С.Ж.** Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, старший преподаватель. Член Евразийского Союза Дизайнеров, Академик Национальной Академии Дизайна Казахстана, г. Караганда, Seyfolla_aa@mail.ru
5. **Балабеков К.А.** Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, старший преподаватель. Член Евразийского союза дизайнеров, член Союза художников Казахстана, Казахстана, Караганды, kanysh-67@mail.ru
6. **Сулейменова С.Б.** Учитель изобразительного искусства, СОШ школа №74, Караганда, Казахстан, samal1010@mail.ru
7. **Абди А.К.** Студентка 4 курса специальности 5В010700 – «Изобразительное искусство и черчение» Казахского национального педагогического университета имени Абая, г. Алматы Казахстан
8. **Ермаханбетова А.М.** Магистр-преподаватель кафедры дизайна Казахского национального педагогического университета имени Абая. Член Союза Дизайнеров Казахстана и Евразии. г. Алматы Казахстан
9. **Бодык А.Б.** Докторант Казахского агротехнического университета, Казахстан, г. Астана aks_95b@mail.ru
10. **Ахметжанова Г.А.** Старший преподаватель, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, guld84@mail.ru
11. **Абдрахманов М.Т.** Старший преподаватель кафедры художественного образования Каз НПУ им. Абая, член Союза художников РК. г. Алматы.
12. **Канленов М.Г.-М.** Старший преподаватель кафедры художественного образования Каз НПУ им. Абая, член Союза художников РК. г. Алматы. m.kanlenov@mail.ru
13. **Кудабаева К.И.** Кандидат педагогических наук, член Евразийского Союза дизайнеров. Казахский национальный педагогический университет имени Абая. Казахстан, г. Алматы. E-mail: klara-kudabayeva@mail.ru
14. **Турганбеков Д.М.** Магистр преподаватель. Казахский национальный педагогический университет имени Абая. Казахстан, г. Алматы. E-mail: Kulatay94@mail.ru
15. **Сагимбаев А.А.** Актыбинский региональный университет имени К.Жубанова, кандидат педагогических наук, доцент. Казахстан, Актобе, adun_8s@mail.ru
16. **Тышканбай А.М.** Актыбинский региональный университет имени К.Жубанова, магистрант. Казахстан, Актобе
17. **Темиргалиев Е.М.** Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, старший преподаватель, магистр Член Евразийского Союза Дизайнеров, Казахстана, г. Караганда, tema_012@mail.ru
18. **Кожажулов А.Т.** Ст. преподаватель кафедры «Художественного образование», КазНПУ имени Абая Казахстан, г. Алматы. E-mail: aidyn.kozhagulov@bk.ru
19. **Кусумжанов А.** Магистрант 1 курса специальности: 7М01405 – «Профессиональное обучение» института искусства, культуры и спорта казахского национального педагогического университета имени Абая. г. Алматы. Казахстан. E-mail: argyntinecc@mail.ru

20. **Акбаева Ш.А.** к.п.н., доцент кафедры «Художественное образование» института искусства, культуры и спорта казахского национального педагогического университета имени Абая. г.Алматы. Казахстан. E-mail: akbaeva_sholpan@mail.ru

21. **Косикова Ш.Б.** Преподаватель кафедры музыки и хореографии Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая. Казахстан. г. Алматы. E-mail: chapa_sholpa@mail.ru

22. **Батырханова Д.С.** Магистр искусствоведческих наук кафедры музыки и хореографии Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им.Абая. Казахстан. г. Алматы. E-mail: danonstar@mail.ru

23. **Бекетаева Б.М.** Магистр искусствоведческих наук кафедры музыки и хореографии Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им.Абая. Казахстан. г. Алматы. E-mail: Bayasha.92@mail.ru

24. **Кумаржанов А.М.** Ассоциированный профессор Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ имени Абая.г.Алматы.Казахстан

25. **Кундыкбаева Г.** Педагог РССМШИ имени Куляш Байсеитовой. г. Алматы.Казахстан

26. **Арыстанова Г.Б.** Преподаватель кафедры «Дизайн» КазНПУ имени Абая, Казахстан, г.Алматы, e-mail: viagulnur@mail.ru

27. **Жумысқан А.А.** Студент 2 курса специальности «Дизайн моды» КазНПУ им. Абая

28. **Мұрат Т.М.**Студент 2 курса специальности «Дизайн моды» КазНПУ им. Абая

29. **Азимтай А.Р.** Магистрант 2 курса казахской национальной академии искусств имени Т. Жургенова. г.Алматы. Казахстан. E-mail: Azidolla097@gmail.com

30. **Кулбаев А.Б.** Профессор казахской национальной академии искусств имени Т. Жургенова, кандидат искусстведение. г.Алматы. Казахстан.

31. **Баракوف А.А.** Магистрант 2 курса по специальности «7М02119 - Архитектурный дизайн», института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая. г. Алматы, Казахстан, тел.: +77772751215, arсланbarakov@gmail.com

32. **Рабилова З.Ж.** Заведующий кафедрой дизайна института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая, доктор философии Phd, ассоциированный профессор (и.о.доцента) г. Алматы, Казахстан. Алматы қ-сы. Қазақстан. E-mail: rauana_91@inbox.ru

33. **Сманова А.С.** Кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор казахского национального педагогического университета имени Абая. г. Алматы. Казахстан

34. **Ибатбекова Р.А.** Магистрант 2 курса специальности: 7М02120 – «Графический дизайн» казахского национального педагогического университета имени Абая. г. Алматы. Казахстан E-mail: rauana_91@inbox.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

1. **Zolotareva L.R.** Candidate of Pedagogical Sciences, Professor E. A. Buketova, Academician of the APN of Kazakhstan. Karaganda, Kazakhstan, *email: zolotareva-larisa@yandex.ru*
2. **Dzhanayev M.B.** Elder professor of pulpit «Creative Specialty» Kaz NPU name of Abay, c.p.s., member of UP RK. Almaty, Kazakhstan. E-mail: miyat53@mail.ru
3. **B.T.Nysangaliyeva.** Senior teacher, Semey University named after Shakarim, Kazakhstan. Semey, E-mail: bika.1972@mail.ru
4. **Bodikov S.Zh.** Karaganda University named after academician E.A. Buketov, senior lecturer. Member of the Eurasian Union of Designers, Academician of the National Academy of Design of Kazakhstan, Karaganda, Seyfolla_aa@mail.ru
5. **K.A. Balabekov.** Karaganda University named after academician E.A. Buketov, senior lecturer. Member of the Eurasian Union of Designers, member of the Union of Artists of Kazakhstan, Kazakhstan, Karaganda, kanysh-67@mail.ru
6. **S.B. Suleimenova.** Fine arts teacher, school №74, Karaganda, Kazakhstan, samal1010@mail.ru
7. **Abdi A.K.** 4th year student of the specialty 5B010700 - "Fine Arts and Drawing" of the Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Almaty Kazakhstan
8. **Ermakhanbetova A.M.** Master-teacher of the design department of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai. Member of the Union of Designers of Kazakhstan and Eurasia. Almaty Kazakhstan
9. **Bodyk A.B.** Doctoral student of the Kazakh Agrotechnical University, Kazakhstan, Astana aks_95b@mail.ru
10. **Akhmetzhanova G.A.** Senior lecturer, Karaganda University named after academician E.A. Buketova, guld84@mail.ru
11. **Kanlenov M.G-M.** Senior lecturer of the Department of Art Education of KazNPU named after Abai, Member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan. Almaty. m.kanlenov@mail.ru
12. **Abdrahmanov M.T.** Senior lecturer of the Department of Art Education of KazNPU named after Abai, member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan. Almaty.
13. **Kudabayeva K.I.** Candidate of pedagogical Sciences, member of the Eurasian Union of designers. Kazakh national pedagogical University named after Abai. Kazakhstan, Almaty city, E-mail: klara-kudabayeva@mail.ru
14. **Turganbekov D.M.** Magister teacher. Kazakh national pedagogical University named after Abai. Kazakhstan, Almaty city, E-mail: Kulatay94@mail.ru
15. **Sagimbaev A.A.** Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Kazakhstan, Aktobe, adun_8s@mail.ru
16. **Tyshkanbay A.M.** Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, undergraduate. Kazakhstan, Aktobe
17. **Temirgaliev E.M.** Karaganda University named after Academician E.A. Buketov, Senior Lecturer, Master. Member of the Eurasian Union of Designers, Kazakhstan, Karaganda, tema_012@mail.ru
18. **Kozhagulov A.T.** Senior lecturer of the Department of "Art Education", KazNPU named after Abai Kazakhstan, Almaty. E-mail: aidyn.kozhagulov@bk.ru
19. **Kusumzhanov A.** Master student of the 1st year of the specialty: 7M01405 - "Professional training" of the Institute of Art, Culture and Sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai. Almaty city. Kazakhstan. E-mail: argyntinecc@mail.ru
20. **Akbaeva Sh.A.** Ph.D., Associate Professor of the Department of Art Education, Institute of Art, Culture and Sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai. Almaty city. Kazakhstan. E-mail: akbaeva_sholpan@mail.ru
21. **Kosikova Sh.B.** Lecturer at the Department of Music and Choreography of the Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU named after Abai. Kazakhstan. Almaty city. E-mail: chapa_sholpa@mail.ru
22. **Batyrkhanova D.S.** Master of Arts, Department of Music and Choreography, Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU named after Abai. Kazakhstan. Almaty city. E-mail: danonstar@mail.ru

23. **Beketayeva B.M.** Master of Arts, Department of Music and Choreography, Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU named after Abai. Kazakhstan. Almaty city. E-mail: Bayasha.92@mail.ru
24. **Kumarzhanov A.M.** Associate professor of the Institute of Arts, Culture and Sports At KazNPU named after Abai. City of Almaty. Kazakhstan
25. **Kundykbaeva G.** Teacher of the Russian Academy of Medical Sciences. Kulyash Bayseitova. City of Almaty. Kazakhstan
26. **Arystanova G.B.** Lecturer of the Department of "Design" of Abai KazNPU, Kazakhstan, Almaty, e-mail: viagulnur@mail.ru
27. **Zhumyskan A.A.** 2 th year students of the specialty "Fashion Design" of KazNPU named after Abaya
28. **Murat T.** 2 th year students of the specialty "Fashion Design" of KazNPU named after Abaya
29. **Azimtai A.R.** Master student of the 2nd year of the Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov. Almaty city. Kazakhstan. E-mail: Azidolla097@gmail.com
30. **Kulbaev A.B.** Professor of the Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov, candidate of art history. Almaty city. Kazakhstan.
31. **Barakov A.** 2nd year master's student in the specialty "7M02119 - Architectural Design", Institute of Arts, Culture and Sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai. Almaty, Kazakhstan, tel .: +77772751215, arslanbarakov@gmail.com
32. **Rabilova Z.** Head of the Department of Design, Institute of Arts, Culture and Sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, PhD, Associate Professor (Acting Associate Professor) Almaty, Kazakhstan
33. **Smanova A.S.** Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Kazakh National Pedagogical University named after Abay. Almaty city. Kazakhstan
34. **Ibatbekova R.A.** Master student of the 2nd year of the specialty: 7M02120 – "Graphic Design". Kazakh National Pedagogical University named after Abay. Almaty city. Kazakhstan. E-mail: rauana_91@inbox.ru